

HELSINKI

Senaatintori

Historiallisen ajan (1640-) kaupunkialueella tehtyyn
kaukolämmitysputkistojen kaivamiseen liittyvä arkeologinen
pelastuskaivaus 23.9.–5.11.2012

m
HELSINGIN
KAUPUNGIN
use
o

Kulttuuriympäristöyksikkö
Heini Hämäläinen

TIIVISTELMÄ

Helsingin kaupunginmuseo suoritti pelastuskaivaukset syys-marraskuussa 2012 Helsingin Senaatintorin etelälaidalla. Pelastuskaivauksiin johti kaukolämpöputken rikkoontuminen torin kaakkoisosassa Aleksanterinkadun pohjoisemmalla ajokaistalla. Uudet kaukolämpöputket asennettiin pohjoisemman ajokaistan keskivaiheille. Itä-länsi -suuntainen pääkaivanto oli 92 metriä pitkä, 2,5–3 metriä leveä ja siitä erkani kolme lyhyttä putkilinjaa etelän suuntaan.

Putkikaivannon alueella on sijainnut Helsingin Vironniemen historiallista kaupunkialuetta 1640-luvulta lähtien, kun Helsinki siirrettiin Vanhastakaupungista Vironniemelle. Kaivanto kulki läpi vanhan asemakaava-alueen, jolla sijaitsi hautausmaa (käytössä noin 1640–1790), katualue, asuinkortteli sekä vanhaa päätoria. Alue raivattiin rakennuksista ja tasoitettiin 1810- ja 1820-luvuilla, kun paikalle perustettiin uusi laajempi Senaatintori sekä Aleksanterinkatua levennettiin nykyiseen laajuuteen.

Nykyisen Senaatintorin läntisimmässä kolmanneksessa sijainneen hautausmaan alueelta saatiin havaintoja 255:sta hautauksesta. Kaivannosta tutkittiin tarkemmin noin kuuden metrin pituinen alue, mistä 39 vainajan luut nostettiin taso tasolta osteologiseen analyysiin. Tämän ns. otosalueen ulkopuolelta analysoitiin 21 vainajan luita. Kaikkiaan arkeo-osteologi Kati Salo analysoi 60 vainajan luita. Löytöinä haudoista saatiin mm. joitakin tekstiilinpaloja, helmiä sekä kuparisekoitteisia koruja sekä nuppineuloja. Tutkimuksissa saatiin uutta tietoa hautausmaan rakenteesta sekä vainajien hauta-asuista. Hautausmaan itäpuolella sijainneen kadun kerrostumat olivat tuhoutuneet.

Nykyisen Senaatintorin keskimmaisessä kolmanneksessa sijainneen asuinkorttelin alueelta paikannettiin 1700-luvun kellarin jäännökset. Rakennus on sijainnut Itäisen Kirkkokadun laidalla. Korttelin itälaidalla havaittiin rakennukseen viittaavia ilmiöitä. Kyse on mahdollisesti 1600-luvun rakennuksesta. Rakenteiden välillä oli useita kaarevapohjaisia kuopanteita, joissa oli hiiltä ja nokisia purkukerroksia. Ne saattavat liittyä venäläisten toimintaan alueella Isonvihan aikana 1713–21 tai alueen raivaukseen 1800-luvun alussa. Löytöinä saatiin 1600- ja 1700-luvun löytömateriaalia, mm. majolika-keramiikkaa sekä ruotsalainen kupariraha vuodelta 1666.

Kaivannon itäisimmässä osassa vanhan Suurtorin alueella ei havaittu vanhaa torikiveystä. Senaatintorin tasoitukseen liittyvien purkukerrosten ja näiden alla olleen palokerroksen alta tuli puhdas hiekka.

SISÄLLYSLUETTELO

ARKISTO- JA REKISTERITIEDOT	2
2. TUTKIMUKSEN TAVOITTEET	9
3. TUTKIMUSALUEEN SIJAINTI	9
4. ALUEEN HISTORIA.....	11
4.1. Yleistä alueen historiasta.....	11
4.2. Suurkatu (Aleksanterinkatu) ja Suurtori	21
4.3. Läntinen kortteli, tontti n:o 1 (asuinkortteli).....	25
4.4. Läntinen kortteli, tontti n:o 2 (hautausmaa)	31
4.5. Aika uuden asemakaavan kynnyksellä	36
5. ALUEEN TUTKIMUSHISTORIA	38
5.1. Esineiden kartunta 1980-luvulle	39
5.2.1980–2000-luvun tutkimuksia Senaatintorin ympäristössä.....	39
5.3. Vuoden 2011 tutkimukset	43
6. TYÖN KULKU JA TUTKIMUSMENETELMÄT	55
6.1. Lähtökohdat ja työn kulku pääpiirteittäin	55
6.2. Tutkimusmenetelmät - Läntinen kortteli tontti n:o 2 (hautausmaa) - Otosalue	58
6.3. Tutkimusmenetelmät - Läntinen kortteli tontti n:o 2 (hautausmaa) - Otosalue ulkopuoli	60
6.2. Tutkimusmenetelmät - Suurtori sekä Läntinen kortteli tontti n:o 1	60
7. ARKEOLOGISET HAVAINNOT	62
7.1. Arkeologiset havainnot - Läntinen kortteli tontti n:o 1 (asuinkortteli) sekä Suurtori.....	62
7.1.1. Tutkimusten eläinluuaineisto.....	70
7.1.2. Tulkinta	72
7.2. Arkeologiset havainnot - Läntinen kortteli tontti n:o 2.....	74
7.2.1. Otosalueen hautojen kuvaus tasoittain (Hanna Kivikero)	75
7.2.2. Otosalueen itä- ja länsipuoli	84
7.2.3. Hautausmaan löytöaineisto	88
7.2.4. Hautausmaan makrofossiili- ja puulajinäytteet	100
8 TUTKIMUSTEN TULOKSET	100
8.1. Jatkotutkimusmahdollisuudet	105
9. SELVITYS KONSERVOINNISTA	106
LÄHTEET	107

ARKISTO- JA REKISTERITIEDOT

Kohteen nimi: Senaatintori 2012

Kunta: Helsinki

Kylä: Töölö

Kaupunginosa: Kruununuhaka 01

Kortteli: Katualuetta: Aleksanterinkatu

Kiinteistötunnus: Aleksanterinkatu 091-002-9901-0100;
Senaatintori 091-001-9902-0100

Omistaja: Helsingin kaupunki

Tutkimuksen laatu: Arkeologinen pelastuskaivaus historiallisella (1640-)
kaupunkialueella tehdyn kaukolämpöputkiston kaivamisen
johdosta

Koordinaatit: ETRS-TM35FIN-tasokoordinaatisto: N=6672016
Y=386371

Helsingin koordinaatisto: X=18 336
Y=50 160
Z=4,20-6,20 (NN)

Kaivannon luoteiskulma: X=18 335,60
Y=50 114,70
Z max=6,20 (NN)

Kaivannon kaakkoiskulma: X=18 329,20
Y=50208,0
Z max=5,12 (NN)

Kaivauksenjohtaja: Heini Hämäläinen

Tutkimuslaitos: Helsingin kaupunginmuseo

Kenttätyöaika: 23.9.2012–5.11.2012

Valvonta-alueen laajuus: 405 m²

Tutkimusalueen laajuus: 215 m²

Tutkimusten kustantaja: Helsingin Energia

Tutkimuskustannukset: ~90 000€

Digitaalikuvat: HKM/Senaatintori 2012: 1–467

Löydöt: KM 39256: 1–350, diar. 8.11.2012

Aiemmat tutkimukset
kohteella:

Helena Ranta/Helsingin kaupunginmuseo: Selostus
Helsingin Senaatintorin valaisinpylväiden perustustöistä
20.5.–8.5.1986. **29.5.1986.**

Markku Heikkinen/Helsingin kaupunginmuseo: Helsinki,
Valtioneuvoston linna 1995-96. Historiallisen ajan
kaupunkikaivauksen kaivauskertomus. **18.7.1997.**

Markku Heikkinen/Helsingin kaupunginmuseo: Helsinki,
Aleksanterinkatu, Fabianinkatu, Senaatintori
lounaisnurkka ja kaakkoisnurkka, Sofiankatu,
Yliopistonkatu, Yliopiston päärakennuksen pohjoinen
sisäpiha, Kirkkokatu, Mikonkatu-Yliopistonkatu-Vuorikatu,
Mariankatu ja Eteläesplanadi. Historiallisen ajan (1640-)
kaupunkialueen katualueilla tehtyjen maarakennustöiden
arkeologinen valvontakertomus 1997–1998, 2001–2003 ja
2004–2005. **26.10.2005.**

Markku Heikkinen/Helsingin kaupunginmuseo: Helsinki,
Senaatintori 2011. Historiallisen ajan (1640-)
kaupunkialueella tehdyn kaukojäähdytysputkistojen
kaivamisen arkeologinen valvontakertomus 2011.
12.1.2012

Aiemmat löydöt
kohteessa:

HKM XLV:1 (v. 1912 Senaatintori)
HKM XLV:2–3 (v. 1912 Senaatintori)
HKM XLV:39 (v. 1928 Senaatintori)
HKM XLV:90 (v. 1949 Senaatintori)
HKM XLV:314 (v. 1962 Senaatintori)
HKM XLV:329–330 (v. 1972 Senaatintori)
HKM XLV:658–689 (v. 1986 Senaatintori)
KM 38879:1–79 (v. 2011 Senaatintori)

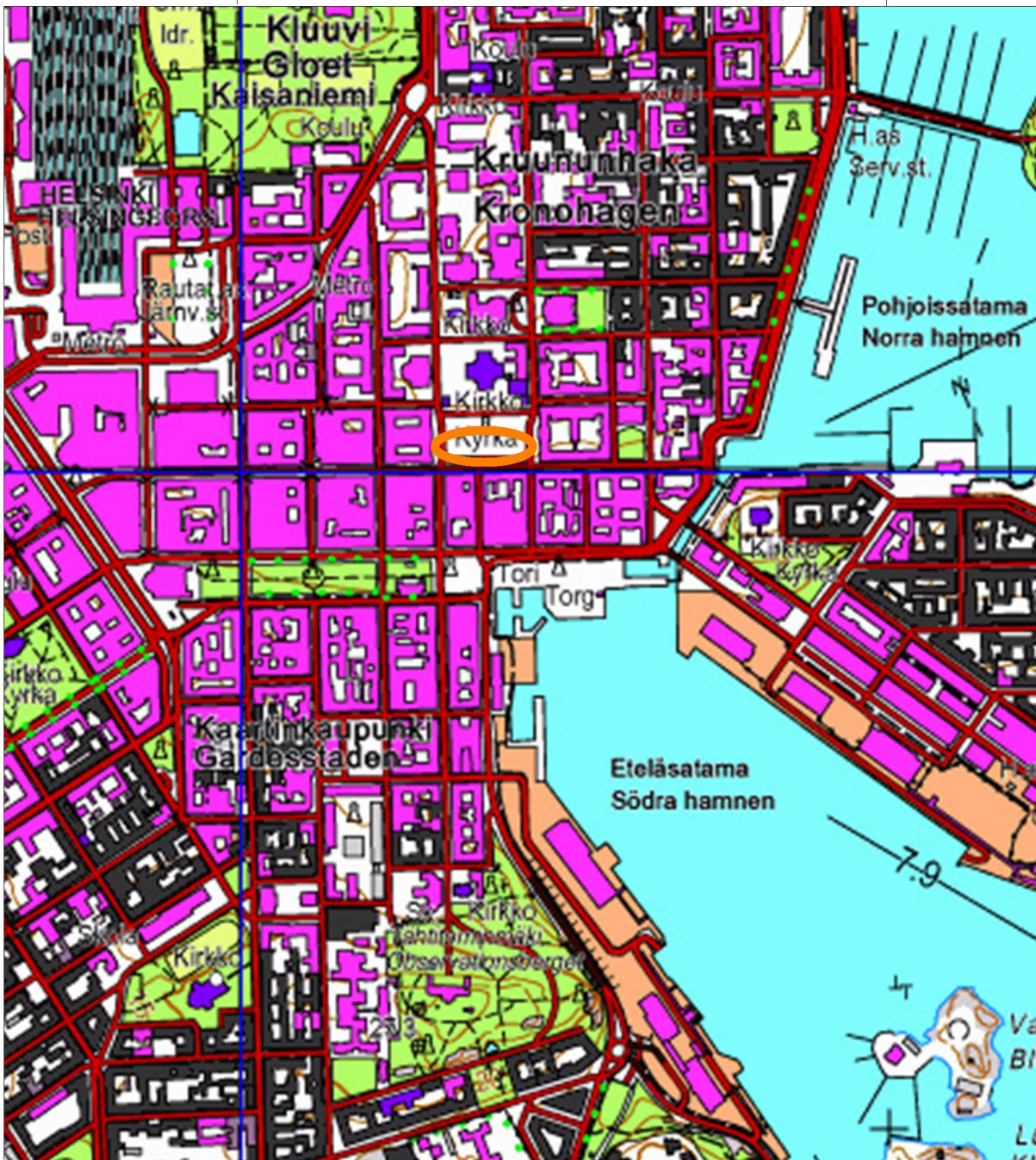
Kaivauskertomuksen
liitteet:

- 1 Vainajien osteologinen analyysi, joka sis. liitteet
I Perustaulukko haudoista analysoiduista luista
II Kuoliniän määrittäminen
III Sukupuolen määrittäminen
IV Pituusarviot
V Patologinen jakauma
- 2 Helsingin Senaatintorin vuoden 2012 arkeologisten
pelastuskaivausten eläinluiden osteologinen analyysi
- 3 Kasvimakrofossiilitutkimus ja puulajianalyysi Helsinki,
Senaatintori 2012
- 4 Karttaluettelo

- 5 Kartat
- 6 Digitaalikuvaluettelo
- 7 Kuvataulut
- 8 Taulukko hautojen keskinäisistä suhteista
- 9 Löytöluettelo
- 10 Poistetut löydöt luettelo
- 11 Poistetut löydöt kuvataulut
- 12 Taulukko löydöistä

Alkuperäinen raportti: Helsingin kaupunginmuseo

Raportin kopiot: Museoviraston arkeologinen keskusarkisto
Helsingin Energia

Valvonta-alue on ympyröity oranssilla soikiolla. Pohjakartta Maanmittauslaitos 2014.
Mk 1: 10 000. Koordinaatisto ETRS-TM35FIN.

1. JOHDANTO

Helsingin Senaatintorin ympäristössä on ollut kiinteää asutusta 1640-luvulta lähtien. Tämän Vironniemen Helsingin historiallisen kaupunkialueen ennen Isoavihaa syntyneet kulttuurikerrokset ovat muinaismuistolain suojaamia. Nykyinen Senaatintori on rakentunut 1810–20 –luvulla, kun kaupungille laadittiin uusi ruutukaavaan perustuva asemakaava. Välillä 1640–1810/20 kaupungin keskeinen tori, Suurtori, sijaitsi nykyisen Senaatintorin itäosassa. Asemakaava oli tiiviimpi ja korttelit pienempiä. Historiallisten karttojen, kirjallisten lähteiden sekä aiempien tutkimusten perusteella tiedetään, että nykyisen Senaatintorin länsiosassa on sijainnut kaupungin hautausmaa kirkkoineen ja keskiosassa asuinkortteli, jossa on sijainnut sekä kruunun että yksityisiä tontteja.

Senaatintorin etelälaidalla rikkoutui kaukolämpöputki 6.9.2012. Rikkoutunut putki oli itä–länsi -suuntainen ja kulki välillä Katariinankatu-Unioninkatu. Tapahtuneen seurauksena Helsingin Energia ryhtyi suunnittelemaan uusien kaukolämpöputkien asentamista. Maanrakennustyön suoritti Maalinja Oy.

Uusia putkia ei lähdetty asentamaan vanhojen paikalle, sillä kaupungilla on ollut suunnitelmia siirtää raitiotiekiskot pohjoisemmaksi. Raitiotiekiskojen mahdollisen siirron takia uusia putkia ei voitu asentaa siten, että kiskot tulisivat niiden päälle. Uudet kaukolämpöputket päätettiin siirtää uuteen paikkaan, Aleksanterinkadun pohjoisemman ajokaistan keskivaiheille. Uusi putkikaivanto tuli kulkemaan vanhan Suurtorin, asuinkorttelin, katulinjan ja hautausmaan kohdalla. Putkien asentaminen edellytti näin ollen pelastuskaivauksia.

Pelastuskaivauksista ja työn kulusta neuvoteltiin etukäteen tutkimusten kustantajan, Helsingin Energian, kanssa. Tutkimukset päätettiin aloittaa mahdollisimman pian, vaikka sateinen ja kylmenevä syysää ei ollutkaan parasta aikaa arkeologiselle tutkimukselle. Kenttätutkimukset ajoituivat välille 24.9.–5.11.2012. Tutkimukset toteutettiin siten, että kaivantoa dokumentoitiin jakso kerrallaan idästä alkaen ja dokumentoitu alue vapautettiin sitten putken asennukselle.

Helsingin Energian edustajat seurasivat arkeologisen dokumentoinnin etenemistä viikoittain. Alkuperäinen neljän viiden viikon aikataulu venyi kuudeksi viikoksi. Tästäkin huolimatta yhteistyö sujui urakoitsijan kanssa hyvin.

Itä–länsi-suuntainen pääkaivanto oli 92 m pitkä, noin 3 m leveä yläosastaan ja putken vaatima syvyys oli 1,5–1,8 metriä. Pääkaivannosta erkani kolme lyhyttä kaivantoa etelään. Alueella oli uudempia täyttömaita vähintään 0,5 metrin syvyyteen. Täyttömaat poistettiin koko alueelta koneellisesti arkeologin valvonnassa. Maakerrokset ja rakenteet pyrittiin dokumentoimaan stratigrafisen kaivausmenetelmän mukaisesti.

Vanhan Suurtorin alueella ei havaittu torikiveystä tai rakenteita. Täyttömaiden alla alim-pana oli ohut vuoden 1654 palon aikaansaama palokerros ja tämän alla puhdas hiekka. Asuinkorttelin alueelta löytyi jälkiä kahdesta rakennuksesta. Korttelin itälaidalla sijaitti yksi muurattu kiviseinä ja korttelin länsilaidalta löytyi Itäisen Kirkkokadun varrella sijainneen rakennuksen kellarin jäännökset. Kellari havaittiin jo edellisen vuoden tutkimuksissa. Näiden rakennusten välissä oli hiilen ja nokisten, tiilisten purkumassojen täyttämiä loivia kuopanteita.

Asuinkorttelin ja hautausmaan välillä olleen Itäisen Kirkkokadun kerrostumista ei havaittu jälkiä. Hautausmaan kohdalla oli uusia täyttömaita noin 0,5–0,6 m. Näiden alta tuli esiin päällimmäinen hautauskerros. Hautauskerroksen paksuus oli noin metri. Hautausmaan alueelta kaivannosta valittiin kuuden metrin pituinen otosalue. Tältä alueelta vainajat dokumentoitiin kerros kerrokselta piirroksin, lomakkein ja digikuvin kenttätyövaiheessa ja vainajat nostettiin kaupunginmuseolle osteologista analyysiä varten. Vainajien dokumentoinnissa paikoilleen käytettiin menetelminä sekä piirtämistä että takymetrimittausta.

Otosalueelta nostettiin osteologiseen analyysiin 39 vainajaa. Tämän lisäksi Kati Salo analysoi otosalueen ulkopuolelta 21 vainajaa luuaineistoa. Otosalueen ulkopuolella sijainneet vainajat dokumentoitiin pääasiassa mittaamalla ne paikoilleen takymetrillä. Kaiken kaikkiaan paikkatieto saatiin 255:lle hautaukselle. Hautausmaan alueelta löytyi luukuoppa, joka sisälsi ainakin 54 yksilön luita. Luukuopan aineistoa ei otettu osteologiseen analyysiin.

Analysoitua luuaineistoa säilytetään Helsingin kaupunginmuseon kokoelmakeskuksessa niin kauan kuin tutkimustarvetta ilmenee. Valtaosa luuaineistosta haudattiin kenttätöiden lopussa hautausmaan alueelle, syvälle putkien alle.

Vainajien yhteydestä saatiin löytöinä helmiä, tekstiilipaloja, brokadinauhoja, metallinap-peja, nuppineuloja, kuparisekoitteesta valmistettuja koristeneuloja sekä spiraalikoruja. Kaivausten kolme ruotsalaista kuparirahaa ovat vuosilta 1666–1667. Kaksi on haudoista ja yksi asuinkorttelin puolelta. Lähinnä asuinkorttelin puolelta löytynyt lasi- ja keramiikka-aineisto ajoittuu 1600- ja 1700-luvuille.

Kenttähenkilökuntaan kuuluivat kaivaustenjohtaja FM Heini Hämäläinen, tutkijat FM, tohtorikoulutettava Kati Salo ja FM Hanna Kivikero. Apulaistutkijoina toimivat HuK Eeva Pettaý, HuK Tiina Mikkanen ja HuK Verna Kalmari. Kenttä- ja jälkitöissä oli mukana myös kaupunginmuseon korkeakouluharjoittelija Annina Luostarinen sekä vastuullisena tutkimuksen valvojana toimi kaupunginmuseon tutkija FK Markku Heikkinen. Kenttätöissä olivat apuna myös arkeologian opiskelijat Jenna Karhu, Elisa Väisänen ja Kaisa Autere. Tutkimusten jälkityöt sekä aineiston konservointi suoritettiin Helsingin kaupunginmuseon tiloissa.

Tutkija Hanna Kivikeron kenttätyöaika oli 24.9.–5.11.2012. Kenttätöissä hän vastasi erityisesti vainajien dokumentoinnista ja nostosta jatkotutkimuksiin. Jälkitöissä 6.11.–

31.12.2012 hän mm. puhdisti löydöt, piirsi karttoja puhtaaksi Mapinfo -paikkatieto-ohjelmalla sekä laati osteologisen raportin tutkimusten eläinluuaineistosta. Raportti on kaivausraportin liitteenä. Tutkija Kati Salo toimi vainajien osteologian asiantuntijana sekä kenttä- että jälkitöissä. Hän teki vainajien osteologista analyysiä jo kenttätöiden kuluessa sekä noin 1,5 kk vuoden 2013 aikana. Hän laati raportin vainajien osteologisesta analyysistä, joka on kaivausraportin liitteenä. Hän osallistui myös aktiivisesti kaivauksista tiedottamiseen medioille. Kivikero ja Salo tekivät jälkityöt Helsingin kaupunginmuseolla.

Apulaistutkijoiden tehtävänä oli kenttätöissä vainajien mittaus- ja piirrosdokumentointi sekä löytöjen talteenotto. Korkeakouluharjoittelija Annina Luostarinen avusti kenttätöissä, piirsi jälkitöinä karttoja puhtaaksi Mapinfo -paikkatieto-ohjelmalla sekä osallistui luuaineiston puhdistukseen.

Konservaattori Sari Pouta on konservoinut kaivausten tekstiili-, nahka- ja kuparisekoitelöydöt. Hän työskenteli 7,5 kk välillä 19.1.–15.12.2013. Hän on pakannut luuaineiston säilytystä varten. Konservaattori Mari Karjalainen konservoi kaivausten rautaesineet. Hän aloitti 30.9.2013 ja työskentelee 8 kk työllistämistuella sekä 2 kk Helsingin Energian rahoituksella. Konservointityöt on tehty Helsingin kaupunginmuseon Sofiankadun yksikön konservointitiloissa.

Kaivausten aikana vainajien vatsan kohdalta otettiin maanäytteitä. Arkuista otettiin myös kolme puunäytettä. Tutkija Santeri Vanhanen analysoi sekä maa- että puunäytteet. Hän työskenteli Helsingin yliopiston laboratoriossa analysoiden näytteitä ja kirjoittaen raporttia kahden viikon ajan. Hänen raporttinsa on kaivausraportin liitteenä. Näytteitä säilytetään Helsingin kaupunginmuseolla.

Kaivauksenjohtajan vastuulla oli mm. kenttätöiden johtaminen, jälkitöinä löytöjen luettelointi, karttojen puhtaaksi piirtämisen viimeistely, kuvaluettelon laatiminen ja kaivausraportin kirjoittaminen. Hän teki jälkitöitä 28.2.2013 asti, mutta raporttia on laadittu virkatyön ohessa tämän jälkeenkin. Helsingin Energia on kustantanut palkkakulujen lisäksi materiaalikuluja, takymetrin vuokran, vainajien osteologisen analyysin, markofossiilien tutkimuksen sekä kaivausten rauta-, tekstiili-, nahka- ja kuparisekoiteaineiston konservoinnin.

Helsingissä 8.10.2014

2. TUTKIMUKSEN TAVOITTEET

Helsingin Energia oli päävastuussa rakennustyöstä. Maankaivuutyössä aliurakoitsijana toimi Maalinja Oy. Ennen tutkimuksia Helsingin kaupunginmuseo laati tutkimussuunnitelman ja työn etenemisestä ja kuluista neuvoteltiin Helsingin Energian edustajien kanssa.

Tutkimusten tavoitteena oli kerätä lisää tietoa Senaatintorin alueen varhaisemman asemakaavan aikaisista rakenteista, rakennuksista ja hautausmaasta. Välillä 1640–1810 Senaatintorin keskivaiheilla sijainneen asuinkorttelin muoto, leveys sekä rakennuskanta ovat vaihdelleet. Tavoitteena oli, jos mahdollista, kerätä tietoa näistä vaiheista.

Hautausmaan kohdalla tavoite oli saada tietoa sekä vainajista, hautouksista että hautausmaan rakenteesta. Senaatintorin vainajista ei ole aiemmin tehty osteologista analyysiä, joten tutkimusten kautta tulimme saamaan uutta tietoa helsinkiläisten 1600- ja 1700-luvuilla eläneiden henkilöiden elinoloista. Vainajien osteologisen analyysin avulla oli tarkoitus kerätä perustietoa vainajista: sukupuoli, ikäarvio, pituusarvio, sairaudet, puutostaudit ja lapsikuolleisuus.

Yksittäisten hautausten tutkimisen kautta oli mahdollisuus päästä tarkastelemaan hautastapoja ja niiden mahdollista muuttumista. Kuolinpukukäytäntö on kirjallisten lähteiden perusteella muuttunut juhlavasta asusta yksinkertaisemmaksi 1600–1700-lukujen taitteessa, kun valtio alkoi säädellä vainajien pukemista ylellisyysasetuksin. Tämä muutos on tapahtunut Senaatintorin hautausmaan käyttöaikana välillä ~1640–1790. Näin ollen mahdolliset hauta-asuihin liittyvät jäänteet ja koristeet kiinnostivat.

Hautapaikat hautausmaalla jaettiin yksilön sosiaalisen aseman mukaan. Tutkimusalue sijaitsi hautausmaan eteläosassa etäällä kirkosta, joten alueelle arveltiin haudatun ”vaatimattomampaa” väkeä. Hautauksia oli kiinnostavaa tarkastella myös tästä näkökulmasta.

Huolimatta siitä, että etukäteen hautauksia arveltiin olevan tutkimusalueella runsaasti, tavoitteena oli saada haudoista ja vainajista mahdollisimman tarkka paikkatieto. Kirjallisissa lähteissä mainitaan, että hautausmaa oli käynyt ahtaaksi. Sitä oli jouduttu korottamaan hiekalla useaan kertaan, niin että vainajia oli lopulta päällekkäin kolmessa kerroksessa.¹ Tutkimuksen tavoite oli myös, jos mahdollista, saada tietoa hautausmaan rakenteesta ja edellä mainituista paikalle tuoduista hiekkakerroksista.

3. TUTKIMUSALUEEN SIJAINTI

Tutkimusalue sijaitsee Helsingin kantakaupungissa, nykyisen Kruununhaan kaupunginosassa, Helsingin tärkeimmän paraatiaukion, Senaatintorin etelälaidalla. Torin etelälaidalla

¹ Pehkonen 2008: 34.

kulkee Aleksanterinkatu ja kaivanto sijoittui Aleksanterinkadun pohjoisemmalle ajokais-
talle. Itä-länsi-suuntainen pääkaivanto oli 92 metriä pitkä ja katutasossa noin 3 metriä
leveä, pohjalla noin 2 m leveä. Kaivannon päistä ja Sofiankadun linjalta erkani kolme
lyhyempää kaivantoa etelään. Näiden kautta uudet putket liitettiin aiemmin asennettuihin
putkiin.

Syksyn 2012 tutkimusalueen pohjoispuolella sijaitsevat alkuvuodesta 2011 asennetut
kaukojäähdytysputket. Vuonna 2011 arkeologinen valvonta ja dokumentointi suoritettiin
myös putkien asennuksen yhteydessä.

Helsinki siirrettiin perustamispaikaltaan Vanhastakaupungista Töölön kylän Vironniemelle
eli nykyisen Kruununhaan alueelle vuonna 1640. Kaupunki alkoi pikkuhiljaa rakentua
asumattomalle kallioiselle niemelle 1640-luvun kuluessa. Helsingin asemakaava pysyi
jotakuinkin samana noin 180 vuotta, vaikka Helsinkiä tuhosi usea tulipalo. Jo vanhan
asemakaavan aikana Senaatintorin alueesta muodostui Uuden Helsingin keskeinen alue.

Nykyisen torin itäosassa ja osin nykyisen valtioneuvoston linnan alla sijaitsi silloinen
Suurtori, joka oli neljän asuinalueen leikkauskohta. Torin ympärillä sijaitsivat hallinnolliset
rakennukset sekä varakkaiden porvareiden asuintalot ja kauppahuoneet. Senaatintorin
keskivaiheilla sijaitsi kortteli, jossa oli kruunun ja/tai yksityisiä rakennuksia. Länsiosassa
sijaitsi kaupungin hautausmaa ja sen pohjoislaudalla kirkko. Korttelin ja hautausmaan
välistä kulki Itäinen Kirkkokatu. Vuoden 2012 tutkimusalue sijoittuu vanhan Suurtorin,
asuinkorttelin, katulinjan ja hautausmaan kohdalle.

1800-luvun alussa alueella tapahtui muutoksia. Vuonna 1808 laajoja alueita kaupungin
itäosista paloi. Tämä palo ei kuitenkaan ulottunut Senaatintorin alueelle. Palon seurauk-
sena kaupungille ryhdyttiin laatimaan uutta asemakaavaa. Tähän vaikutti myös se, että
Helsinki oli nimitetty suuruhtinaskunnan pääkaupungiksi ja keisarilliselle hallintokau-
pungille haluttiin luoda komeammat puitteet. Kaupungin ytimeen haluttiin rakentaa laaja
paraatitori.

Vanha asemakaava poikkesi merkittävästi nykyisestä ruutukaavaan perustuvasta
asemakaavasta, jonka suunnitteli Johan Albrecht Ehrenström vuonna 1812 ja joka muu-
tamien muutosten jälkeen hyväksyttiin 1817.²

Uuden asemakaavan myötä syntyi nykyinen Senaatintori. Vanhan asemakaavan kaudella
alueella sijainneet vanha Suurtori, asuinkortteli, katualue ja hautausmaa tasoitettiin tulevan
laajemman torin tieltä 1810- ja 20-lukujen kuluessa. Tällöin alueen topografia muuttui.

Alueella nykyinen maasto laskee etelään ja itä-kaakkoon, siten että maan pinnan korkeus
on tutkimusalueen luoteiskulmalla 6,19 m mpy (metriä meren pinnan yläpuolella) ja
kaakkoiskulmalla alimmillaan 5,08. Lasku on hyvin tasaista.

² Lindberg & Rein 1950: 26.

Aiemmissä tutkimuksissa on havaittu, että vanhat kulttuurikerrokset ovat kadonneet kokonaan Unioninkadulla ja Yliopistokadulla. Torin kaakkoisosassa havaitun vanhan (Senaatintoria vanhemman) katukiveyksen pinta on vain noin 0,4 m nykyisestä katutasosta alaspäin. Torin itälaidalla taas pohjoiseen mentäessä uuden täyttömaan paksuus kasvaa. Vanhan torin pinta on ollut tasaisempi ja enemmän vaakatasossa kuin nykyinen.

Eli mahdollisesti Senaatintorin länsiosasta on poistettu/kuorittu maata ja torin koillisosaan sitä on tuotu lisää. Aleksanterinkatu on myös leventynyt pohjoiseen päin eli vanhojen kortteleiden eteläreunat ovat jääneet pohjoisemman ajoradan alle. Aiempien tutkimusten pohjalta oli siis odotettavissa rakennusten perustuksia sekä noin metrin paksuinen hautauskerros.

4. ALUEEN HISTORIA

Alueen historian on kuvaillut Markku Heikkinen raportissa *'Helsinki, Senaatintori 2011 - historiallisen ajan (1640-) kaupunkialueella tehdyn kaukojäähdytysputkistojen kaivamisen arkeologinen valvontakertomus 2011'*. Vuoden 2011 kaivanto sijaitsi heti vuoden 2012 kaivannon pohjoislaidalla, joten tutkimusalueita koskevat samat vaiheet. Tähän raporttiin on kuitenkin koottu tiiviisti keskeiset vaiheet sekä torin maankäytön vaiheita Heikkisen tekstin sekä kirjallisuuden pohjalta.

4.1. Yleistä alueen historiasta

Uuden Helsingin perustamispaikaksi mietittiin Santahaminaa, myös Sörnäisten niemi esiintyi vaihtoehtona. Varhaisimmassa kartaksi piirrettyssä kaupunkisuunnitelmassa Helsinki on sijoitettu Sörnäisten niemeen. Suunnitelman laati ruotsalainen insinööri Anders Torstensson (Torsteninpoika), mutta hän arvioi paikan liian ahtaaksi kaupungin tulevaa kasvua ajatellen.³ Syksyllä 1640 Uusi Helsinki päätettiin lopulta sijoittaa paikkaan, joka jäi Kruunuvuorenselän ja pitkän Kluuvilahden väliin. Paikan nimi oli Vironniemi (Estnässkatan). Alue oli karua, kallioista ja rämeistä ja aluetta ympäröivät eri suunnilta työntyvät kapeat merenlahdet.⁴

Kaupungin rakentuminen lähti hitaasti käyntiin ja kaupunkilaiset olivat vastahakoisia muuttamaan Vantaan kosken luota, vaikka kaupungille ja sen asukkaille oli myönnetty lukuisia etuuksia ja privilegioita.⁵ Vihdoin vuonna 1645 samainen Anders Torstensson lähetettiin laatimaan Helsingille asemakaava ja hän sai vauhtia kaupungin rakennustöihin.⁶ Hiljalleen kaupunki lähti rakentumaan Vironniemelle eli nykyiselle Kruununhaan alueelle 1640-luvulla.

³ Suolahti 1950: 260–263.

⁴ Lindberg & Rein 1950: 9.

⁵ Suolahti 1950: 277, 278.

⁶ Suolahti 1950: 282.

Seuraavalla sivulla on kartta, joka kuvaa Uutta (Vironniemen Helsinki) ja Vanhaa Helsinkiä (Vanhakaupunki) ympäristöineen. Kartta ajoittuu noin vuoteen 1645 ja sen on laatinut Hans Hansson. Se kuvaa havainnollisesti kaupunkien sijoittumista. Kartta poikkeaa kuitenkin Uuden Helsingin osalta selvästi Forssell/Avanderin kaupunkimittauksesta vuodelta 1696/1707. Kartta ei siis kuvaa olemassa olevaa kaupunkia, vaan mahdollisesti suunnitelmaa, joka ei sitten toteutunut.⁷

Kaupunkiin oli ehditty rakentaa noin 60 taloa ennen tuhoisaa tulipaloa. Tulipalo 5.8.1654 tuhosi rakenteilla olevasta Helsingistä kolme neljäsosaa, mm. nykyisen Senaatintorin luoteiskulmalla olleen Kristiinan kirkon, torin ympäristössä sijainneet julkiset rakennukset, kuten raatihuoneen sekä yksityisiä rakennuksia. Kaupungin rakentaminen täytyi aloittaa lähes alusta.⁸

⁷ Kostet 1995.

⁸ Suolahti 1950b: 321, 326.

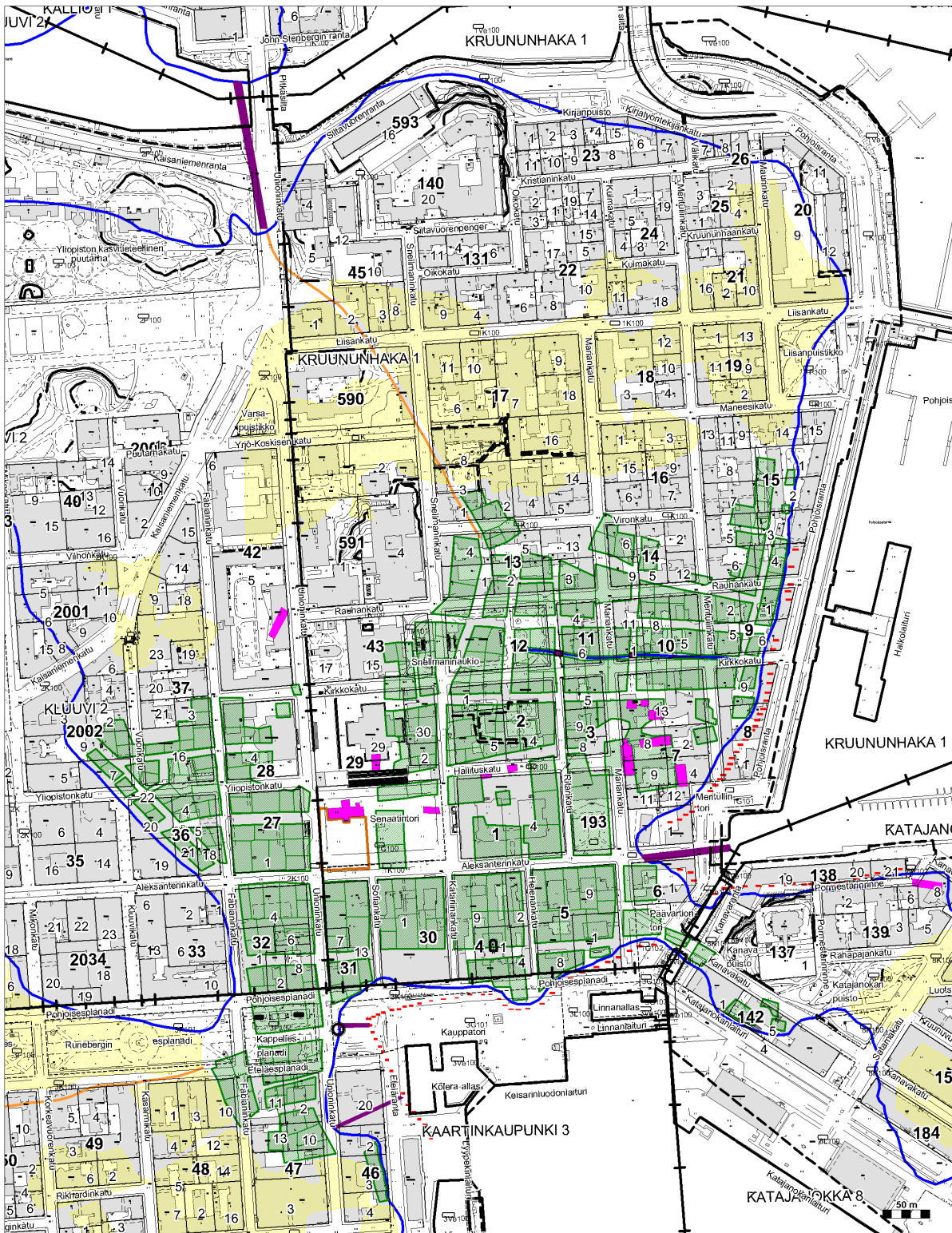
Kuva 1. Kartta noin vuodelta 1645 kuvaa Vanhaa ja Uutta Helsingkiä. Riksarkivet, Ruotsi. 'Charta öfwer gamle och Nya Helsingfors varande ägor'.

Lars Forssell laati Helsingistä kaupunkimittauksen 1696, jota Nils Avander uudisti vuonna 1707.⁹ Tämä on varhaisin tarkempi kartta Helsingistä ja tämä on mahdollista asemoida päällekkäin nykykartan kanssa (kuvat 2 ja 3).

Kuva 2. Helsinki 1696/1707. Lars Forssell:n kaupunkimittauskartta vuodelta 1696, jonka Nils Avander on uudistanut vuonna 1707. Riksarkivet, Ruotsi.

⁹ Geometrisk Grundritning Öfwer Stapel Staden Helsingfors i Nyhland och alle des tillhörige åkrar afmätte ANNO 1696 af Sahl Lars Forssell renoverat och beskrefwen ANNO 1707. Signum: Lantmät. lev. 1892. Nr 27 (Kartavd. m. format), Riksarkivet, Ruotsi.

Kantakartta © Helsingin kaupungin kiinteistövirasto, Kaupunkimittaussasto

HELSINKI 1696

Forssell - Avanderin kartta vuodelta 1696/1707

■	= tontti	■	= ranta-aitta
■	= pelto	■	= kirkkotarhan aita
■	= rakennus	■	= rantaviiva / oja
■	= laiturit / silta	■	= tie

Museovirasto/RHO/T. Mökkönen 2002

Kuva 3. Forssell/Avanderin kartta sijoitettuna modernin kantakartan päälle. Lähde: Mökkönen, Teemu 2002: Helsinki - Helsingfors. Kaupunkiarkeologinen inventointi. Museovirasto, Rakennushistorian osasto.

Karttaan on piirretty tonttien, tonttinumeroiden, katujen ja torien lisäksi julkiset rakennukset. Yksityisten omistamia rakennuksia karttaan ei ole merkitty, kuten ei muihinkaan Ruotsin ajan karttoihin. Karttaan liittyy vuoteen 1707 ajoittuva tonttiluettelo, josta selviävät tonttien omistajat ja tonttien koot.¹⁰ Tätä edeltävältä ajalta ei ole tietoja tonttien rakennuksista tai omistajista.

Helsinki oli jaettu neljään kortteliin eli kaupunginosaan ja Suurtori oli niiden risteyskohta. Kaupunginosat olivat nimeltään koillisessa Suo, kaakossa Kalastajamäki, lounaassa Läntinen tulli ja luoteessa Kluuvi. Kaupunginosat oli merkitty karttaan eri väreillä. Asukkaita oli 1600-luvun lopulla arviolta 1300–1700.¹¹

Myöhemmin 1700-luvulla kaupunginosien nimet muuttuivat. Helsinki jaettiin silloin Pohjoiseen, Itäiseen, Eteläiseen ja Läntiseen kortteliin, jotka yhtyivät edelleen kaupungin päätorilla, Suurtorilla.

1700-luvun alkupuolella kaupunki oli tiheään rakennettu ja tonttien koko oli keskimäärin noin 500 m². Pienimmät tontit olivat vain 150–200 neliömetrin suuruisia. Tavallisten kaupunkilaisten talot olivat vain muutamia huoneita käsittäviä yksikerroksisia hirsirakennuksia, joiden vuoraamattomat seinät olivat maalaamattomia ja katot turve- tai pärekattoja. Rakennuksissa oli savupiipulliset uunit ja muutamia pieniruutuisia, luukuilla suojattavia lasi-ikkunoita. Savupirtit olivat edelleen yleisiä, vaikka ne olivat palovaaran takia turmiollisia.¹²

Varakkaimmat kauppiaat asuivat isoissa taloissa, joissa saattoi olla lukuisia huoneita, mutta nekin olivat vielä yksikerroksia puurakennuksia. Suuret taloudet tarvitsivat runsaasti tilaa elintarvikkeille, tarvekaluille ja kauppatavaroille. Rakennuksilla suljetut pihapiirit täyttyivät aitoista, talleista, navetoista, pienkarjan tiloista, oluenpano- ja leivintuvista, saunoista, vaunuliitereistä ja muista ulkorakennuksista. Siten heidän tonttiensa koko ja rakennusmäärä olivat huomattavasti suurempia kuin tavallisten kaupunkilaisten. Rakennusten väliin jääneet aukot suljettiin aidoin ja portein, ja sisäänkäynnit olivat pihan puolella.¹³

Suomea koettelivat 1600-luvun lopulla suuret katovuodet ja vuonna 1710 ruttoepidemia. Molemmat aiheuttivat suuria väestönmenetyksiä ja sitä kautta tilanahtautta seurakunnan hautausmaalle. Niinpä suurten nälkävuosien aikoina perustettiin Kamppiin¹⁴ hautausmaa, jonka viereen haudattiin myöhemmin myös ruttoon kuolleita. Edellä

¹⁰ Beskrifning till Helsingfors Stadz Tompter och åkrar, såsom dhe A:o 696 äre refwadhe och Characterade. Riksarkivet. Lantmäteristyrelsens leveranser 1892/61. Kartavd., kartbok stående. Alkuperäinen Riksarkivet, Stockholm; Kopio: Berndt Aminoffin kokoelma, Tonttihistoriallinen kortisto, D. toimitteet, Dc 1 Jäljennökset ja otteet tonttikirjoista. Forssell-Avanderska tomtförteckningar 1696–1707 (samt) åkerförteckning, HKA.

¹¹ Suolahti 1950: 331, 349.

¹² Suolahti 1950: 331; Kärki 1982: 49–62; Hornborg 1950: 41.

¹³ Kärki 1982: 55–60.

¹⁴ ks. myös sivut 32–33.

mainittujen viereen haudattiin 1740-luvulla Hattujen sodan sotilaita sekä ruotsalaisen tykistörykmentin sotilaita. Näistä kerrotaan tarkemmin hautausmaan kuvailun yhteydessä sivuilla 32–33.

1700-luvun alussa Helsinkiä koetteli ruton lisäksi taas uusi tuho ja hävitys. Ruotsin ja vihollisliittouman välillä käyty Suuri Pohjan sota (1700–21) ulotti vaikutuksensa Helsinkiin. Keväällä 1713 venäläinen sotalaivasto saartoi Helsingin amiraali Apraxinin johdolla ja venäläiset laivastojoukot onnistuivat maihinnousussa Helsingin länsipuolella. Ruotsalaiset, komennossaan vain noin 1800 miestä, päättivät tyhjentää kaupungin ja polttaa sen (neuvottelijat olivat kenraalimajuri Carl Gustav Armfelt, maaherra Johan Creutz, pormestari Henrik Tammelin ja sotakomissaari Johan Henrik Frisius). Helsingissä puolustusta johti Armfelt. Kaupunkilaisia kehoitettiin jättämään kotinsa ja pakenemaan, mutta osa jäi venäläisten vangeiksi. Helsinki paloi toukokuussa 1713 maan tasalle.¹⁵

Venäläiset miehittivät kaupunkia 1713–21 (aikaa kutsutaan isovihaksi). Sodan aikana koko Suomi oli miehitetty ja sota päättyi Uudenkaupungin rauhaan vuonna 1721. Miehitysaikana venäläiset rakensivat Vironniemelle maa- kivi- ja puurakenteisen kuusisarvisen linnoituksen, jonka länsiosa osuu nykykartan ja linnoituskartan päällekkäisprojisoinnin perusteella Senaatintorin itäosaan.¹⁶ Linnoituksen ulkopuolelle kaupunkialueelle ja lähipelloille oli rakennettu useita kasarmeja ja varastohuoneita ja lisäksi rakennuksia oli tuotu lähiseudun kartanoilta ja tiloilta. Linnoitusta rakentaessaan venäläiset olivat tuhonneet kirkkotarhaa ja häpäisseet hautoja. Hautaholveja oli rikottu ja kiviä käytetty linnoituksen suojavallin rakenteisiin.¹⁷

Kaupunkiin palaavia pakolaisia odotti karu näky. Tuholta oli säästynyt vain osa kirkon kellotapulia, ranta-aittoja ja 1694 valmistunut raatimies Torsten Burgmanin kivitalo, joka sijaitsi nykyisen Aleksanterinkadun ja Ritarikadun kulmassa.¹⁸ Suolahti kirjoittaa, että vallin rakennusaineeksi venäläiset repivät kiviä talojen kellareista ja hautaholveista. Aikalainen maaherra Stierncrantz kuvaili raportissaan tilannetta vuonna 1721 näin: *'kiviset holvirakennelmat ja kivikadut olivat täydellisesti hävitetyt. Maanpäällisten rakennusten tuhouduttua myös maanalaiset rakennelmat oli raunioitettu, niin että tuskin voi tuntea enää entisiä tonttien paikkojakaan'*.¹⁹

¹⁵ Suolahti 1950: 421–425.

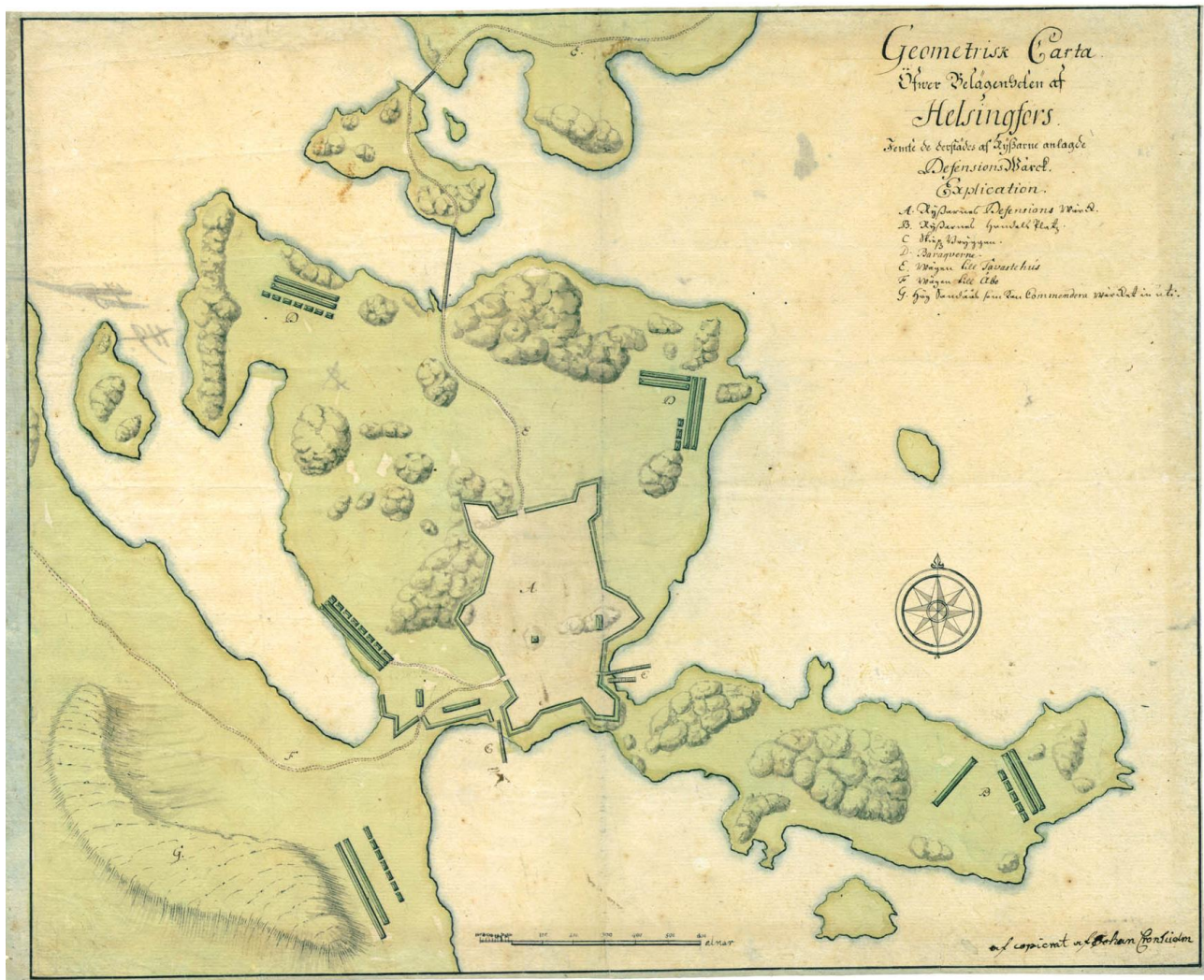
¹⁶ Vuoden 2011 tutkimuksissa havaittiin linnoituksen suuntaisesti kulkeva ja syvälle puhtaaseen maahan ulottuva leveä, likaisella maa-aineksella täyttynyt kaivanto. Se saattaisi olla venäläisten linnoituksen ulkoreunalla ollut laakea vallihauta. Tulkinta oli kuitenkin hieman epävarma. Kaivanto oli niin syvä, ettei sen pohjaa pystytty havaitsemaan. (Ks. Heikkinen 2011: 96).

¹⁷ Suolahti 1950: 428; Pehkonen 2008: 33; Hornborg 1950: 14.

¹⁸ Torsten Burgmanin kivitalo oli Helsingin ensimmäinen yksityinen kivitalo. Tämä tilava, kaksikerroksinen kivitalo sijaitsi silloisen Suurkadun ja Koulukujan kulmassa. Ks. tarkemmin *'Burgman - Helsingin ensimmäinen kivitalo'*. Narinkka 2007. Pehkonen 2008: 32–33.

¹⁹ Suolahti 1950: 428.

Alla on kartta joka kuvaa venäläisten isovihan aikaista linnoitusta kaupunkialueella vuonna 1721.²⁰ Seuraavassa kuvassa nro 5 linnoitus ja kasarmit on asemoitu nykykartalle. Kuva on Teemu Mökkösen kaupunkiarkeologisesta inventoinnista vuodelta 2002.

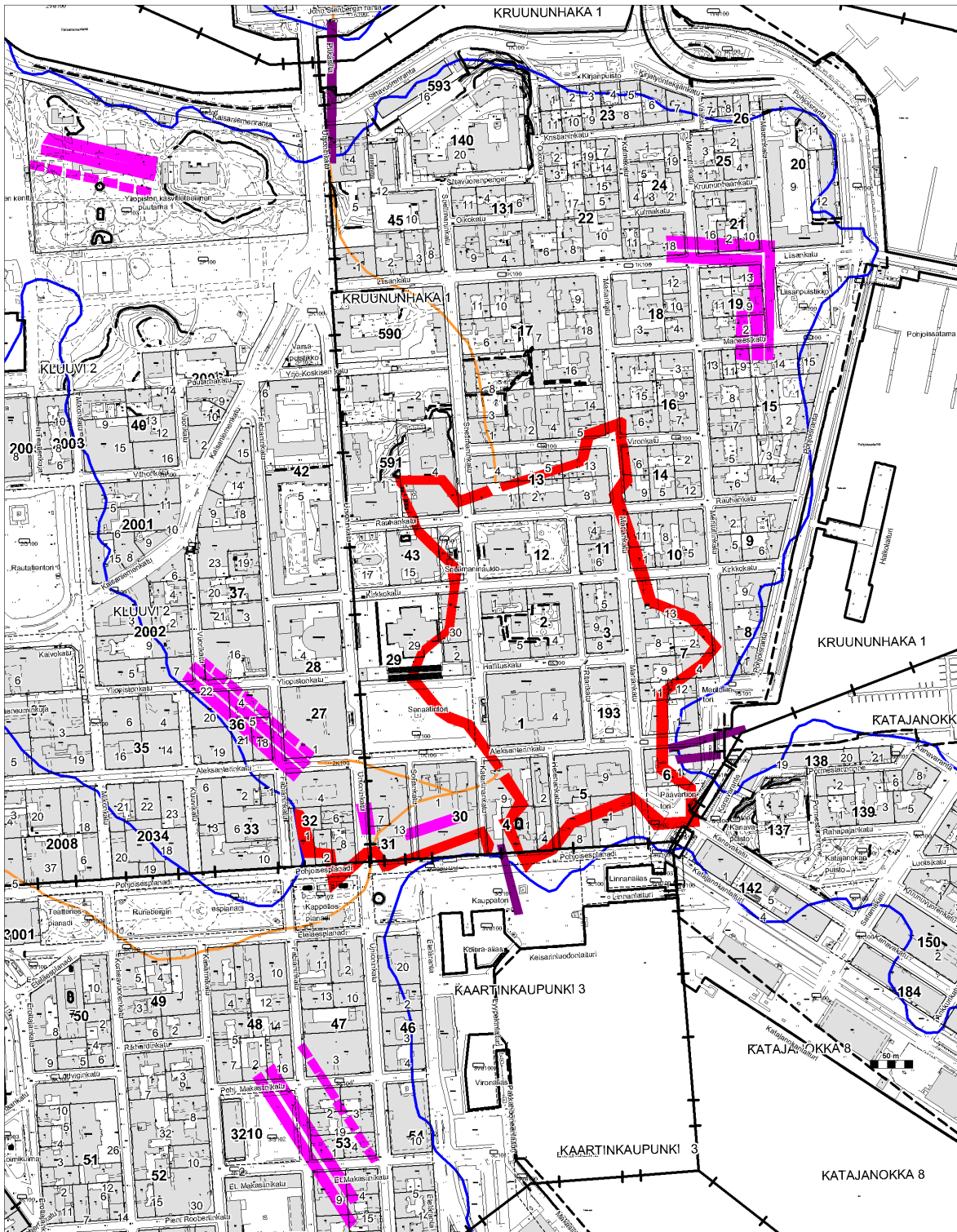

Kuva 4. Helsinki vuonna 1721. Mittaus venäläisten isovihan aikaisesta linnoituksesta kaupunkialueella. Kartassa näkyvät venäläisen linnoituksen ja parakkien lisäksi tiet, sillat, kellotapuli ja laivasillat. Muita rakennuksia ei ole merkitty. Krigsarkivet, Ruotsi.

Isovihan jälkeen kaupunki lähti rakentumaan hitaasti. Venäläisten huonon ja väliaikaiseksi tarkoitettujen linnoitusten purkamiseen saatiin lupa vasta 1724. Kaupungin jälleerakennukseen ryhdyttiin keväällä 1725 vanhan asemakaavan mukaisesti. Siellä, missä rakennusten kellarit olivat säilyneet, rakennettiin uudet talot palaneiden paikalle. Helsinki nousi tuhkasta samalle alueelle, kuin mikä on asutettuna vuoden 1696 kartalla.²¹

²⁰ Geometrisk Carta Öfwer Belägenheten af Helsingfors, jemte de derstädes af Ryssarne anlagde Defensions Wärd. Krigsarkivet, signum IX nr 99. Esim. Stenius 1969: N:o 10.

²¹ Hornborg 1950: 28, 38.

Kantakartta © Helsingin kaupungin kiinteistövirasto, Kaupunkimittausosasto

HELSINKI 1721

Venäläisten kenttälainnointusta kuvaava kartta
vuodelta 1721

—	= linnoitus	—	= rantaviiva
—	= rakennus	—	= tie
—	= laituri		

Museovirasto/RHO/T.Mökkönen 2002

Kuva 5. Venäläisten kenttälainnointu ja kasarmit nyky-Helsinkiin sijoitettuna. Lähde: Teemu Mökkönen 2002: Helsinki – Helsingfors. Kaupunkiarkeologinen inventointi. Museovirasto, Rakennushistorian osasto.

Kartalla vuodelta 1752 on vielä kuvattuna venäläisten rakentaman linnoitteen pohjoisosia. Asutukseen ei ole laajentunut siltä korttelialueelta, mikä oli olemassa isovihaa edeltäneellä ajalla. Helsingin asemakaava oli 1700-luvulla lähes samanlainen kuin 1600-luvulla.

Vuosisadan puolivälissä Helsingistä tuli Ruotsin neljänneksi suurin merikaupunki. Vuonna 1748 alkanut Viaporin linnoituksen rakentaminen vilkastutti kaupungin kehitystä. Linnoitus toi kaupunkiin kivistämisen taitajia, rakennusmateriaaleja ja uusia tyyli-vaikutteita. Helsingin asukasmäärä kaksinkertaistui 1700-luvun loppuun mennessä noin kolmeen tuhanteen asukkaaseen. Kaupunkialue kasvoi mm. Katajanokalla, Kaupunginlahden länsirannalla ja Siltavuorella. Kaupunginlahdeksi kutsuttiin nykyisen Eteläsataman kohdalla ollutta aluetta, missä sijaitsi kalastajien ja kauppioiden aittoja ja laitureita.

Esivalta oli huolissaan puukaupunkien paloturvallisuudesta ja niinpä 1750-luvulla esivalta kehottikin, että suurempien kaupunkien keskustoihin ryhdyttäisiin rakentamaan kivitaloja kaupunkipalojen hillitsemiseksi. Raati ja vaurastuneet kauppiat rakennuttivatkin useita kivitaloja 1750-luvulta lähtien. Suurtorin etelälaitaan mm. valmistui 1757 Sederholmin kaksikerroksinen kivitalo, joka on nykyisen kantakaupungin vanhin talo. Se sijaitsee Aleksanterinkadun ja Katariinankadun kulmassa. Kaksikerroksisia asuinrakennuksia alettiin rakentaa enemmän 1700-luvun puolivälistä eteenpäin.²²

Kuva 6. Ilmakuva Senaatintorin eteläosasta ja sen etelälaidalla sijaitsevista taloista. Kuvaan on nimetty tekstissä mainittuja rakennuksia. Pohjoinen on kuvan yläreunassa. Helsingin kaupungin sähköisiä pohjakarttoja. Muokkaus: H. Hämäläinen/HKM.

²² Hornborg 1950: 232, 248–249.

Vuonna 1761 tulipalo tuhosi korttelit, joita reunustivat Läntinen Kirkkokatu (Unioninkatu), Suurkatu, Katariinankatu ja Rantakatu (Pohjois-Esplanadin suuntainen, mutta kulkenut pohjoisempana nykyisten kortteleiden sisällä, ks. kuva 3). Tulipalon jälkeen kuningas määräsi, että palaneiden tilalle ei saanut rakentaa puutaloja. Nykyiset Senaatintorin etelälaidalla sijaitsevat kivirakennukset em. kortteleiden kohdalla onkin rakennettu vuoden 1761 tulipalon jälkeen. Näitä ovat mm. raatimies Bockin ja Burtzin sekä kauppias Kiseleffin kivialot. Sederholmin talosta itään, entistä Torsten Burgmanin taloa vastapäätä, oli 1700-luvun lopussa puisia yksi- ja kaksikerroksisia asuinrakennuksia, olipa Anders Byströmin talossa vielä 1773 turvepiteinen tuohikatto.²³

4.2. Suurkatu (Aleksanterinkatu) ja Suurtori

Nykyisen Aleksanterinkadun linjalla kulki kaupungin pääkatu, Suurkatu. Se on historian kuluessa tunnettu myös nimillä Kuninkaankatu ja Pitkäkatu. Suurkadun itäpäässä sijaitsi Laivasilta eli kaupungin päälaituri ja katu ulottui lännessä Kluuvinlahden rantaan nykyisen Fabianinkadun paikkeille. Kluuvinlahti kurottautui Töölönlahden jatkeena Pohjois-Esplanadille saakka. Aleksanterin katu päästiin jatkamaan länteen, kun Kluuvinlahti täytettiin 1800-luvun kuluessa.

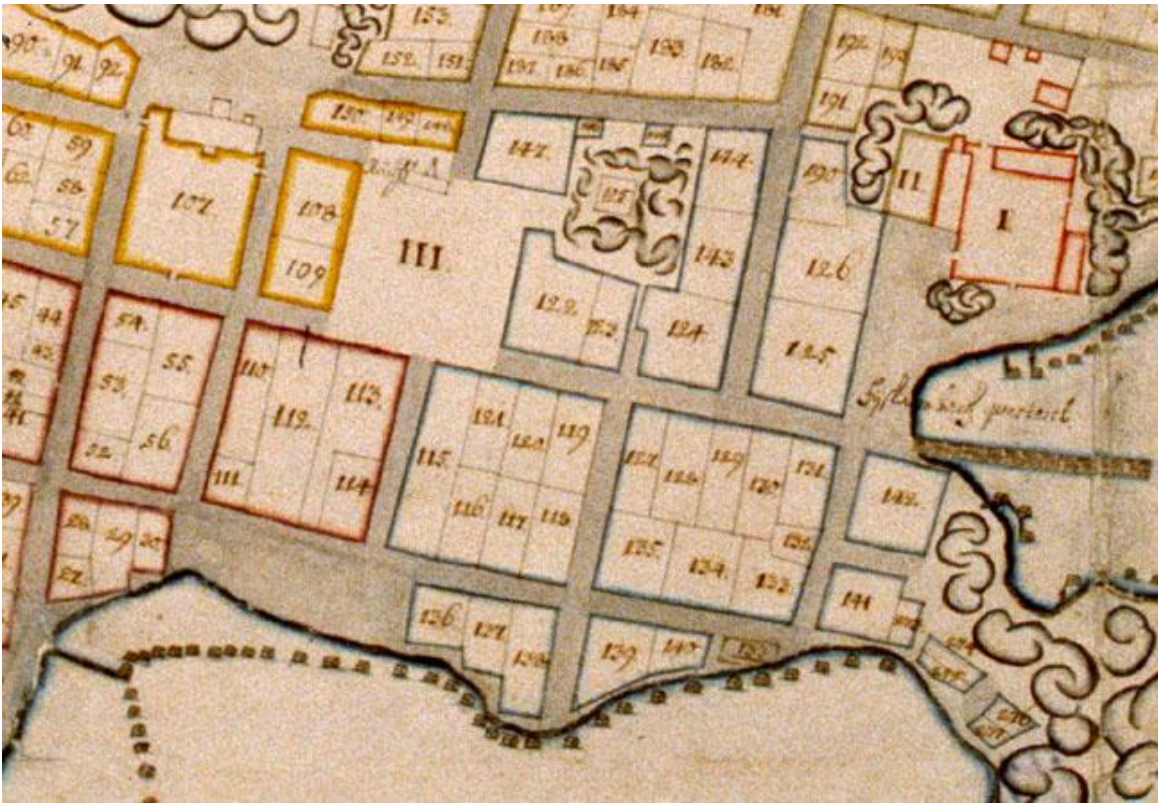
Suurtorin pohjoislaidalta taas lähti pohjoiseen Hämeenkatu, joka kulki Siltasaarien kautta itään. Tämä oli yksi kaupunkiin johtava maantie. 'Espoon maantie' tuli lännessä Kluuvinlahden länsipuolelta Espoon tullille, joka sijaitsi Runebergin patsaan paikkeilla Esplanadilla.²⁴

Aleksanterinkadun etelälaita on pysynyt samalla kohtaa 1640-luvulta asti Fabianinkadun ja Mariankadun välisellä alueella. Tämä johtuu siitä, että kadun etelälaitaan oli noussut 1700-luvulla kivirakennuksia. Uuden vuonna 1812 suunnitellun asemakaavan myötä katu leveni seitsemän metriä pohjoiseen ja tällöin torilla olleiden kortteleiden eteläreunat jäivät nykyisen Aleksanterinkadun alle. Myös Aleksanterinkadun eteläpuoleisten poikkikatujen linjaukset ovat säilyneet alkuperäisillä paikoillaan katujen varsilla sijainneiden kivialojen ansiosta. Nämä katulinjat ovat siis noin 370 vuotta vanhoja.

Katulinjojen säilymisen ansiosta edellä mainittu noin 300 vuotta vanha Forssell/Avanderin kartta on mahdollista asemoida nykykartan kanssa päällekkäin. Aleksanterinkadun pohjoispuolen poikkikaduista alkuperäisiä linjauksia noudattavat Fabianinkatu, Unioninkatu Senaatintorin kohdalla, Ritarikatu ja Snellmaninkatu osin.

²³ Hornborg 1950: 251, 259.

²⁴ Suolahti 1950: 323-324; Lindberg & Rein 1950: 10.

Kuva 7. Helsingin keskusta Forssell-Avanderin kartassa vuosilta 1696/1707. Kuvan oikeassa ylänurkassa sijaitsee 1600-luvun maaherran residenssi (I). Sen eteläpuolella on satama laivasiltoineen. Satamasta johti Suurkatu nykyisen Aleksanterinkadun eteläpuoliskon kohdalla Suurtorille (III). Torin pohjoisosassa näkyy tornilla varustettu raatihuone. Torin länsipuolella yhden korttelin (tontit n:o 108 ja 109) päässä on suorakaiteenmuotoinen kirkko ja sen eteläpuolella hautausmaa (n:o 107). Kaupungin korttelit eli kaupunginosat on merkitty karttaan värein. Riksarkivet, Ruotsi.

Kuva 8. Osa Forssell-Avanderin kartasta sijoitettuna nykykarttapohjan päälle. Riksarkivet, Ruotsi ja pohjakartta Helsingin kaupungin kiinteistövirasto, Kaupunkimittaosasto. Asemointi Markku Heikkinen/ HKM.

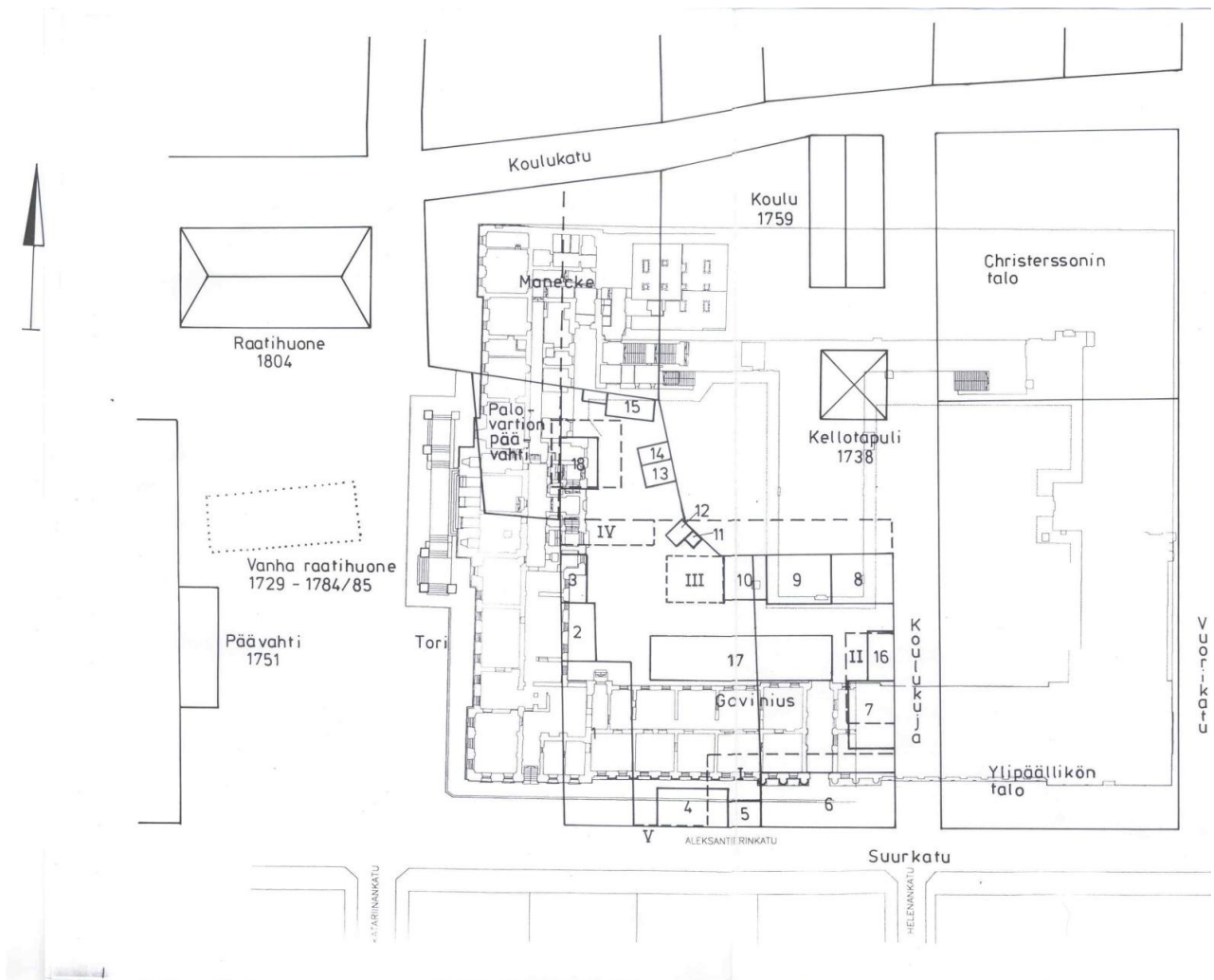
Suurtori sijaitsi nykyisen Senaatintorin itäisimmässä kolmanneksessa ja ulottui noin 14 metriä Valtioneuvoston linnan länsisiiven alle. Torin ympäristöön olivat sijoittuneet raatihuone, vauraimpien kauppiaiden talot sekä päävartio. Hieman torista itään sijaitsi myös kaupungin koulu ja kellotapuli. Kaupunkikuvaa hallitsivat yksikerroksiset, hirsipintaiset puutalot. 1700-luvun jälkimmäisellä puoliskolla torin etelälaitaan alkoi kohota jo kivitaloja, kuten Sederholmin ja Bockin talot. Torin itälaidalla sijaitsi Goviniuksen kaksikerroksinen punamullattu talo. Tori oli alkujaan kiveämätön, mutta sai mukulakivi-päällysteen 1700-luvun lopulla.²⁵

Kaupungin raatihuone ehti sijaita useassa paikassa ennen vuoden 1808 paloa ja sen jälkeistä asemakaavan muutosta ks. seuraava kuva. Ensimmäinen raatihuone tuhoutui vuoden 1654 palossa. Ilmeisesti se ja myös seuraajansa sijaitsivat nykyisen Senaatintorin itäreunassa valtioneuvoston linnan portaiden pohjoislinjalla.²⁶

Isonvihan aikana venäläisten linnoituksen muuri meni torin poikki luoteis–kaakko-suunnassa (ks. kuva 5). Muuri on kulkenut aivan valtioneuvoston linnan lounaisnurkan vierestä rakennuksen portaiden editse kohti tuomiokirkon portaita. Isonvihan jälkeen vuonna 1729 valmistui edellisistä etelään puinen raatihuone, joka purettiin 1785. Uusi kivinen kaksikerroksinen raatihuone kohosi hiukan pohjoisemmaksi tuomiokirkon portaiden itäpäähän kohdalle vuonna 1804. Rakennuksessa on ollut holvattu kellari. Rakennus on ollut samantyyppinen kuin nykyinen Aleksanterinkadun varrella sijaitseva tulli- ja pakkahuone. Vanhimmat raatihuoneet ovat siis sijainneet seuraavan kuvan rekonstruktiossa näkyvien raatihuoneiden välissä. Viimeisin raatihuone torin pohjoislaidalla purettiin 1838 ja raati ryhtyi toimimaan nykyisessä Bockin talossa.

²⁵ Salonen & Schalin Arkkitehdit Oy 2011: 13.

²⁶ Suolahti 1950: 326.

Kuva 9. Yllä oleva rekonstruktio on tehty valtioneuvoston linnan arkeologisten tutkimusten yhteydessä (1995–96). Se kuvaa Suurtorin itälaidalla olleen Goviniuksen tontin rakennuskannan muutoksia 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa. Vuoden 1795 rakennuskantaan kuuluvat rakennukset 1–18. Vuoden 1805 taas 1–3, 8–12, 17 ja I–V. Piirroksessa näkyy hyvin torin sijainti, päävahti sekä raatihuoneen paikka eri vaiheissa nyky-Senaatintorin alueelle sijoitettuna. Kuvassa näkyvät myös vanhat katulinjat, koulun ja kellotapulin sijainti. Nykyisen Helenankadun jatkeena on ollut Koulukuja. Piirros Markku Heikkinen 1995–96. HKM.

Päävartio sijaitsi alkuvaiheessa torin koillisosassa ja oli siellä vielä pikkuvihan jälkeen, mutta uutta päävartiota rakennettiin torin länsilaitaan vuonna 1751. Siirron yhteydessä tori kapeni länsireunalta. Päävartion aiemmalle paikalle tuli palovartio. Päävartio siirtyi mahdollisesti 1760-luvulla hieman itään ja vielä Ruotsin vallan lopulla edelleen itään korttelin ulkopuolelle, torin puolelle (ks. Engelin maalaus seuraavalla sivulla, jossa näkyy tilanne ennen asemakaavan muutosta). Kuva kertoo myös, millainen raatihuone oli.

Torin itäpuolella kummalla sijaitsi kivinen kellotapuli, joka oli vuonna 1746 rakennettu 'vanhalle perustalle'.²⁷ Tämän vieressä sijaitsi v. 1759 valmistunut kaksikerroksinen, kivinen triviaalikoulu.

²⁷ Lindberg & Rein 1950: 10.

Kuva 10. Suurtori 1816 (?) katsottuna Sederholmin talon edestä kaakosta. Vasemmalla taustalla näkyy Ulrika Eleonoran kirkko ja sen itäpuolella asuinkortteli, jonka alueella näkyy puita ja rakennusten kattoja. Asuinkorttelin itälaidalla sijaitsee päävartio. Oikealla torin pohjoislaidalla sijaitsee vuonna 1804 valmistunut raatihuone, joka purettiin vuonna 1838. C.L. Engel. HKM.

Vielä 1800-luvun alussa ennen torin lopullista raivaamista, rakennettiin päävartiolle uusi rakennus raatihuoneen viereen torin pohjoislaitaan. Uusi päävartio valmistui nopeasti vuonna 1819 keisarin vierailua varten. Molemmat rakennukset purettiin 1830-luvulla Nikolainkirkon eli Tuomiokirkon portaiden tieltä.²⁸

4.3. Läntinen kortteli, tontti n:o 1 (asuinkortteli)

Hautausmaan ja Suurtorin välissä sijaitsi kortteli. Sen vaiheista 1600-luvun puolella ei ole juuri tietoja. Tämä alue on ilmeisesti palanut myös vuoden 1654 palossa, kuten myös isoonvihaan liittyvässä palossa 1713. Myöhemmät tulipalot eivät ole ulottuneet kortteliin. Kortteli oli jakautunut kahteen osaan. Pohjoinen puolisko oli tontti n:o 108 ja eteläinen n:o **109**. Tutkimusalue osuu eteläiselle tontille. Venäläisten linnoitus ei ulottunut alueelle, missä tutkimusalue sijaitsi.

²⁸ Klinge 2012: 183.

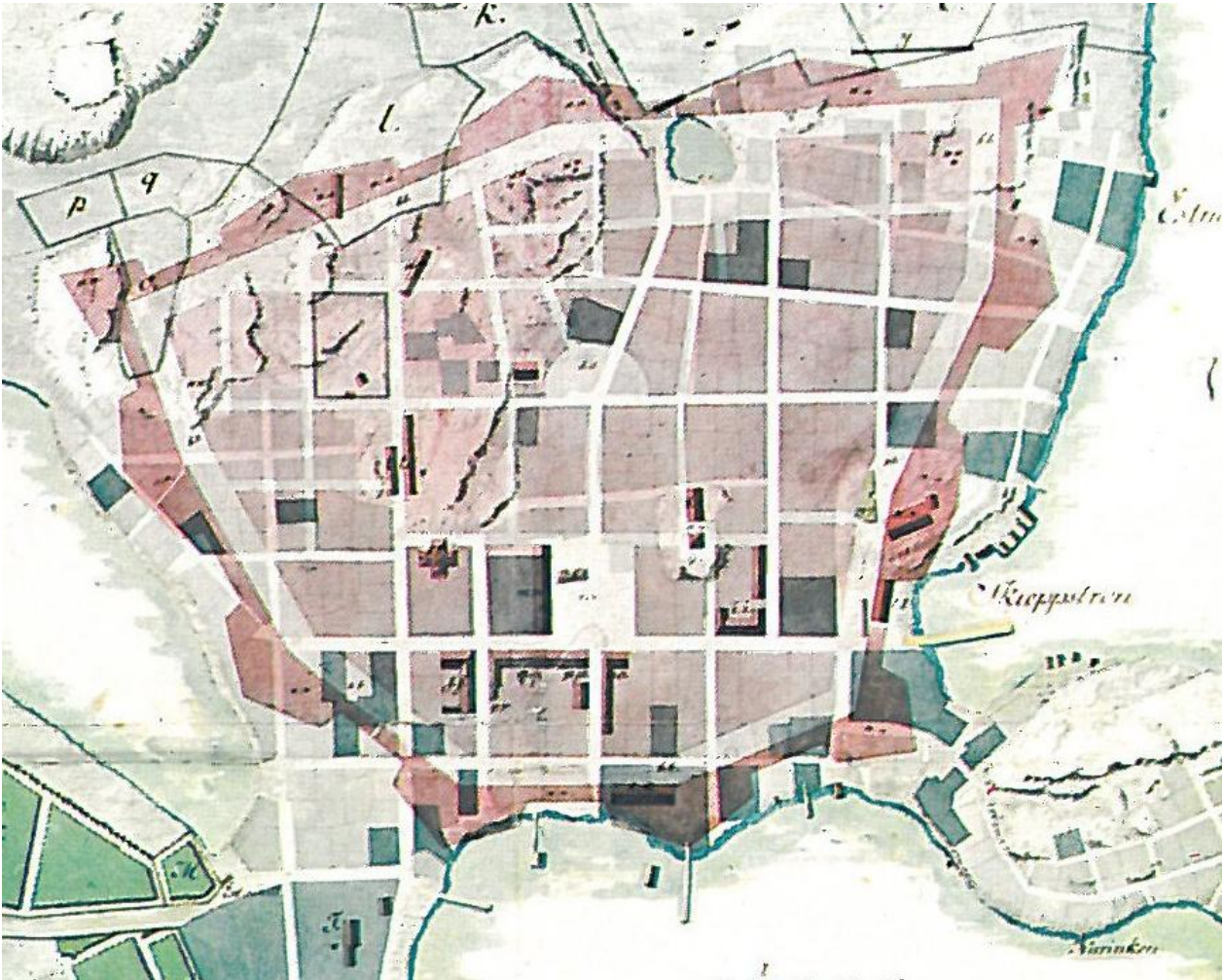
Tontin n:o 109 omisti kartan 1696/1707 karttaselostuksen mukaan Stadz Secreteraren Johan Matzson.²⁹ Tontin koko oli 2060 neliökynnärää (eli noin 727 neliometriä).³⁰ Tontti on kartan perusteella ollut suorakaiteen muotoinen ja sen etelälaidan pituus on ollut noin 31 metriä karttavertailun perusteella.

1700-luvun ensimmäiseltä puoliskolta tiedot korttelista (=molemmat tontit) ovat vähäiset. Korttelista on myös hieman ristiriitaisia tietoja eri kartoissa. Korttelia ei ole piirretty vuoden 1742 venäläiseen karttaan eikä Jonas Hahnin merikorttiin vuodelta 1749. Jälkimmäisestä puuttuu korttelin lisäksi itäinen Kirkkokatu (myös Sofiankadun osuus), vaikka kartta muuten pitää paikkansa. Ruotsalaisissa vuoden 1739 ja 1746 kartoissa katu ja kortteli on piirretty. Kyseessä saattaa olla kartoitusvirhe, kopiointivirhe tai kortteli ollut todellakin autio. Vuonna 1751 korttelin itälaitaan torin alueelle (siis korttelin ulkopuolelle) oli ryhdytty rakentamaan uutta päävartiota, joka oli matala rapattu tiilirakennus.

Näihin aikoihin kortteli on ollut yksityisomistuksessa, sillä Kruunu osti koko korttelin vuonna 1753 kauppias Johan Niklas Myhriltä. Korttelin koko oli 6174 neliökynnärää (noin 2180 neliometriä). Tontilla sanotaan ostohetkellä olleen kahdeksan huonetta käsittävä rakennus (1751 rakenteilla ollut päävartio?) ja kaksi ulkorakennusta. Rakennus myytiin vuonna 1760 huutokaupassa ja siitä sanotaan jääneen jäljelle holvattu kellari. Em. rakennuksen tilalle/sijaan, *i dess ställe*, rakennettiin kivinen (=tiilinen) päävartio torin laitaan. Eli vuonna 1751 rakenteilla ollut kahdeksanhuoneinen päävartio korvattiin uudella tiilisellä ja samalla korttelin koko kasvoi tämän alan verran? Eli rakennuksen pinta-ala oli laskettu mukaan tontin kokoon. Uusi päävartio käsitti kaksi huonetta ja lautakaton.

²⁹ Beskrifning till Helsingfors Stadz Tompter och åkrar, såssom dhe A:o 696 äre refwadhe och Characterade. Aminoffin arkisto, Historiallinen kortisto, jäljennökset ja otteet tonttikirjoista Dc:1.

³⁰ Vanha suomalainen, alkujaan ruotsalainen Tukholman kynnärä (ruots. *aln*) on 59,4 cm.

Kuva 11. Geten kartta vuodelta 1763.

Vuoden 1752 kartalla kortteli on vielä kapeampi, mutta Geten vuoden 1763 kartan ja myöhempien karttojen mukaan koko kortteli on leventynyt noin 13 metriä itälaidaltaan. Ainoastaan Geten kartassa näkyy korttelin itälaidalla melko leveä rakennus, joka on oikeastaan silloista tonttia pidempi.³¹ Sen pohjoispää ulottui pohjoiseen päin suunnitellun tontin pidennykseen saakka. Tätä rakennusta ei kuitenkaan ole ikinä rakennettu. Vuonna 1773 päävartion mainitaan käsittävän kaksi huonetta, joten sen tiiliosuus on tuskin todellisuudessa ollut korttelin pituinen. Geten kartan selityksessä mainitaan korttelissa olevan päävartion ja komendantintalon. Geten karttaan piirretyt muut kruunun ja kaupungin rakennukset ja yksityisten kivitalot ovat varmasti olleet olemassa. Kortteli on siis leventynyt itään sen jälkeen kun Kruunu osti korttelin vuonna 1753 ja viimeistään vuonna 1760 rakennettiin uusi päävartio korttelin itälaidalle.

Vuonna 1773 korttelin pohjoisempi tontti (Komendantintontti, Commendants Tompten) mainitaan 5586 $\frac{3}{4}$ neliökyynärän kokoisena (1972,1 neliötä). Tällöin kauppias Myhr hankki tonttien vaihtokaupalla omistukseensa 1848 neliökyynärän kokoisen tontin korttelin

³¹ Stenius 1969: kartta n:o 40: Charta Öfver Helsingfors Stad Med dess Närmaste Belägenhet. Afmätt År 1763 af A. E. Gete. Riksarkivet, Ruotsi.

eteläosasta. Korttelin koko tässä vaiheessa yhteensä 7434³/₄ neliökyyntärää (2624 m²). Karttojen perusteella vuonna 1752 kortteli oli vielä kapea, vuoden 1763 ja 1767 kartoilla se on leventynyt itään noin 13 metriä. Kortteli on siis leventynyt jo 1760-luvulla ja sen pinta-ala on kasvanut 6174 -> 7434³/₄ neliökyyntärää eli noin 444 neliometriä. Korttelin leveyden arvioitiin aiemmin olleen noin 31 m. Vuoden 1776 kirjallisen lähteen mukaan korttelin leveys oli 43,3 m.

Myhrin 1848 (noin 652 neliometriä) neliökyyntärän tontin pituus oli Suurkadulla vuoden 1776 mittausten mukaan 73 kyyntärää (43,3 m), Kirkkokadulla 48 kyyntärää (28,5 m), pohjoissivulla 27 kyyntärää (16 metriä) ja Suurtorin puolella vain 12 kyyntärää (7,1 m). Se ei siis ollut suorakaiteen muotoinen. Näiden mittojen ja korttelin koon perusteella sen pitkä sivu oli hiukan yli 100 kyyntärää eli noin 60,6 metriä pitkä.

Aiemmin mainittu Myhrin tontti vaihtoi omistajaa vuonna 1775. Tontin osti kauppias Gabriel Etholen. Kauppias kuoli muutaman vuoden kuluttua, mutta leskensä Anna Sophie jäi asumaan tontille. Etholenin tontista mainitaan, että kauppiaan leski asui 1780-luvulla Kirkkokadun portin vieressä olevassa talossa, jossa oli keittiö ja kolme huonetta. Talo on siis sijainnut Kirkkokadun varrella. Hänen käytettävissään mainitaan olleen leivinuuni, ruokahuone, ruoka-aitta, puuliiteri ja tila lehmälle.³² Kauppias Etholenin tontin omistus siirtyi hänen veljenpojalleen kauppias ja raatimies Carl Etholenille vuonna 1789.

1760-luvulla korttelissa mainitaan olevan päävartio (itälaidalla) ja komendantintalo. 1700-luvun lopun asiakirjoissa yksityinen tontti välillä mainitaan, välillä ei. Esim. Hornborg mainitsee, että Ruotsin vallan lopulla korttelissa oli päävartion tontti ja pari yksityistaloa, joissa oli verraten vähän rakennuksia.³³

Brunowin/Stichaein tonttiluettelossa vuonna 1790 korttelin koko kasvanut 8137 neliökyyntärään (2872,36 neliötä) ja kasvu on ollut noin 248 neliometriä. Tällöin korttelissa mainitaan edelleen olevan komendantintalo ja päävartio. Saman vuoden vägadelningsinstrumentetissa mainitaan vain yksityinen omistaja Etholen (Myrskå gården), jonka tontin koko oli 1848 neliökyyntärää.³⁴ Korttelin kasvu johtuu ilmeisesti siitä, että tontin ulkopuolelle on rakennettu uusi tiilinen päävartio edellisen itäpuolelle ja tämän rakennuksen ala on laskettu mukaan korttelin pinta-alaan.

Tämä tiilinen päävartio on kuvattu Engelin vuoden 1816 maalauksessa (kuva 10) ja se näkyy myös 1800-luvun alun kartoilla. Toisin sanoen aiemmin mainitun päävartion 1751/1760 itäpuolelle on rakennettu uusi päävartio 1790 ja tämä on taas kasvattanut tontin kokoa hieman.

Vuosien 1816–18 selvityksen mukaan korttelin koko oli taas pienentynyt 6068 neliökyyntärään (=2142 m²), mutta Etholenin tontin kooksi mainitaan 2330 neliökyyntärää.

³² Aminoffin arkisto, Historiallinen kortisto, Henkilöhistoriallinen kortisto 1700-1855 Bb:2.

³³ Hornborg 1950: 598.

³⁴ Aminoffin arkisto, Historiallinen kortisto, Jäljennökset ja otteet tonttikirjoista Dc:1; Tonttikortisto Ba:1.

Eli korttelin koko olisi palautunut lähes samaan, kuin mitä se oli 1700-luvun ensimmäisen puoliskon. Tonttien muodossa oli siis taas tapahtunut muutoksia.³⁵ 1800-luvun alun kartalla tontin itälaita ja Bockin talon länsilaita osuvat samalle linjalle. Karttaprojektion perusteella kortteli olisi kaventunut, korttelin etelälaidan leveys olisi tuolloin 40,6 metriä. Onko aluetta korttelin länsiosasta palautunut kaupungille?

Uuden torin laajennuksen takia Etholenille korvattiin tontti ja jäljellejääneet rakennukset kuten myös muutaman hänen siirtämänsä rakennuksen siirtokulut. Rakennusten siirtokustannusten arvioinnissa vuonna 1818 luetellaan Etholenin tontilla seuraavat rakennukset:

1. kulmatalo Suurkadulla ja siipi Kirkkokadulle päin, kaksi kellaria alla
2. rakennus portin vasemmalla puolella
3. kulmatalo
4. leivinrakennus
5. rakennus (=krouvi)
6. aitta
7. 2 liiteriä
8. liiteri
9. liiteri
10. liiteri,
11. liiteri
12. talli
13. heinälato
14. 2 vaunuliiteriä
15. 2 liiteriä
16. liiteri
17. heinälato
18. pieni latriini
19. iso latriini
20. puutarhan portti
21. kaksoissisäänajoportti
22. yksinkertainen sisäänajoportti
23. puutarhan aita
24. puutarhan ulkoaita

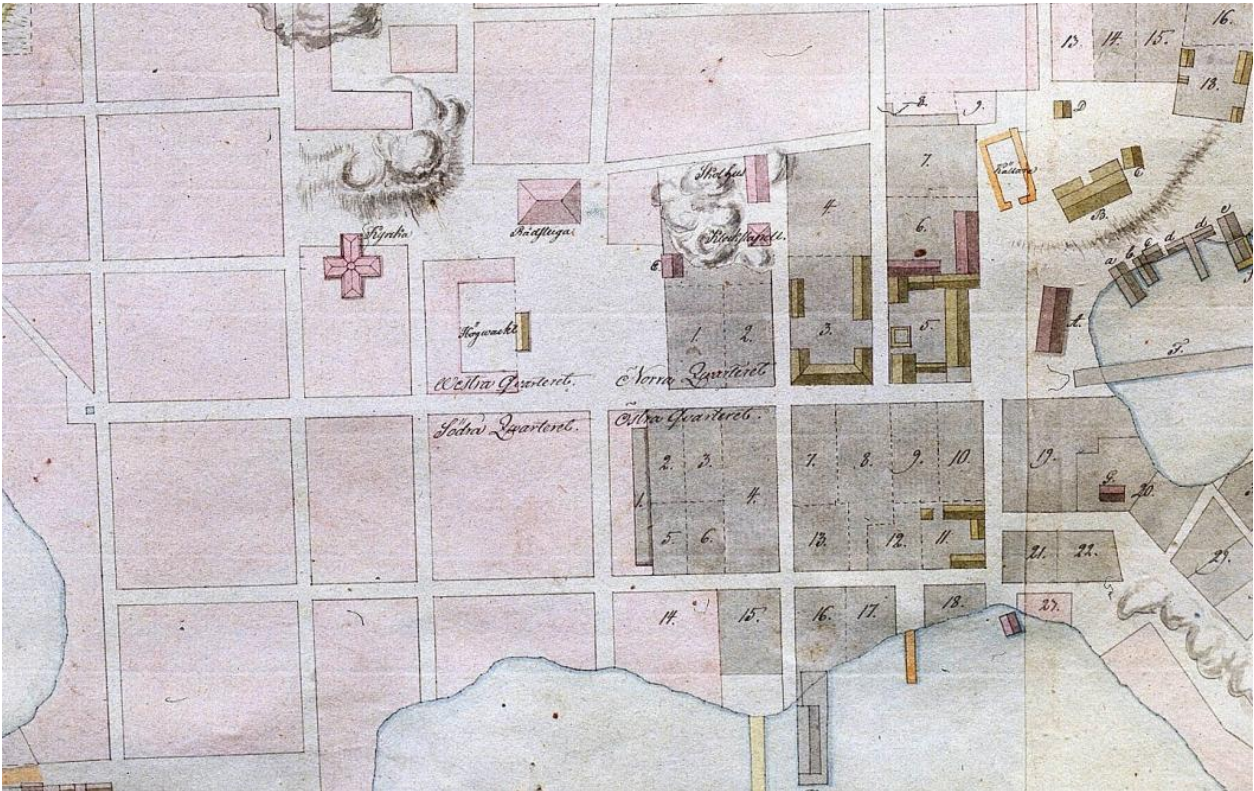
Isojen rakennusten kokoja ei mainita. Osan rakennuksista Etholen siirsi pois, osa myytiin julkisessa huutokaupassa 22.4.1819. Huutokaupassa jäi myymättä ison rakennuksen alla sijainneet kellarit, jotka myytiin uudessa huutokaupassa 29.6.1819.³⁶

Päävartion ja Etholenin tontin rakennukset purettiin ja alue tasoitettiin vuonna 1819. Asiaa kiirehdettiin, sillä keisari Aleksanteri I oli tulossa vierailulle. Uusi päävartiorakennus

³⁵ Aminoffin arkisto, Historiallinen kortisto, Henkilöhistoriallinen kortisto 1700–1855 Bb:2

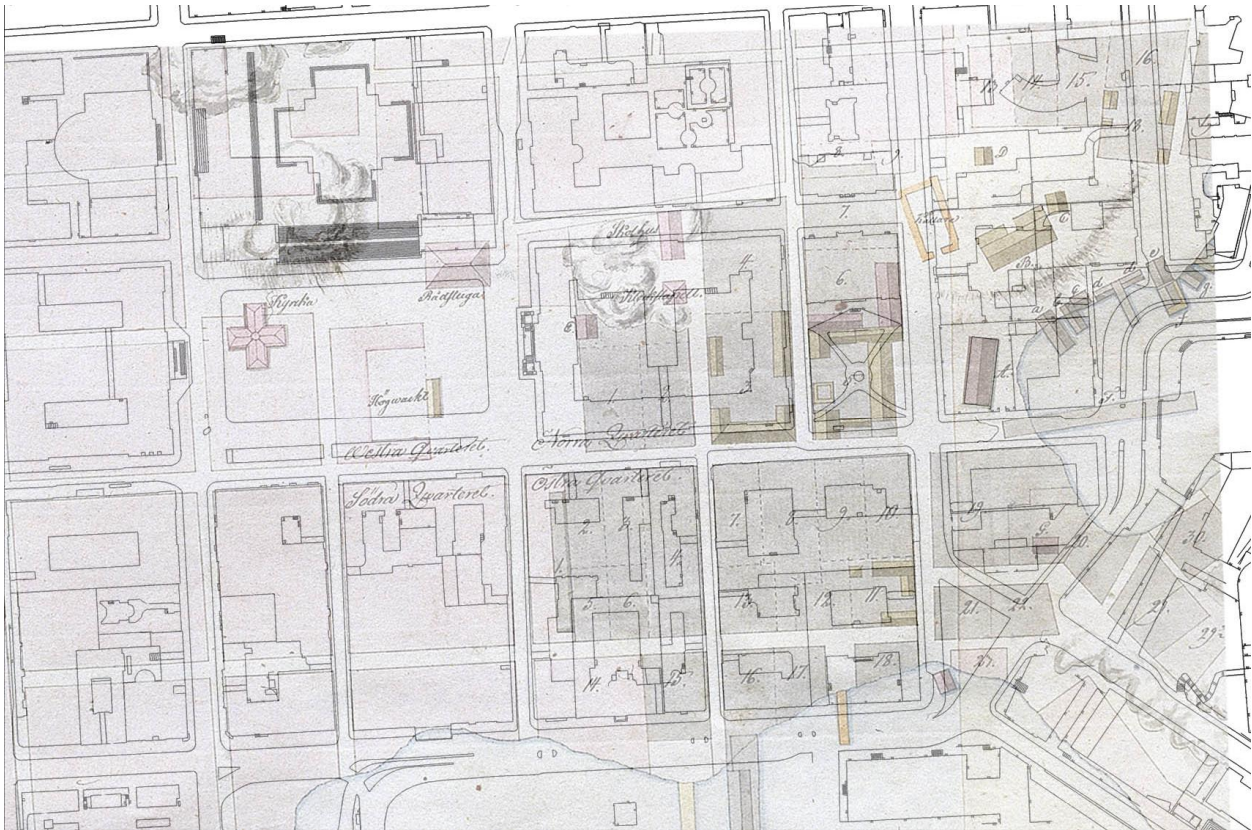
³⁶ Aminoffin arkisto, Historiallinen kortisto, Tonttikortisto Ba:1.

rakennettiin nopeasti ja se valmistui 1819 torilla olevan raatihuoneen viereen, nykyisen Nikolain kirkon (Tuomiokirkon) rappujen kohdalle. Päävartion rakennus purettiin kirkon portaiden tieltä 1838 ja päävartio siirrettiin nykyiselle paikalle 1840-luvun alussa.³⁷

Kuva 12. Osa vuoden 1808 tulipalon tuhoja esittävästä kartasta vuodelta 1809. Tummanharmaalla on esitetty tuhoutuneet korttelit. Tuhoja kuvaavan listan on allekirjoittanut O. N. Wahlberg. Kartan on piirtänyt ilmeisesti A. Silvan. HKM.

³⁷ Klinge 2012: 183, 194.

Kuva 13. Edellinen kartta sijoitettuna nykykarttapohjan päälle. Asemointi Markku Heikkinen/HKM. Pohjakartta Helsingin kaupungin kiinteistövirasto, Kaupunkimittausosasto.

4.4. Läntinen kortteli, tontti n:o 2 (hautausmaa)

Vironniemen Helsingin hautausmaa sijaitsi Senaatintorin läntisessä kolmanneksessa. Hautausmaan pohjoislaidalla oli kirkko. Hautausmaa oli käytössä välillä ~1640–1790. Hautausmaata reunustivat Läntinen Kirkkokatu (Västra Kyrkogatan), joka sijaitsi nykyisen Unioninkadun keskiosan kohdalla koko Ruotsin vallan ajan. Ruotsin vallan lopussa kirkon kohdalla sitä kutsuttiin myös nimellä Stora Kyrkogatan.³⁸ Sen länsipuolella oli useampia yksityisten tontteja, joilla oli puisia asuinrakennuksia.

Kirkon pohjoispuolella oli Norra Kyrkogatan. Kadun pohjoispuolella oli Stallbacken (Tallimäki). Sen nimi tuli kenttätykistöpataljoonan hevosten tallista.³⁹ Itäinen Kirkkokatu hautausmaan itälaidalla sijaitsi samalla pohjois–etelä-suuntaisella linjalla, millä Sofiankatu sijaitsee nykyään. Myös katu tasoitettiin 1810-luvulla tulevan Senaatintorin ja uuden asemakaavan tieltä.

³⁸ Tuleva Unioninkatu (Läntinen Kirkkokatu) tuli olemaan yksi kaupungin pääkaduista uuden asemakaavan ajalla. Sen linjausta louhittiin tasaisemmaksi usean vuoden ajan. Aleksanteri I:n teki vierailun kaupunkiin kesällä vuonna 1819 ja tämän johdosta katu raivattiin puhtaaksi kivenlohkareista, tasoitettiin ja pidennettiin sekä pohjoiseen että etelään päin. Samana vuonna mm. Suurtorilla ollut päävartio purettiin ja tori tasoitettiin. Lindberg & Rein 1950: 51.

³⁹ Bernd Aminoff 1992: 3.

Ennen asemakaavan muutosta paikalla ehti olla kolme eri kirkkoa. Ensimmäinen kirkko oli nimeltään Kristiinan kirkko, joka oli rakenteilla ainakin vuonna 1648. Kirkko oli saanut nimensä Ruotsin kuningatar Kristiinan mukaan. Tämä tiilistä muurattu kirkko tuhoutui vuoden 1654 tulipalossa.

Tämän paikalle rakennettiin puinen suorakaiteenmuotoinen Pyhän hengen kirkko. Kirkko on kuvattuna Forssell/Avanderin 1696/1707 kartalla. Kirkossa on ollut eteläseinällä yksi sivuhuone ja pohjoisseinällä kaksi sivuhuonetta. Rakennus oli noin 40 metriä pitkä ja 7–8 metriä leveä. Kirkkomaan oli aidattuna ja aidassa näkyvät kolme porttia: yksi Suurkadulle etelään ja kaksi muuta porttia sijaitsivat kirkon itä- ja länsipäiden kohdilla. Kirkon vieressä oli kellotapuli 1700-luvun alkuun saakka, jonka jälkeen se sijaitsi idempänä Kellovuorella torin itäpuolella.⁴⁰

Pyhän hengen kirkko tuhoutui isonvihan aikana vuonna 1713, jolloin koko kaupunki paloi. Miehitysaikanaan 1713–21 venäläiset olivat käyttäneet hautaholvien ja kirkon kiviä ja tiiliä rakennusmateriaalina linnoituksensa suojelemissa.⁴¹

Isonvihan jälkeen kaupunkia ryhdyttiin jälleenrakentamaan 1720-luvulla. Uusi Ulrika Eleonoran kirkko (viralliselta nimeltään Ulrikan kirkko) rakennettiin samaan paikkaan kuin edelliset kirkot. Kirkko sai nimensä Ruotsin kuningattaren Ulrika Eleonoran mukaan (vallassa 1718–1720). Se valmistui vuonna 1727 ja suuria korjauksia tehtiin 1740- ja 1770-luvuilla. Sen pohjakaava oli ristinmuotoinen ja kooltaan noin 27 x 9 m ja 25 x 9 m. Ristin sakaroissa oli taitekatot ja laudoitetut seinät oli maalattu punaisiksi. Ulrikan kirkon lattian alle ei pääsääntöisesti enää haudattu, vaan vainajat haudattiin kirkkoa ympäröivään hautausmaahan.⁴² Möller mainitsee, että 1700-luvun jälkipuoliskolla alettiin kuitenkin jälleen hautaamaan kirkkoon. Haudattujen luettelossa mainitaan kreivi Horn ja poikansa sekä kapteeni Furst haudatun nimenomaan 'alttarin eteen' vuonna 1788. Voi olla, että vainajat on myöhemmin siirretty kirkkomaalle sukuhautoihin.⁴³

Hautapaikat kirkossa ja kirkkomaalla jaettiin henkilön sosiaalisen aseman mukaan. Kirkon kuoriin ja lattian alle haudattiin mm. pormestarit, raatimiehet, papit ja aateliston jäsenet. Tavallinen kansa, kuten kauppiat, käsityöläiset ja vähäväkiset, saivat leposijansa kirkkomaalta. Haudan avaamisesta ja sulkemisesta maksettiin multaraha. Multaraha jakoi seurakunnan sosiaalisesti kolmeen ryhmään. Ne joilla ei ollut varaa maksaa multarahaa joutuivat 'köyhien multiin'.⁴⁴

Varakkaimmilla suvuilla on ollut hautausmaalla muurattuja sukuhautoja, eli hautakammioita. Kauppias Sederholmin sukuhauta on ollut hautausmaan itäisen portin lähellä, Weckströmien perhehauta on sijainnut yliopiston portaiden luona. Raatimies

⁴⁰ Hornborg 1950: 596–597.

⁴¹ Pehkonen 2008: 33; Hornborg 1950: 14.

⁴² Möller 1968: 21.

⁴³ Möller 1956: 6–7; Pehkonen 2008: 36.

⁴⁴ Suolahti 1950: 327; Pehkonen 2008: 33.

Bockin muurihauta on sijainnut hautausmaan eteläosassa silloisen Suurkadun laidalla. Se on jäänyt nykyisen Aleksanterinkadun alle.⁴⁵

Kirkkomaan tontin koko oli vuoden 1070 kartan luettelon perusteella 9177 neliökynnärää (eli noin 3239 neliometriä) Tontin leveys on arkeologisten havaintojen perusteella noin 47 m.

Sylvi Möller mainitsee kirkkotarhan koon olleen 1700-luvun lopussa etelä- ja pohjoissivuiltaan 77 kyynärää pitkät (45,75 m) ja itä- ja länsisivuiltaan olivat 105 kyynärää (62,38 m).⁴⁶ Tällöin kirkkomaan koko olisi noin 2850 neliometriä. Aiempien tutkimusten havaintojen perusteella vainajia on haudattuna noin 45 metrin levyisellä (itä–länsi-suunnassa) alueella (tutkimukset 2011). Möllerin mainitsema kirkkomaan leveys vastaa siis varsin hyvin arkeologisia havaintoja.

Alkuaikoina kirkkomaan on ilmeisesti ollut hoitamaton. Vieressä asunut maaherra oli kiinnittänyt tähän huomiota vuonna 1670. Hänen aloitteestaan kirkkomaan ympärille pystytettiin kiviaita ja maaherra kustansi siihen holvatun portin.⁴⁷

Ulrikan kirkon kirkkomaan käyttöaikana kohtasi väestöä usea epidemia- ja sotavaihe, jolloin kuolleisuus oli suurta. Tällöin kaikki vainajat eivät mahtuneet Ulrikan kirkkomaahan. Tällöin, silloisen kaupungin ulkopuolelle Kamppiin, perustettiin useita hautausmaita. Näistä viimeisin, joka palveli siviilihautausmaana Ulrikan kirkkomaan jäätyä pois käytöstä, on kutistunut Vanhan kirkon puistoksi. Puistoa ympäröivät kadut sekä Fredrikinkatu on perustettu vanhojen hautausmaiden päälle.

Suomea koettelivat suuret katovuodet 1695–97. Kahtena peräkkäisenä kesänä sato tuhoutui ja nälkä ja kurjuus oli huipussaan keväällä 1697. Neljänneksen väestöstä arvellaan kuolleen. Helsingissä nälkävuosina kuolleiden tarkkaa lukumäärää ei tiedetä, mutta kaupungin seurakuntalaisia kuoli vuonna 1697 kaikkiaan 130 henkeä.⁴⁸ Katovuosien aikaan kuolleet helsinkiläiset haudattiin Pyhän hengen kirkon kirkkomaalle. Kuolleisuus oli niin suuri, että oli perustettava uusi hautausmaa tulliaidan ulkopuolelle Kamppiin nykyisen Vanhan kirkon puiston lähelle. Paikka sijaitsee nykyisin Bulevardi 9–11 talojen ja Fredrikinkadun paikkeilla.⁴⁹

Kaupunkiin vaelsi ravinnon perässä muualta paljon nälän kurjistamia ihmisiä, jotka kuljettivat kulkutauteja ja kuolivat kaupungin kaduille. Heistä ei ole tietoja Helsingin haudattujen luettelossa, koska vainajia haudattiin tietämättä heidän nimiään, kotipaikkaa tai omaisia. Vieraspaiikkuntalaisia haudattiin Kampin hautausmaahan helsinkiläisten lisäksi.

⁴⁵ Pehkonen 2008: 33–34.

⁴⁶ Möller 1956: 8.

⁴⁷ Pehkonen 2008: 30; Möller 1956: 4.

⁴⁸ Suolahti 1950: 413–414; Pehkonen 2008: 39–40.

⁴⁹ Möller 1956: 5; Pehkonen 2008: 39–40. Nykyinen Kamppi oli hiekkanutmea, jota mm. sotilaat käyttivät harjoittelupaikkana ja koulupojat kamppailien mittelivät voimiaan. Siitä Kamppi-nimitys.

Kampin hautausmaata jouduttiin laajentamaan, kun kaupungissa raivosi rutto loppuvuonna 1710. Ruton sanotaan tulleen elokuussa kahden Liivinmaalta venäläisiä paenneen naisen mukana ja tauti raivosi joulukuulle saakka. Ruttoon kuolleita haudattiin ensin Pyhän hengen kirkon hautausmaalle, sillä kirkonkirjoissa on hautapaikaksi mainittu *kyrkogården* tai *kyrkan*. Tällöin levitettiin hautausmaalle uusi hiekkakerros entisten hautojen päälle, jotta voitiin haudata uusi kerros vainajia. Kuolleisuus oli huipussa lokakuussa ja tässä vaiheessa vainajia ryhdyttiin hautaamaan Kamppiin, nykyisen Annankadun tienoille, katovuosien 1695–97 aikana kuolleiden hautausalueen länsipuolelle.⁵⁰ Kaikkiaan Suolahti mainitsee ruttoon kuolleen 1185, joista helsinkiläisiä olisi ollut 650. Ruton huippuvaiheessa Kampin hautausmaa joutui jälleen olemaan joukkohautausten tapahtumapaikka.⁵¹

Helsinkiin majoitettuja sotilaita kuoli paljon vuonna 1740-luvun alussa Hattujen sodan aikana. Heidät haudattiin Ulrikan kirkon hautausmaalle, mutta osa peiteltiin vain ohuelti multiin ilman arkkua. Keväällä 1742 maistraatti esittikin, että hautausmaalle vedettäisiin lisää hiekkaa, jotta vainajista ei leviäisi kulkutauteja. Pian sotilaita päätettiin alkaa haudata Kamppiin ruttoisten ja nälkään kuolleiden hautausmaiden viereen. Samalle alueelle haudattiin myös Viaporin linnoitustöihin osallistuneita sotilaita 1740-luvulta lähtien. Tähän Annankadun ja Bulevardin kulmauksessa sijainneeseen kalmistoon haudattiin myös Helsinkiin sijoitetun tykistökomppanian jäseniä 1700-luvun puolestavälistä lähtien. Tämä kalmisto kulki nimellä varuskunnan tai tykistörykmentin hautausmaa.⁵²

Kustaa III:n sodan aikana 1788–1790 Helsinkiin koottiin runsaasti sotajoukkoja, haavoittuneita ja sotavankeja. Kulkutauteja levisi myös siviiliväestöön, mm. isorokkoa ja punatautia. Väkeä kuoli myös pilkkukuumeeseen, josta käytettiin tuolloin nimeä *'röttfeber'* eli *'mätäkuume'*. Sotilaita haudattiin Kamppiin varuskunnan hautausmaalle, mutta tämäkin kalmisto alkoi käydä ahtaaksi. Niinpä uudet sotilashautausmaat perustettiin vuonna 1789 Lapinlahteen ja Hietaniemeen.⁵³

Ulrikan kirkkomaan alkoi taas täytyä 1780-luvun kulkutautien aiheuttaman suuren kuolleisuuden johdosta. Helsingissä oli ollut vuonna 1784 nälänhätää, lavantautia ja punatautia ja väestöä oli kuollut runsaasti. Tällöin uuden hautausmaan perustaminen oli tullut ajankohtaiseksi. Niinpä vuonna 1786 kirkolliskokouksessa päätettiin Helsingin seurakunnalle perustaa uusi siviilihautausmaa Kamppiin ruttoisten, nälkään kuolleiden sekä varuskunnan hautausalueiden viereen. Tätä Vanhan kirkkopuiston hautausmaata alettiin käyttää vuonna 1790 ja se toimi hautausmaana nelisenkymmentä vuotta.⁵⁴ Vuosina 1790–1829 kaikki helsinkiläiset joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta on haudattu Kampin hautausmaahan. Kampin siviilihautausmaakin kävi pian ahtaaksi ja uusi hautausmaa perustettiin Lapinlahden rantaan 1829.

⁵⁰ Pehkonen 2008: 41; Möller 1956: 6.

⁵¹ Suolahti 1950: 417. Pehkonen mainitsee teoksessaan (2008: 41) että kirkonkirjoihin merkittiin loppuvuoden 1710 aikana 511 helsinkiläistä kuollutta, joista osa on kuollut ruttoon.

⁵² Impola 1987: 16; Hornborg 1950: 170.

⁵³ Pehkonen 2008: 34–43; Möller 1956: 8.

⁵⁴ Pehkonen 2008: 36, 45; Hornborg 1950: 363; Impola 1987: 8.

Kampin hautausmaan yhteyteen rakennettiin väliaikaiseksi tarkoitettu Engelin suunnittelema puinen ristikirkko vuosina 1825–26. Tämä nykyisin Vanhaksi kirkoksi kutsuttu kirkko vihittiin käyttöön 17.12.1826.

Kampissa nykyisen Vanhan kirkon puiston korttelin lounaispuolella olevan korttelin aluetta (kortteli nro 71) on käytetty välillä 1809–1815 venäläisten joukkojen hautausmaana. Hautausmaa sai kuitenkin väistyä uuden kaavoitettavan kaupungin tieltä ja uusi hautapaikka osoitettiin Lapinniementä, missä nykyisen sijaitsee ortodoksisen seurakunnan hautausmaa.⁵⁵

Nykyisin Vanhan kirkon puistossa sijaitsevat vajaat 50 hautakiveä antavat väärän kuvan alueelle haudattujen vainajien määrästä. Kaikkiin alueella sijainneisiin kalmistoihin on todennäköisesti haudattu yli 10 000 vainajaa.⁵⁶ Kalmistot ovat ulottuneet läheisten katujen ja kortteleiden alueille ja silloin tällöin rakennustoissa löydetään jäänteitä hautauksista.

Ulrikan kirkkomaan loppuvaihe

Vuonna 1786 oli siis kirkolliskokouksessa päätetty perustaa Helsingin seurakunnalle uusi siviilihautausmaa Kampiin. Ulrikan hautausmaa olikin 1780-luvun lopulla niin täynnä, että kirkkoherra Collin kieltäytyi hautaamasta vainajia enää hautausmaahan. 1800-luvun alussa tiedetään vainajia haudatun enää vain muurihautoihin, mm. Sederholmin ja Bockin sukujen muurihautoihin, koska uusi Vanhan kirkon hautausmaa oli joidenkin mielestä liian kaukana.

Kirjallisten lähteiden mukaan Ulrikan kirkkomaata oli ahtauden takia jouduttu korottamaan useita kertoja, ensimmäisen kerran jo ruten 1710 yhteydessä. Sama kehoitus tehtiin 1740-luvulla, kun hautausmaa alkoi täyttyä. Hautausmaan sanotaan lopulta kohonneen useita kyynäriä ympäröiviä katuja korkeammalle. Vainajia sanotaan olleen paikoitellen kolmessa kerroksessa. Kesäisin hautausmaalta levisi epämiellyttävää kalman hajua.⁵⁷ Tälle hautausmaalle on siis Helsingin seurakuntalaisten lisäksi haudattu myös mm. nälkävuosina 1600-luvulla muualta tulleita, Hattujen sodan sotilaita ja Kustaa III sodan sotilaita.

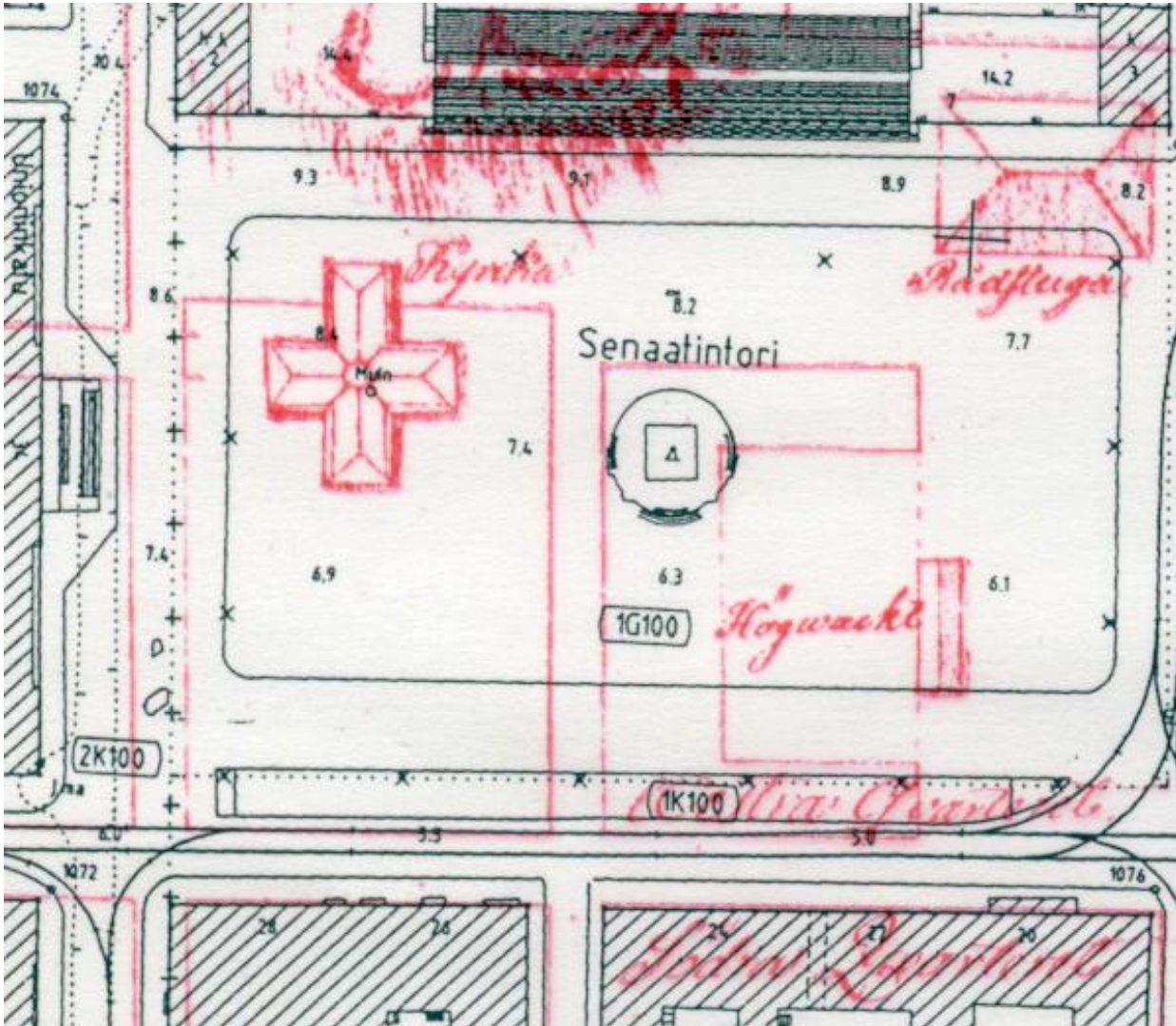
Ulrikan kirkkoa laajennettiin vielä hieman vuonna 1812 ja 1817 asukasmäärän kasvaessa. Kirkkoon mahtui istumaan noin 700 kaupunkilaista. Kun uusi kirkko nykyisen Lönnrothinkadun varrelle valmistui 1826, niin vuoden 1827 aikana Ulrikan kirkko tyhjennettiin. Osa irtaimistosta ja kalusteista siirrettiin uuteen kirkkoon, jota nykyään kutsutaan Vanhaksi kirkoksi. Osa materiaaleista huutokaupattiin ja kirkon paikka puhdistettiin, mutta vainajia ei siirretty. Hautausmaan käytön loputtua mainitaan sitä

⁵⁵ Pehkonen 2008: 43–44.

⁵⁶ Impola 1987: 46.

⁵⁷ Möller 1956:8; Pehkonen 2008: 34; Hornborg 1950: 363: Rovasti Collin ilmoitti *'kirkkotarha täällä kaupungissa jo on useita kyynäriä kadun ylitse niin ruumiilla täytetty, ettei sinne enää useampia voi haudata'*.

ympäriin lankkuaita, jossa oli kaksi porttia keskellä kumpaakin sivua. Aidan sisäpuolelle oli istutettu vaahterarivi. Hautausmaalla oli tiheässä puuristejä, osa jo lahonneita.⁵⁸ Hautausmaa jäi hoitamattomaksi puistoksi, jossa perheenemäntien mainitaan kuivattaneen pyykkiä. Hautausmaan kiviaita purettiin ja huutokaupattiin vuonna 1812 ja muutamaa vuotta myöhemmin muurihaudat täytettiin ja koko hautausmaa tasoitettiin.⁵⁹

Kuva 14. Kirkko ja hautausmaa vuoden 1808 tulipalokartassa sijoitettuna nykykarttapohjan päälle.

4.5. Aika uuden asemakaavan kynnyksellä

Vuosina 1808–09 Ruotsin ja Venäjän välillä käydyn Suomen sodan seurauksena Ruotsin itäiset läänit (Suomi) liitettiin osaksi Venäjän keisarikuntaa, Suomen suurruhtinaskunnaksi.

⁵⁸ Hornborg 1950: 598; Pehkonen 2008: 36.

⁵⁹ Möller 1956: 10; Impola 1987: 11.

Sodan rasittamaa Helsinkiä kohtasi vielä marraskuussa 1808 tuhoisa tulipalo. Neljäsosa kaupungin rakennuksista tuhoutui. Palo tuhosi kaupungin itäosaa, mm. korttelit Suurtorista itään ja Sederholmin talosta itään. Apua jälleenrakennukseen pyydettiin Pietarista keisari Aleksanteri I:lta. Keisarin käskystä perustettiin jälleenrakennuskomitea, jonka tuli suunnitella Helsinkiin uusi asemakaava. Komiteaa johti uusi kenraalikuvernööri Fabian Steinheil sekä jäsenenä Hämeen-Uudenmaan maaherra Gustaf Fredrik Stjernvall. Luutnantti Anders Kocke laati uuden asemakaavaehdotuksen vuonna 1810. Kocken ehdotus pohjasi pitkälti vanhaan katuverkoston ja hänen suunnitelmaansa ei toteutettu.

Helsingin uudelleenrakentamiskomiteaan liittyi helsinkiläissyntyinen insinööriupseeri ja taiteentuntija Johan Albert Ehrenström. Hän laati uuden suunnitelman Helsingin jälleenrakentamiseksi vuonna 1812. Samana vuonna Ehrenström nimitettiin jälleenrakennuskomitean johtoon. Keväällä 1812 tehtiin toinenkin kaupungin kohtaloon vaikuttanut päätös. Keisari nimitti Helsingin maan pääkaupungiksi. Keisari hyväksyi uuden asemakaavaehdotuksen eli nykyisen asemakaavan muutaman tarkistuksen jälkeen vuonna 1817.

Uudelleenrakentamiskomitean arkkitehdiksi tuli Carl Ludvik Engel vuonna 1816. Hänen tehtävänään oli ryhtyä suunnittelemaan hallintoon liittyviä rakennuksia, kuten suurruh-tinaskunnan hallituskonseljin eli senaatin, käskynhaltijan eli kenraalikuveröörin ja armeijan rakennuksia. Hänen vaikutuksensa näkyy nykyään vahvasti Senaatintorin ympäristössä. 1820–50-luvuilla valmistuivat laajan paraatitorin ympärille Senaatintalo eli nykyinen Valtioneuvoston linna (1822), yliopiston päärakennus (1832) ja Nikolainkirkko (1859).

5.1. Esineiden kartunta 1980-luvulle

Senaatintorin ympäristössä on tehty lukuisia arkeologisia valvontoja 2000-luvulla, mutta varhaisimmat esineet Senaatintorin alueelta on saatu museolle lahjoituksina jo vuonna 1912 (ks. kuva 21, johon on koottu keskustan arkeologiset tutkimukset). Näitä ovat vanhalla Suurtorilla sijainneen raatihuoneen paikalta löydetty puunsirpale.

Muut varhaiset löydöt ovat hautausmaan kohdalta. Vuonna 1912 kokoelmiin liitettiin ruumisarkun kahvoja, heloja ja kahva-hela yhdistelmiä 29 kpl sekä messinkinen arkun nimikilpi (vieressä). Esineet oli löydetty kaivaustöissä torilta vuonna 1910.

Kuva 16. Arkun messinkinen nimikilpi Senaatintorin työmaalta vuodelta 1910. Arkkuun oli haudattu vuonna 1727 syntynyt Beata Sophia Rulin. Hän kuoli vuonna 1780, 62-vuotiaana. HKM.

Vuonna 1928 kokoelmiin saatiin kaksi arkunkahvaa jälleen rakennustöissä. Vuonna 1949 löytyi 25 lasihelmeä torin lounaisnurkasta 1,5 metrin syvyydeltä haudasta, jossa oli kaksi vainajaa vierekkäin. Helmet olivat 1600–1700-luvulta. Vuonna 1962 kaukolämpökaivannosta saatiin talteen arkunkahva. Vuonna 1962 asennettiin kaukolämpöputkia torin etelälaitaan nykyisen pohjoisemman ajokaista eteläreunaan. Juuri tämän putken rikkoontuminen sai aikaan syksyn 2012 kaivaukset.

Syystalvella 1972 tehtiin uusien sähköpylväiden perustustöitä Sunnin talon kohdalla, torin korotetun osan reunalla. Kaivannosta löytyi arkunheloja (9 kpl), arkun nauvoja (2 kpl), liitupiipun paloja (5 kpl), jotka lahjoitettiin museolle. Edellä mainituista löydöistä puuttuvat lähes aina tarkemmat löytötiedot.

5.2. 1980–2000-luvun tutkimuksia Senaatintorin ympäristössä

Vuonna 1986 Senaatintoria reunustamaan pystytettiin 14 uutta valotolppaa. Helsingin kaupunginmuseon palkkaama tutkija Helena Ranta valvoi kahdeksan perustus-kuopan kaivamista lähinnä torin etelälaidalla⁶⁰. Ne olivat 1,50x3,00 metrin kokoisia ja 2,50 metriä

⁶⁰ Helena Ranta 1986: Selostus Helsingin Senaatintorin valaisinpylväiden perustustöistä 20.5.–28.5.1986. HKM.

syviä. Pylväiden väliin kaivettiin 50 cm syvät kaapeliojat. Senaatintorin lounaisosasta, entisen hautausmaan alueen, muutamasta perustuskuopasta otettiin talteen parisenkymmentä arkunhelaa ja -kahvaa ja nauvoja. Arkunkahvat ja naulat olivat 30–120 cm syvyydellä maan pinnasta. Rungas luuaineisto laitettiin takaisin kuoppiin.

Selvä kerroksellisuus puuttui, aiemmat kaapelityöt olivat sotkeneet kerrostumat. Ainoastaan yhdessä kuopassa torin kaakkoisosassa Snellmaninkadun varrella havaittiin mukulakiveystä 25 cm kadunpinnan alapuolella. Kuopassa näkyi myös vuoden 1654 palon aiheuttama palokerros noin 90 cm syvyydellä. Kuoppa sijaitsi entisellä Suurtorin alueella. Valvotuista alueista ei ole tarkkaa karttaa, joten seuraavalla sivulla olevaan karttaan täytyy tämän kohteen kohdalla suhtautua pienellä varauksella.

Valtioneuvoston linnan peruskorjauksen yhteydessä (1995–96) saatiin tietoa esimerkiksi Suurtorin kerrostumista. 1700-luvun lopun torikiveystä havaittiin linnan länsiseinustalla sekä linnan länsisiiven alla. Sen alla ei ollut juurikaan säilyneitä kerroksia tai vain kivenlaskuhiekka. Vanhan torin pinta on ollut tasaisempi kuin nykyinen etelä-kaakkoon laskeva pinta. Torin kaakkoiskulmalla vanha torikiveys on noin -40 cm nykyisen katukiven alapuolella. Torin puolivälissä (N-S-suunnassa) -110 cm. Eli ainakin torin itälaidalla uuden täyttömaan paksuus kasvaa pohjoiseen mentäessä⁶¹. Em. tutkimuksissa havaittiin myös linnan länsisiiven alta jäänteitä Suurtorin itälaidalla sijainneista päävartion ja palovartion rakennuksista.

Vuoden 1998 alussa korjattiin noin 40 metrin matkalla itä-länsi-suuntaisia kaukolämpöputkia Senaatintorin kaakkoisnurkassa ajoradalla. Helsingin kaupunginmuseon tutkijat dokumentoivat noin 1,25 metriä syvän ja alle neljä metriä leveän kaivannon profiileita. Kaivannon pohjoisprofiilia dokumentoitiin joitakin metrejä sekä itä- että länsipäästä. Kaivannon keskiosassa on runsaasti raitiotiekiskoja.

Kaivannon seinämien uusien täyttömaiden takaa paljastuivat vanhat maakerrokset ja kaupungin vanhan päätorin Suurtorin 1700–1800-lukujen vaihteen mukulakiveys. Kiveys sijaitsi länsiosassa -35 cm nykykadun alapuolella ja itäosassa -15 cm nykykadun alapuolella. Suurtorin kiveyksen luonnonpyöreät kivet olivat 25 – 30 cm halkaisijaltaan. Kiveyksen alla oli 35 cm:n paksuudelta muutamia kulttuurimaakerroksia, kunnes tuli vuoden 1654 palon aiheuttama palanut hiekka. Aivan itäpäässä Suurtorin kiveyksen pinta nousi hiukan.

Vuonna 2002 korjattiin kaukolämpöputkia Senaatintorin lounaisnurkassa ja Unioninkadun länsilaidassa välillä Aleksanterinkatu - Pohjois-Esplanadi (ks. sijainti valvonta-alueiden yleiskartasta, kuva 21). Työt liittyivät vuosina 2000–2002 tehtyyn Aleksanterinkadun peruskorjaukseen. Aleksanterinkadulla kaukolämpöputkikaivanto oli itä-länsi-suuntainen. Se sijaitsi ajoratoja jakavan korokkeen pohjoispuolella Kiseleffin talon kohdalla ja suuntasi sitten Unioninkadun poikki länteen. Kaivanto sijaitsi siis osin vanhan hautausmaan

⁶¹ Ks. tarkemmin Heikkinen Markku 1997: Helsinki, Valtioneuvoston linna 1995-1996. Historiallisen ajan kaupunkikaivauksen kaivauskertomus. HKM, MV-RHOA.

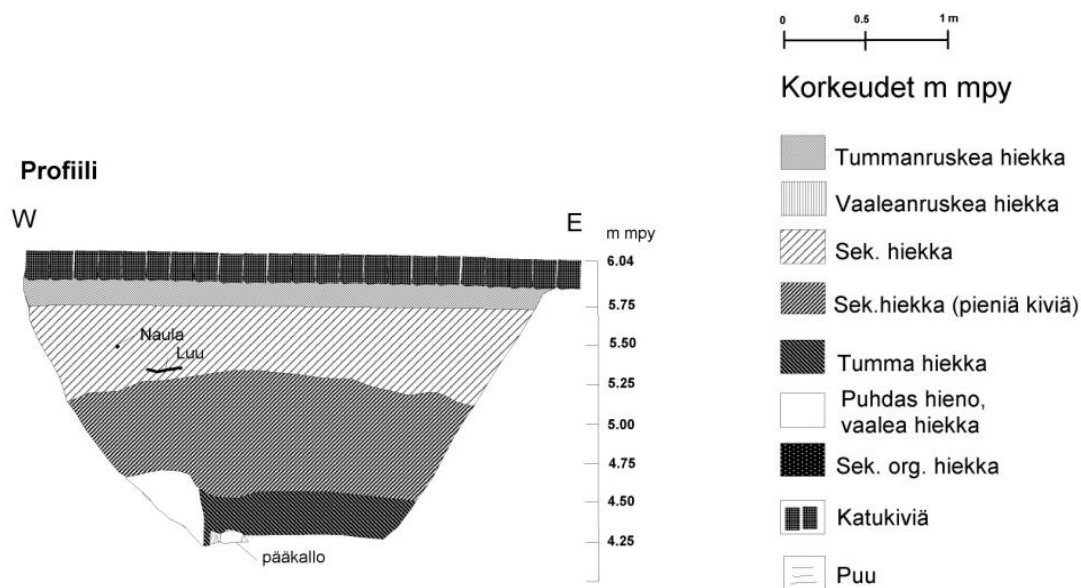
kohdalla. Kaivannosta dokumentoitiin 3,5 m leveä pohjoisprofiili. Vainajien luita näkyi kahdessa eri kerrostumassa, joiden välissä oli paksu pieniä kiviä sisältävä hiekkakerros. Katukivet ja sen aliset uudet kerrokset olivat paksuudeltaan ~35 cm. Tämän alla oli maksimissaan puolen metrin paksuinen sekoittunut kerros joka sisälsi ihmisluita. Tämän alla taas em. 'luuton' kivinen hiekka. Hiekan alta tuli tumma kerros, jossa havaittiin vainaja arkkuun haudattuna (häiriintymätön kerros). Vainaja oli itä-länsi-suunnassa osin profiilissa, pää lännessä. Tämä ehjä haudaus sijaitsi 1,75 m katutason alapuolella. Katu oli profiilin kohdalla korkeudella 6.06 – 6.04 m mpy ja havaittu kallo 4.31 m mpy. Vainajaa ei nostettu/poistettu, joten koskemattoman maan tasosta sen alapuolella ei ole tietoa. Luita tuli esiin myös lännempää korokkeen viimeisen valotolpan kohdalle saakka.

Tämän profiilin perusteella hautauksia on sijainnut varsin syvällä. Voisiko 'luuton' kivinen

hiekkakerros, joka mahdollisesti vainajista täyttyneen hautausmaan käytön jatkumisen?

Kuva 17. Kaukolämpökaivannon itäisimmän osan dokumentointia vuonna 2002, kuvassa Jaana Mellanen. Kuva lounaasta. Markku Heikkinen/HKM.

Kuva 18. Piirros edellä kuvaillun kaivannon pohjoisprofiilista, jonka vieressä Jaana Mellanen on dokumentoimassa (kuva 17). Markku Heikkinen/HKM.

Kuva 19. Kaivannon pohjalla pohjoisprofiilin ja lämpöputkien välissä ollut hautaus pääkalloineen. Kuva kaakosta. Markku Heikkinen/HKM.

Unioninkadun osuudella kunnallistekniset työt olivat tuhonneet kaikki vanhat kulttuurikerrokset. Läntisen Kirkkokadun länsipuolella on ollut ennen 1800-luvun alun asemakaavamuutosta asuinkortteleita. Joissakin kaivannon syvissä kohdissa näkyi täyttömaiden alla puhdasta hiekkaa.

5.3. Vuoden 2011 tutkimukset

Vuoden 2012 tutkimusalueen pohjoislaidalla sijaitsevat talvella 2011 dokumentoitu kaukojäähdytysputkien kaivanto. Kaivannot sijaitsivat niin lähekkäin, että edellisen vuoden kaivannon täyttösorat näkyivät uudemman kaivannon pohjoisprofiilissa. Vuoden 2011 kaivanto oli samankaltainen kuin vuoden 2012 kaivanto. Se sijaitsi Senaatintorin etelälaidalla, Aleksanterinkadun pohjoisen ajokaista pohjoisosassa. Sen linjaus kulki ajoradan suuntaisesti. Kaivannon pohjoisreuna oli noin 1.30–1.40 metriä torin korokkeesta etelään (ks. kuvat 21 ja 22).

Pääkaivannon pituus oli noin 160 metriä ja syvyys noin 1,4–1,5 m, putkien hitsauskohtiin kaivettiin 1,8 m syvyiset alueet. Pääkaivannosta erkani kolme kapeampaa ja matalampaa kaivantoa etelään päin. Kaivanto kulki läpi hautausmaan ja asuinkorttelin ulottuen vielä pitkästi vanhan Suurtorin alueelle.

Tutkimus päätettiin suorittaa arkeologisena valvontana maanrakennustöiden yhteydessä. Tutkimukset kestivät noin kaksi kuukautta ja dokumentointia oli tekemässä kaupunginmuseon tutkijat Markku Heikkinen ja allekirjoittanut. Vuoden 2011 arkeologisessa valvonnassa saatiin uutta tietoa hautausmaan sijainnista, hautauskerroksen paksuudesta sekä asuinkorttelin rakenteista.

Kovan pakkastalven takia maa oli roudassa runsaan puolen metrin syvyyteen. Routakerros jouduttiin piikkaamaan kaivinkoneella palasiksi. Routa vaikeutti pintakerrosten havainnointia/dokumentointia. Seuraavassa kuvaillaan tutkimusten tuloksia alkaen Suurtorin alueelta, edeten sitten asuinkorttelin alueelle ja lopuksi kuvaillaan hautausmaan havaintoja.

Kuva 20. Hautausmaan aluetta idästä kuvattuna, taustalla yliopiston päärakennus. Kaivinkone on piikkannut routaisen kerroksen. Kuva on tutkimuksista tammikuulta 2011. Markku Heikkinen/HKM.

Kuva 23. Vuonna 2011 Helsingin kaupungin museo suoritti arkeologista valvontaa Senaatintorilla kaukojäähdytysputkien maanrakennustöiden johdosta. Aiempaa Senaatintorin torikiveystä 1800-luvulta tuli esille torin kaakkoisosasta. Kiveys sijaitsi vain -40 cm nykykadun alapuolella. Taustalla siniharmaa Sederholmin talo. Kuva luoteesta. Heini Hämäläinen. HKM.

Vanhan Suurtorin alueella puhdas hiekka sijaitsi monin paikoin 70–80 cm alaspäin nykyisestä katupinnasta. Suurtorin länsiosassa ei havaittu vanhaa torin kiveystä lainkaan. Täällä oli kerrostumissa alinna ohut nokinen kerros, joka viittaa vuoden 1654 paloon. Engelin maalauksen perusteella kiveystä olisi ollut vain katulinjojen eli Suurkadun (Aleksanterinkadun) ja Hämeentien (nyk. Snellmaninkatu) alueilla. Tätä vanhaa katulinjoille sijoittunutta 1700/1800-lukujen torikiveystä onkin havaittu aiemmissa tutkimuksissa valtioneuvoston linnan länsilaidalta ja lounaiskulmalta (1995, 2010) ja torin kaakkoisosasta (1998). Myös vuoden 2011 tutkimuksissa kiveystä havaittiin samoissa paikoissa, eli valtioneuvoston linnan kaakkoiskulmalla. Senaatintorin kaakkoisosassa kerrostumia ovat tuhonneet lukuisat raitiotielinjaukset, sähkökaapeleiden kaivannot, vesijohto- maakaasu-, kaukolämpö- ja kaukojäähdytyskaivannot.

Asuinkorttelin länsilaidalla on kulkenut Itäinen Kirkkokatu. Se on sijainnut nykyisen Sofiankadun linjauksella ja kulkenut siis hautausmaa ja asuinkorttelin välissä. Kadun kerrostumista ei saatu havaintoja. Asuinkorttelin länsireunasta tuli esiin kellarin jäännökset (kuva 24, ks. myös kartta 33). Rakennuksen leveys on ollut 6,5 metriä ja kaivannon pohjoislaidasta paikallistettiin kellaritilan pohjoisseinä tai väliseinä. Rakennus on sijainnut Itäisen Kirkkokadun laidalla. Kellarin sisäosa oli täynnä purkumassoja ja sama paksu purkukerros jatkui itään ulottuen lähes koko historiallisen korttelin alueelle. Kellarissa oli seinustoille tehtyjen koekuoppien perusteella mukulakivilattia.

Kellarin seinät sijaitsivat 80–100 cm katutasen alapuolella ja kellarin lattia vajaan 2 metriä katutasen alapuolella. Kellarinperustus likamaineen ulottui 2,4 m nykyisen katutasen alapuolelle.

Seinät oli muurattu kookkaista lohkokivistä. Kyseessä oli ilmeisesti v. 1819 puretun rakennuksen kellarin, jonka huutokauppa mainitaan kirjallisissa lähteissä.

Kuva 24. Kellari. Tumma alue on kellarin sisätilaa. Mittaskaalan vieressä itäinen seinä, läntinen on lähes hajonnut. Kuvaussuunta itään. Markku Heikkinen /HKM.

Kellarinkin kohdalla ollut tiilinen purkukerros jatkui kellarin itäpuolella kerrostumana uudempien kivenlaskuhiekköjen alla. Tämä vaihtelevanpaksuinen Senaatintorin raivaamiseen liittyvä purku/tasointikerros ulottui kortteli itälaitaan saakka ohentuen itään päin. Kellarin itäpuolella näkyi profiileissa em. purkukerroksen alla kaksi leveää, laakeaa kuopannetta. Kuopanteet sisälsivät erilaisia 1–25 cm paksuja hiiltä, tiiltä, laastimuruja sisältäviä kerroksia. Jotkut kerrokset olivat pelkkää hiiltä. Kuopanteet ulottuivat 16 metrin matkalle (ks. seuraavat kuvat). Itäisemmän kuopanteen kohdalta tasoa puhdistettaessa saatiin mm. 1700-luvun puoliväliin ajoittuva piipunpesä ja 'Cafe au lait' –posliinia.

Tuli siis vaikutelma, että laakeat kuopanteet oli kaivettu paikalla olleiden kulttuurikerrosten läpi puhtaaseen maahan ja niihin oli kasattu eripaksuisia purkumassoja. Kuopanteet ulottuivat 0,4–2,3 m katutasosta alaspäin. Kuopanteita ei kaivettu yksikköinä, vaan ne dokumentoitiin piirtämällä kaivannon pohjoisprofiili.

Hiiliset, laakeat kuopanteet ovat mahdollisesti syntyneet toria raivatessa ja maata tasoitettaessa 1800-luvun alussa. Toinen tulkintavaihtoehto on, että ne liittyvät isovihan aikaiseen paloon ja venäläisten puuhasteluun (linnoitteen rakentamiseen liittyvään raivaamiseen) alueella. Venäläiset raivasivat isovihan aikana vuoden 1713 tulipalon jälkiä ja ottivat linnoitukseensa rakennusten perustuskiviä. Jos kuopanteet liittyisivät isovihaan, niin siinä tapauksessa minkään myöhemmän rakennuksen perustuksia ei olisi kaivettu kuopanteiden läpi tai rakenteet olisivat sijainneet korkeammalla. Nokiset laakeat kuopanteet saattavat liittyä myös armeijan harjoitteluun/toimintaan alueella 1753 eteenpäin (Kruunu osti korttelin 1753). Kyseessä lienee kuitenkin 1800-luvun alun raivausjäte.

Kuva 25. Asuinkorttelin pohjoisprofiilia idästä kuvattuna. Profiilissa näkyy lähimpänä itäisempi kuopanne ja mittaskaalan takana toinen hyvin nokinen kuopanne. Taaimpana kellarin itäseinä. Kuvaaja on noin 20 metrin päässä vanhan korttelin länsireunasta. Markku Heikkinen/HKM

Kuva 26. Läntisempi hiilistä maata sisältävä kuopanne. Kuvan oikeassa laidassa näkyy kuopanteen alle jäävän harmaata hiekkaa sisältävän ilmiö osittain. Kuvaussuunta pohjoiseen. Markku Heikkinen /HKM.

Toisen kuopanteen alapuolella havaittiin vanhempi ilmiö: pyöreä harmaalla hiekalla täyttynyt kuoppa. Sen leveys oli noin kolme metriä. Se jäi valtaosaltaan pohjoisprofiiliin, mutta kyseessä saattaa olla kaivon paikka. Hirsirakenteita ei havaittu, mutta ne ovat saattaneet sijaita kaivannon pohjoispuolella, sillä tämän (ehkä) pyöreän kuopan keskikohta sijaitsee kaivannon pohjoispuolella. Ilmiön harmaa hiekka ulottui 1,5 m nokikuopanteen alapuolelle, syvimmillään 2,75 m katutasosta alaspäin.

Idempänä kaivannon poikki meni kyljelleen kaatunut tiiliseinä. Tiiliseinä koostui kahdesta tiilikerroksesta ja vaikutti kaatuneen pohjoiseen. Sen pinta oli vain noin 70 cm katutaso alapuolella. Tiiliseinän alla, pääasiassa sen itäpuolella näkyi pohjatasossa 8 m leveä hyvin tumma nokinen alue. Se sijaitsee erityisesti kaivannon eteläosassa ja sisälsi erityisesti tiiliseinän kohdalla erikokoisia palaneita kiviä. Heti tiiliseinän alla oli useita hiekka- ja puukerroksia.

Tässä kohtaa tulkittiin olevan kaksi aikatasoa. Tiiliseinä ja sen alla olleet ohut hiiltynyt puutaso ja hiekkakerros tulkittiin yhdeksi (nuoremaksi) aikatasoksi. Syvemmällä ollut toinen osin hiiltynyt puukerros ja siihen liittyvät palaneet kivet tulkittiin vanhemmaksi aikatasoksi. Ilmiöön tiiliseinän itäpuolelle tehtiin koekuoppa. Palaneiden kivien alla oli lohkokiviä ja alinna puutaso. Kerrokset vaikuttivat painuvan syvemmälle etelään mentäessä eikä ilmiön pohjaa löydetty, vaikka koekuoppa ulottui kolme metriä katutaso alapuolelle.

Kuva 27. Pohjoiseen kaatunut tiiliseinä meni kaivannon poikki. Tumma maa pohjatasossa ja siinä olevat palaneet kivet (profiilin alaosassa) edustavat vanhempaa aikatasoa kuin tiiliseinä. Kuvaussuunta itään, Markku Heikkinen/HKM.

Tämä ilmiö oli erityyppinen kuin lännempänä sijainneet matalat laakeat kuopanteet ja ulottui myös paljon syvemmälle. Ilmiöön ei kuitenkaan liittynyt seiniin viittaavaa kivijalkaa, ellei sitä oltu purettu pois.

Myös löytöjen perusteella ilmiö on vanhempi. Vanhemman kerrostuman palaneiden kivien seasta löytyi mm. punasavipadan ja –vadin osia sekä majolikalautasta, joka koristelun perusteella ajoittuu välille 1620–50. Koekuopasta saatiin myös pala Westerwald-keramiikkaa.

Kuva 28. Kuvaussuunta on edelliseen kuvaan nähden vastakkainen eli länteen. Kaivannon eteläosassa on tumma ilmiö ja sen takana kaatunut tiilisenä. Kuopanteet ja ilmiöt loppuvat mittaskaalan paikkeille, mistä alkaa vanhan Suurtorin alue. Markku Heikkinen/HKM.

Korttelin länsireunalla olleesta kellarista on tiiliseinään etäisyyttä 30 metriä. Etäisyys on lähes sama kuin arvioitu varhaisimman korttelin vaiheen itäraja. Tumma ilmiö ulottui kuitenkin myös vanhan tontinrajan ulkopuolelle (=itäpuolelle).

Heikkinen pitää yhtenä vaihtoehtona, että paikalla olisi ollut 1600- ja 1700-luvun alkupuolen kellarillinen rakennus. Toisaalta osa ilmiöstä sijaitsee tontin ulkopuolella, mikä viittaisi myöhempään aikaan. Toiminnasta tontilla ja sen rakennuksista ei tiedetä paljoa 1700-luvun alkupuolelta. Korttelissa mainitaan sijainneen joitakin rakennuksia, kun se siirtyi 1753 Kruunulle. Tontilta mainitaan puretun kellarillinen päärakennus, jonka sijainti jää hieman epäselväksi dokumenttien valossa. Tästä rakennuksesta on jäänyt jäljelle vain holvattu kellari. Heikkinen arvelee rakennuksen sijainneen kuitenkin muualla. Joka tapauksessa uusi päävartio rakennettiin levennetyn (-> 43,3 m) korttelin itälaitaan. Se osuisi siten tutkimuksissa havaitun itäisimmän tumman alueen kohdalle, mutta on todennäköisesti sijainnut pohjoisemmassa. Vaikuttaa siis siltä, että emme löytäneet 1760-luvun päävartion perustuksia.

Tiiliseinän itäpuolella näkyi pohjois- ja eteläprofiileissa tummia nokisia kuoppia, joko kivisiä tai kivettömiä. Osa kuopista sijaitsi kohdakkain vastakkaisissa profiileissa. Nämä saattavat liittyä ojamaiseen kaivantoon, joka on kulkenut kaivannon poikki. Näitä ei havaittu konekaivuussa. Nämä kuopat tulkittiin liittyvän tummaan nokiseen alueeseen, joka sijaitsi kaivannon etelälaidalla.

Itäisin nokea sisältävä ja hieman puhtaaseen maahan kaivettu kuoppa sijaitsi noin 42,5 metrin päässä korttelin länsireunasta. Suurinpiirtein tässä on sijainnut tontin raja, kun tontti on ollut leveimmillään, kirjallisten tietojen perusteella 43,3 m leveä eteläreunastaan. Kortteli oli karttojen perusteella leveimmillään ~1760–1790. Tältä ajanjaksolta ei ole kuitenkaan jäänyt mitään rakennuksen jäänteitä. Voi olla, ettei tällä alueella sijainnut syvemmälle kaivettuja rakenteita. Tonttialueeseen saattaa viitata kuitenkin ohut savikerros (112–116,5 m) välillä ~41/42–45 m korttelin länsilaidasta. Tämän jälkeen kerrokset muuttuivat yksinkertaisiksi, oli siirrytty vanhan Suurtorin alueelle.

Vanhoja rakenteita olivat siis kellarin perustukset, mahdollinen vanha kaivon perustuskuoppa sekä kyljellään oleva tiiliseinä ja sen alla oleva vanhempi palaneita kiviä sisältävä kerrostuma, jonka pohjaa ei löydetty. Vanhempi 'pohjaton' kerrostuma saattaa liittyä paikalla olleeseen 1600-luvun lopun tai 1700-luvun alun rakennukseen. Kuopanteet ovat mahdollisesti Isonvihan aikaisia, mutta todennäköisesti myöhempiä.

Hautausmaan kortteli oli karttarekonstruktion perusteella sijoitettu niin, että sen länsireuna olisi Unioninkadun itäisen ajokaista kohdalla. Hautoja alkoikin tulla esiin juuri tältä alueelta. Valitettavasti hautausmaakorttelin länsiosan kohdalla kulki lukuisia viemäri- ja kaapelikaivantoja, jotka olivat tuhonneet aluetta. Hautausmaakorttelin leveydeksi arvioitiin 47,5 metriä.

Kuva 29. Unioninkadun itäisen ajoradan kohdalla alkoi tulla merkkejä hautausmaakorttelista. Hautaukset näkyivät tummanruskeina ohuina raitoina (arkkuja) ja vaaleina luiden jäänteinä profiilissa sekä selvinä likamaakuopanteina puhtaassa pohjahiekassa tai -moreenissa. Kuvassa arkun puuta hieman mittaskaalasta vasemmalle. Heti mittaskaalan takana näkyy kaivannon pohjalla punaruskea keraaminen viemäriputki ja taaempaan kaivannon poikki kulkee kaapeli. Hautausmaan länsiosassa oli lukuisia putki- ja kaapelikaivantoja, jotka olivat tuhonneet kerrostumia. Kaivannon kattaa ajoramppi. Kuvaussuunta itä-koilliseen. Markku Heikkinen/HKM.

Hautausmaan kohdalla routakerroksen alapinnasta eli noin runsaan puolen metrin syvyydestä alkoi heti tulla hautauksia esille. Tästä päällimmäisestä hautauskerroksesta kymmenen haudan paikat merkittiin ylös ja luut ja arkunkahvat otettiin talteen (ks. kuva 22, sivu 44). Haudat olivat lähes itä-länsi-suuntaisia ja päät olivat lännessä. Hautausmaan kohdalta kaivanto kaivettiin koneellisesti putken tavoitesyvyyteen saakka. Monin paikoin vastaan tuli jo puhdas luonnollinen hiekka.

Kuvat 30 ja 31. Kaivannon pohjalla havaittu hauta 13 tasossa ja saman haudan poikkileikkaus (ks. kuva 22). Tasokartassa nuolet osoittavat poikkileikkauksen kohdan (vektoroidut kuvat Heini Hämäläinen). Vieressä digikuva poikkileikkauksesta. Haudan pituus oli 176 cm. Kuvaus-suunta itään. Markku Heikkinen /HKM.

Pohjatasosta dokumentoitiin 15 hautausta sekä yksi luukuoppa. Nämä kaivettiin lapion ja pelkoin stratigrafisena kaivauksena pois. Pohjalla olleet haudat olivat lähinnä tummia läikkiä, joissa erottuivat vain kookkaimmat luut ja kallot, jos nekään.

Kaikkiaan 15 haudasta otettiin talteen luut sekä löydöt, jotka olivat lähinnä arkunkahvoja ja/tai nauvoja. Kerättyjen luiden painot laskettiin, mutta kaikki luuaineisto haudattiin takaisin hautausmaan kohdalle. Myös lähes kaikki arkunkahvat ja naulat poistettiin mittauksen ja kuvailun jälkeen.

Profiilin perusteella hautoja vaikutti olevan 3–5 kerroksessa lomittain ja uudemmat hautaukset olivat hajottaneet vanhempia. Hautaukset olivat syvyyssuunnassa hyvin lähellä toisiaan. Hautaukset näkyivät tummanruskeina ohuina raitoina (arkkuja) ja vaaleina luiden jäänteinä profiilissa sekä selvinä hautakuopanteina puhtaassa pohjahiekassa tai -moreenissa. Hautauskerros oli hautausmaan laidoilla noin 70–80 cm, kun sen paksuus keskialueella oli noin 110 cm. Hautausmaakorttelin keskivaiheilla hautaukset ulottuivat siis syvimälle. Alimmat hautaukset sijaitsivat 1,60–1,65 m katutasosta alaspäin.

Pohjatason haudoista kaksi kaivettiin tarkemmin ilmiöinä. Arkuissa vaikutti olevan 2–3 pohjalautaa, päätylaudat sekä hieman ulospäin kallellaan olevat kylkilaudat. Ne kapenivat hieman jalkopäätä kohti. Arkun kansia ei havaittu, vaikka todennäköisesti niissä on ollut kannet. Ne olivat maan painosta painautuneet vainajan jäännöksiä vasten ja niitä oli vaikea havaita. Arkut olivat noin 5–10 cm korkeita. Pisimmät arkut olivat 180 cm pitkiä. Hautakuoppa oli pituussuunnassa vain aavistuksen arkkua pidempi, mutta leveys-suunnassa väljempi.

Dokumentoidussa pohjoisprofiilissa oli sekä ehjiä, että rikkonaisia hautauksia tai arkuja, joten on vaikea varmuudella arvioida, mitkä olisivat aikuisten tai lasten hautoja. Dokumentoidussa pohjoisprofiilissa näkyi hautauksia 45,8 metrin pituisella vyöhykkeellä. Tällä alueella oli arviolta 85–90 vainajaa.

Kaivannon keskivaiheilla pohjatasossa havaittiin 2,2 m leveydellä luukuoppa, joka jatkui pohjoisprofiiliin. Se oli kaivettu hautausten läpi ja se ulottui noin 30 cm alimpia hautauksia syvemmälle. Luita oli vain kuopan pohjalla 30–40 cm:n paksuudelta ja päällä oli paksu hiekka ja kivenlohkarekerros ennen uudempia täyttömaita. Kallujen perusteella kuoppaan oli kerätty ainakin 37 vainajan luut. Kuopasta saatiin myös 51 arkunkahvaa, helaa tai kahva-hela-yhdistelmää sekä kaksi palaa hautakiveä.

Kuva 32. Vuoden 2011 tutkimuksissa havaittu luukuoppa, jossa oli ainakin 37 yksilön luita. Pohjoisprofiilissa näkyy luiden päälle kasattuja kivenlohkareita. Kuvaussuunta pohjoiseen. Markku Heikkinen/HKM.

Luukuopan luuaineisto oli säilynyt paremmin kuin hautauksissa havaitut luut. Saattaakin olla, että kyseessä on hautausmaan tasoituksen ja kirkon purun yhteydessä tehty kuoppa, johon on kerätty luita hautakammioista.

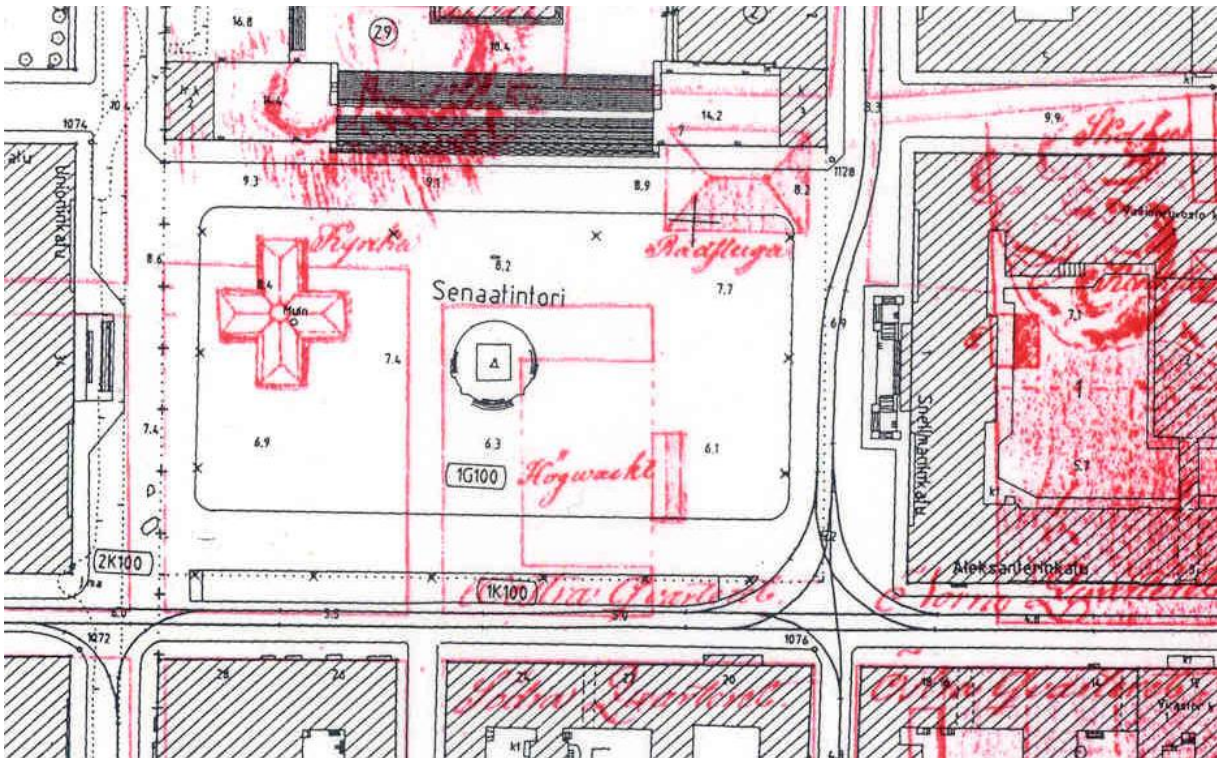
Edellä mainittujen löytöjen lisäksi pohjoisprofiilista otettiin talteen pronssi-koriste hautauksen yhteydestä. Se koostui ohuesta pronssispiraalista ja tähden muotoon asetelluista pronssiliuskoista (liuskan leveys 1 mm). Kukan terälehtien muotoon asetellut spiraalilenkit oli koottu langalla keskeltä yhteen muodostaen kukkamaisen vaikutelman. Langan päälle oli punottu vielä toista orgaanista kuitua.

Kuva 33. Yllä kuvailtu löytö. KM38879: 14. Senaatintori 2011 valvonnasta. Sari Pouta/HKM.

Esineen yhteydestä löytyi myös erillään löytyneitä suoria, toistensa ympäri kierteelle kiedottuja kuparilankoja sekä hyvin pieni tekstiilin palanen (4 x 5 mm). Tekstiili on ohuesta langasta tehtyä palttinasiidosta. Kyseessä on todennäköisesti jäänne vainajan kuolinasua. Lankoja tai kuituja ei tunnistettu.

Läntinen Kirkkokatu on sijainnut nykyisen Unioninkadun keskivaiheilla. Se on ollut noin seitsemän metriä leveä (ks. kuva 20). Kadun rakenteista ei tehty havaintoja. Nykyisten katukivien ja niiden laskuhiekköjen alla tuli pian puhdas hiekka. Hautausmaan kortteli oli karttarekonstruktion perusteella sijoitettu niin, että sen länsireuna olisi Unioninkadun itäisen ajokaista kohdalla.

Kuva 34. Nykykartan päälle on sijoitettu tilanne 1800-luvun alusta (punaiset kuviot) Senaatintorin kohdalla. Näyttää siltä, että korttelin keskiosa olisi rakentamaton. Engelin akvarellissa korttelin sisäosassa näkyy puuta.

6. TYÖN KULKU JA TUTKIMUSMENETELMÄT

6.1. Lähtökohdat ja työn kulku pääpiirteittäin

Tutkimusalue jakautui kahteen hyvin eriluonteiseen tutkimuskohteeseen. Kaivannon itäpuolisko osui vanhan torialueen ja asuinkorttelin alueelle (Suurtori sekä Läntinen kortteli tontti n:o 1). Tämän osuuden dokumentoinnin arveltiin sujuvan nopeammin siitäkin huolimatta, että ainakin yhden kellarirakenteen tiedettiin sijaitsevan kaivannon linjalla.

Kaivannon länsipuolisko taas osui kokonaisuudessaan hautausmaan alueelle (Läntinen kortteli tontti n:o 2). Vainajia tiedettiin aiempien tutkimusten valossa olevan useita kerroksia⁶², mutta tarkempaa käsitystä hautausmaan rakenteesta, mahdollisista hautakammioista ei ollut. Hautauksia arveltiin kuitenkin olevan runsaasti ja hautauskerroksen tiedettiin olevan vajaan metrin paksuinen.

Ennen kaivauksia oli päätetty, että koko rakennushankkeessa tuhoutuvalta alueelta ei ole mahdollista tutkia kaikkia vainajia. Se olisi vienyt liikaa aikaa ja resursseja. Tutkimukset oli myös saatava valmiiksi marraskuun alkupuolelle mennessä, sillä Senaatintorille oli tulossa tapahtumia, jolloin kaukolämpöputken asennuksen tuli olla valmiina ja kaivannon peitettynä. Myös talvi teki tuloaan. Tämän johdosta päädyttiin siihen, että hautausmaan kohdalta kaivannosta valitaan otosalue, jonka kohdalta hautaukset tutkitaan tarkemmin ja

⁶² Heikkinen 2012

vainajat nostetaan osteologiseen analyysiin museon tiloihin. Otoksen arveltiin kuvastavan tarpeeksi hyvin tähän hautausmaan eteläosaan haudattujen vainajien paleodemografista jakaumaa.

Ennen tutkimusten aloittamista oli arkeologisen dokumentoinnin kulusta ja alustavasta aikataulusta neuvoteltu Helsingin Energian kanssa. Helsingin Energian järjesti otosalueen kohdalle 6x5 metrin kokoisen reunoistaan maahan asti ulottuvan katoksen. Tämä suojasi tutkimista sateelta ja ohikulkijoiden katseilta. Koko tutkimusalue eristettiin aidalla, joka tarvittaessa peitettiin pressuilla estämään näköyhteys vainajiin. Koko katuosuus oli pois käytöstä. Koneellisen kaivuun hoitanut aliurakoitsija Maalinja Oy järjesti käyttöömmme kaivinkoneen kuskeineen tutkimusten ajaksi. Täyttömaat ja maannokset, joissa ei ollut arkeologisesti kiinnostavia ilmiöitä, oli tarkoitus poistaa kaivinkoneella arkeologin valvonnassa.

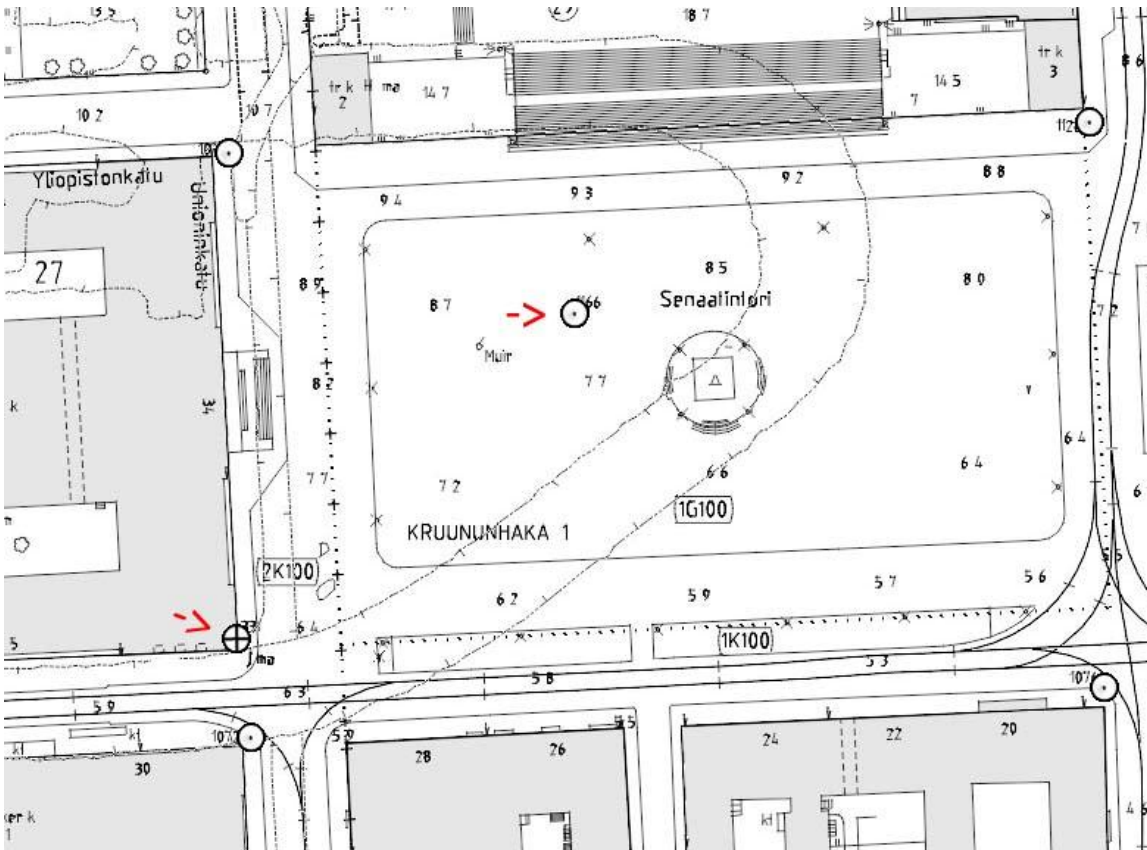
Hautausmaan alue avattiin arkeologien valvonnassa ensimmäisenä, koska tutkijat halusivat saada käsityksen hautausmaan rakenteesta. Kaivantoa avattiin 30 metrin pituudelta. Kun jonkinlainen yleiskuva hautausmaasta oli saatu, valittiin noin kuusi metriä leveä otosalue kaivannon keskivaiheilta. Dokumentointi aloitettiin otosalueesta, muut alueet peitettiin pressuilla ja näihin palattaisiin asuinkorttelin dokumentoinnin jälkeen. Yön ajaksi alueet peitettiin pressuilla tai suodatinkankaalla.

Kun hautausmaan alueen täyttömaat oli poistettu koneellisesti, ryhdyttiin putkikaivantoa avaamaan idästä länteen edeten 25.9. arkeologin valvonnassa. Kaivanto kaivettiin putken asennussyvyyteen (1,5–1,8 m), jos arkeologisia ilmiöitä tai rakenteita ei havaittu. Tällaisilla kaivannon osuuksilla tyydyttiin digikuvaamiseen ja muistiinpanoihin muutamista havaintopisteistä (ks. kartta 1). Kun kaivannon mahdollinen arkeologinen dokumentointi oli tehty, asennettiin uutta putkea heti kaivantoon katkelma (ns. kanki) kerrallaan.

Tarkoitus oli, että osa työryhmästä työskentelisi koko ajan hautausmaata dokumentoiden ja osa etenisi itäosassa asuinkorttelin alueella putken asennuksen edellä. Todellisuudessa kävi kuitenkin niin, että kun asuinkorttelin osuudelta havaittiin rakenteita, oli koko työryhmä välillä dokumentoimassa asuinkortteli puolella 25.9.–2.10. Asuinkorttelin puoli oli saatu dokumentoitua 5.10.2012 mennessä ja tämän jälkeen koko työryhmä keskittyi dokumentoimaan hautausmaata. Putken asennustöiden johdosta tutkittiin pohjaan ensin otosalueen itäpuoleinen alue samalla kun osa työryhmästä dokumentoi otosaluetta.

Kaivausalue sidottiin ympäristöön käyttämällä peruslinjana Senaatintorin korokkeen reunaa. Museolla on käytettävissä sähköinen pohjakartta Helsingin keskustasta, joten alue oli jälkitöissä helppo sijoittaa paikoilleen. Pitkä rullamitta vedettiin pitkin kaivannon pohjoislaitaa, siten että mitan 0-kohta sijaitisi kaivannon länsipäässä, 31,15 metriä yliopiston seinästä itään. 0-kohtaan laitettiin metallikoukku. Näin mitta saatiin joka työpäivä aina samaan kohtaan. Lännestä laskien hautausmaa sijoittui välille 0–33 m, Itäinen Kirkkokatu 33–42,5, asuinkortteli 42,5–~81 m ja Suurtori 81–95 metriä.

Korko alueelle saatiin yliopiston päärakennuksen kaakkoiskulmalla sijaitsevasta korkeuskiintopisteestä n:o 331 (7.744 m mpy NN-korkeusjärjestelmä). Tutkimusten aikana oli käytössä tasokoordinaatistona Helsingin kaupungin erilliskoordinaatisto sekä korkeusjärjestelmä NN. Tutkimusten tulokset esitetään myös vanhoissa järjestelmissä. Vuoden 2013 alusta on siirrytty uuteen pääkaupunkiseudun tasokoordinaatistoon ETRS-GK25 sekä uuteen korkeusjärjestelmään N2000 (N2000=NN +305 mm). Tämä kannattaa huomioida erityisesti korkeuksien osalta. Karttojen korkeuksiin on siis lisättävä 305 mm, jos haluaa vertailla niitä uuden järjestelmän korkeuksiin.

Kuva 35. Dokumentoinnissa käytetyt kiintopisteet. Pallopultti eli korkeuskiintopiste n:o 331 yliopiston kaakkoiskulmassa Helsingin kaupungin erilliskoordinaatistossa $X=18325,778; Y=50081,437; Z=7,744$ / uudessa järjestelmässä ETRS-GK25 $N=6672915,5; E=25497269,3; Z=8,049$.

Kiintopiste 1166H3 Senaatintorilla $X=18381,053; Y=50138,886; Z=7,984$ / $N=6672970,683; E=25497326,841; Z=8,289$. Karttapohja on Helsingin kaupungin sähköinen kantakartta.

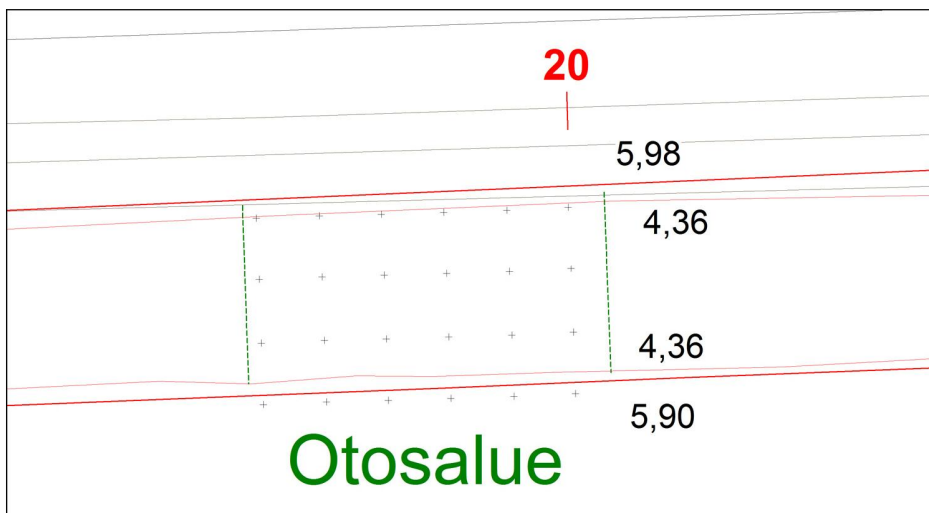
Dokumentointikuvat koostuvat pelkästään digitaalisista kuvista. Dokumentoinnissa käytettiin järjestelmäkameraa Canon EOS 7D, objektiivinä Canon Zoom lens EF-S 15–85, 1: 3,5–5,6. Kameraa käytettiin pääasiassa jalustan kanssa. Lähes kaikki dokumentaatiokuvat otettiin em. kameralla. Mahdollisesti ilmankosteus aiheutti kamerasen tai muistikortin häiriön, joka tuhosi 1.10.2012 otetut dokumentointikuvat. Kyseisenä päivänä kuvattiin mm. eteläprofiilia asuinkorttelin itäisen rakenteen kohdalta sekä kaivannon pohjatasoa koko asuinkorttelin kohdalta. Tämä on erittäin harmillista. Em. kohtien ilmiöt on kuitenkin dokumentoitu profiili- ja tasokarttoihin. Satunnaisia kuvia otettiin myös kameralla Canon PowerShot S95, jossa on objektiivi Canon Zoom lens 6–22,5, 1: 2,0–4,9.

Kuva 36. 9.10.2012 uudet kaukolämpöputket on asennettu asuinkorttelin puolelle. Kuvan alareunassa Sofiankadun linjalla oleva suojatie ja hautausmaa on kuvaajan takana. Kuvaussuunta itään. Heini Hämäläinen/HKM

6.2. Tutkimusmenetelmät - Läntinen kortteli tontti n:o 2 (hautausmaa) - Otosalue

Hautausmaan kohdalta poistettiin aluksi koneellisesti maata 30 metrin matkalta. Tämä alue puhdistettiin pelkoin ja otosalue valittiin väliltä 15–21 metriä. Otosalueen vainajien tutkimisessa päästiin kunnolla vauhtiin 2.10. alkaen. Piirtämisen peruslinjana toimi torin korokkeen reuna, jonka eteläpuolelle muodostettiin 1x1 metrin kaivausruudut. Ruutujen nurkat merkattiin nauloilla.

Kuva 37. Otosalueen tasokarttojen peruslinjana toimi katukiveyksen reuna, jonka kylkeen muodostettiin 1x1 metrin kaivausruudukko.

Peruslinjat eivät siis olleet ilmansuuntien mukaisia. Otosalueen dokumentoinnin on kuvailut Hanna Kivikero. Haudat kaivettiin esille kaivauslastoilla, kunnes arkkujen ääriviivat tulivat näkyviin. Tämän jälkeen vainajan ja arkun sisäosien kaivamisessa käytettiin apuna mm. puutikkuja, muovikauhoja, maalipensseleitä ja lusikoita. Maa-ainesta ei seulottu.

Haudat saivat juoksevan numeroinnin H1, H2, H3 jne. Hautaustasoista piirrettiin kartat mittakaavassa 1:20. Kustakin haudasta täytettiin lomake ja haudat piirrettiin mittakaavassa 1:10 lomakkeeseen. Piirroksessa näkyvät arkun rajat, vainaja (mikäli sellainen on säilynyt), mahdolliset arkunkahvat ja naulat sekä esinelöydöt.

Vainajat valokuvattiin pohjoisnuolen kanssa kokonaisuudessaan ja tarpeen mukaan otettiin yksityiskohtakuvia. Jokaisesta pyrittiin ottamaan kuvia suoraan ylhäältäpäin. Mahdollisuuksien mukaan vainajan vatsan kohdalta otettiin maanäyte.⁶³ Kaivannon luonteesta johtuen, osa hautauksista jäi osin profiilien sisään. Kaivantoa ei lähdetty leventämään niissä kohdin, vaan hautaukset dokumentoitiin osittain.

Tason 3 jälkeen dokumentoitiin otosalueen itäpuolisko (metrit 17–20) puhtaaseen pohjamaahan ja sen jälkeen jatkettiin otosalueen länsipuolen (metrit 15–17) dokumentointia. Tämä johtui tiukasta aikataulusta ja siitä, että dokumentoitavaa oli enemmän kuin mihin oli varauduttu. Apuna otosalueen vainajien esiin kaivamisessa toimivat vapaaehtoisina arkeologian opiskelijat Jenna Karhu, Elisa Väisänen ja Kaisa Autere.

Dokumentoinnin arveltiin nopeutuvan, jos vainajat ja arkut mitataan paikoilleen takymetrillä. Otosalueen itäpuoliskon kerrosten 7 ja 8 vainajat mitattiin paikoilleen takymetrillä. Samoin otosalueen länsipuolen vainajat tason 3 jälkeen. Tämä korvasi tasokartan piirtämisen. Muutoin vainajat dokumentoitiin piirroksin ja lomakkein kuten aiemminkin.

Vainajan ympärille asetettiin pystyyn 3–4 naulaa, jotka toimivat myöhemmin vainajasta otetun kuvan asemointipisteinä. Vainajat kuvattiin naulojen kanssa. Naulat mitattiin takymetrillä paikoilleen. Samoin mitattiin vainajista mahdollisuuksien mukaan kallo, jalkojen etäisin piste kallostä (kantaluu) ja olkapäät. Takymetrillä mitattiin myös arkun nurkat. Takymetrin asemointi onnistui tutkimusten ajan 0,001-0,017 yksikön pistevirheellä, joten mittauksen voi sanoa olevan varsin tarkkoja.

Jälkitöissä mittakaavassa 1:10 piirretyt piirrokset vainajista skaalattiin Photoshop Elements -ohjelmalla ja liitettiin otosalueen tasokarttoihin, jotka olivat mittakaavassa 1:20. Liittämisen jälkeen tasokartat piirrettiin puhtaaksi Mapinfo 11.0 -ohjelmalla.

⁶³ Ks. tarkemmin Santeri Vanhanen: Kasvimakrofossiilitutkimus ja puulajianalyysi Helsinki Senaatintori 2012, liite 3 tässä raportissa.

6.3. Tutkimusmenetelmät - Läntinen kortteli tontti n:o 2 (hautausmaa) - Otosalue ulkopuoli

Hautoja otosalueen ulkopuolelta ryhdyttiin dokumentoimaan 8.10. Tasot puhdistettiin esiin pelkoilla, puulastoilla ja pensseillä ja digikuvattiin. Taso 1 piirrettiin mittakaavassa 1:20. Dokumentointi näin vaikutti kuitenkin toivottoman hitaalta, varsinkin kun otosalueen kaivamisen edetessä hautauskerroksia näytti olevan lukuisia. Niinpä tasosta 2 eteenpäin dokumentointimenetelmä muuttui. Tasosta piirrettiin nopea luonnos. Luonnokseen merkittiin hautanumerot. Vainajat arkkuineen ja asemointinauloineen (digikuvien asemointinaulat) mitattiin takymetrillä samalla tavoin kuin otosalueella. Tällä menetelmällä katsottiin päästävän hyvään tarkkuuteen hautausten dokumentoinnissa. Digikuva hautauksesta oli jälkitöissä mahdollista asemoida pohjakartalle ja piirtää puhtaaksi kuvan perusteella.

Myös otosalueen dokumentoinnissa aikataulu alkoi venyä. Työryhmään palkattiin apulaistutkijoiksi Eeva Pettaý sekä Tiina Mikkanen jaksolle 22.10.-4.11. sekä Verna Kalmari jaksolle 29.10.-4.11. He auttoivat nimenomaan vainajien dokumentoinnissa.

Hautojen löydöt pyrittiin digikuvaamaan kentällä. Löytöpussiin kuvattiin löydön löytöpaikka tyyliin 'H179, vainajan kallon päältä' tai 'H103, vainajan rinnan päältä' ja löydöt siirrettiin museoon jääkaappiin odottamaan konservointia. Haudan täyttömaasta otettiin myös löydöt talteen.

Yhden tason esille kaivaminen oli varsin haasteellista, sillä hautaukset eivät suinkaan sijainneet tasaisissa tasoissa. Hautaukset sijaitsivat korkeustasossa hyvin lähellä toisiaan, päällekkäin, limittäin ja lomittain. Päällekkäisten hautausten välissä ei aina ollut hiekkakerrosta. Vanhemmat hautaukset olivat rikkoontuneet uudempia tehdessä ja taso oli toisinaan aikamoista sekasotkua. Irtoluita löytyi runsaasti. Tästä huolimatta hautausmaasta pyrittiin puhdistamaan samassa tasossa olevat haudat, jotka on visualisoitu tasokartoiksi.

25.10. otosalueen itäpuoleinen osa hautausmaata oli saatu dokumentoitua loppuun. 26.10. avattiin kaivannon länsipäähän viimeinen pohjois–etelä-suuntainen osuus. Kaivannon suunnasta johtuen, kaivanto sisälsi runsaasti profiileihin ulottuvia hautauksia. Nämä dokumentoitiin taso tasolta, kuten muuallakin alueella. Taso puhdistettiin, digikuvattiin, vainajat arkkuineen mitattiin takymetrillä. Digikuvien asemointinaulat mitattiin takymetrillä. Dokumentoidut vainajat nostettiin säkkeihin odottamaan uudelleenhautaamista, joka tehtiin kenttätutkimuksen loppuksi.

6.2. Tutkimusmenetelmät - Suurtori sekä Läntinen kortteli tontti n:o 1

Suurtorin ja asuinkorttelin alueella aloitettiin koneellinen kaivuu 25.9. arkeologin valvonnassa. Kaivantoa avattiin idästä länteen. Kaivanto kaivettiin kerralla putken asen-

nussyvyyteen 1,5–1,8 metriin, jos rakenteita tai kulttuurikerroksia ei havaittu. Suurtorin kohdalla kaivannon profiilit ja pohja digikuvattiin ja havainnot kerrostumista kirjattiin ylös kolmesta kohtaa. Nämä kohdat on merkitty yleiskarttaan merkillä 'havaintopiste'. (ks. kartta 1). Tutkimusten edetessä koko tutkimusalueesta laadittiin yleiskartta, johon vaaittiin pinta ja pohjalukemat.

Havaitut rakenteet ja niihin liittyvät kulttuurikerrokset kaivettiin yksikkökaivausmenetelmällä ja löydöt otettiin talteen yksiköittäin. Maita ei seulottu. Löytöpusseihin merkittiin perusmitan metrimäärät (esim. Y=42–45 m), mistä kohtaa löydöt saatiin tai jokin muu paikantava kuvailu. Mitan 0-kohta (Y=0 m) sijaitsi siis pääkaivannon länsipäässä, kuten aiemmin mainittiin.

Korttelin alueella havaituista rakenteista (Rak1, Rak2) piirrettiin tasokarttoja ja useita profiilikarttoja (kartat 3–12). Ks. tarkemmin seuraava pääluke. Rakenteiden välinen alue kaivettiin koneellisesti putken tavoitesyvyyteen. Sikäli kun pohjatasoon jäi ihmisen aikaansaamia likamaita tms., pyrittiin puhdas pohjamaa löytämään koekuopan avulla. Kaivannon pohjataso sekä eteläprofiili kuvattiin ja piirrettiin koko asuinkorttelin pituudelta. Pohjoisprofiilissa näkyi edellisen vuoden putkikaivannon täyttöSORat, joten sitä ei ollut tarpeen dokumentoida.

Maannokset eivät saaneet yksikkötunnuksia, vaan ne kuvailtiin karttoihin ja muistiinpanoihin sanallisesti. Yksikkölomakkeita ei käytetty. Asuinkorttelin puolelta ei otettu maanäytteitä, mutta korttelin itäisestä rakenteesta otettiin laastinäyte. Sitä ei ole toistaiseksi analysoitu. Alueilta, mistä ei piirretty taso- tai profiilikarttoja, kaivannon kerrostumat paksuuksineen kirjattiin ylös ja ne on visualisoitu kartalle 12 (esim. Itäisen Kirkkokadun alue).

Eläinten luita otettiin talteen valikoiden. Talteen otettiin luita, joista oli mahdollista selvittää eläimen laji/suku sekä ikäarvio. Eläinluumateriaalista saatiin siis otos, joka kuitenkin kuvasi varsin monipuolisesti alueelle kasautunutta eläinluuainesta.⁶⁴

Asuinkorttelin aluetta dokumentoitiin 24.9.–5.10. Tähän 55 metriä pitkän kaivannon dokumentointiin kului siis 1–4 henkilöltä aikaa 10 työpäivää. Tuloksena syntyi 18 erillistä taso- tai profiilikarttaa ja löytöjen alanumeroita saatiin 211 kpl.

Syksy oli varsin sateinen. Tämä vaikutti havainto- ja dokumentointiolosuhteisiin. Säähistoriasta voi todeta, että Helsingissä oli tutkimusaikana sadevuorokausia 22/32 työpäivästä.⁶⁵ Sadetta ei välttämättä tullut työpäivän aikana, mutta jossain vaiheessa vuorokautta kuitenkin. Sää oli siis hyvin kostea. Sateesta johtuen luut kostuivat esiin kaivuun yhteydessä ja niiden säilyminen huonontui, kun ne oli nostettu kuivempiin sisätiloihin.

⁶⁴ ks. tarkemmin Hanna Kivikeron Helsingin Senaatintorin vuoden 2012 arkeologisten kaivausten eläinluiden osteologinen analyysi, liite 2 tässä raportissa.

⁶⁵ <http://www.saapalvelu.fi/helsinki/kuukausitilastot.php>.

Tästä johtuen olikin hyvä, että Kati Salo pystyi analysoimaan luuaineistoa jo kaivausten aikana sekä heti niiden jälkeen. Mittatietoja luuaineistosta kerättiin ajoittain jo kenttäolosuhteissa. Lokakuun lopulla oli yöpakkasten takia muutamana aamuna maa roudassa, mikä hankaloitti tasojen puhdistusta.

7. ARKEOLOGISET HAVAINNOT

7.1. Arkeologiset havainnot - Läntinen kortteli tontti n:o 1 (asuinkortteli) sekä Suurtori

Asuinkorttelin länsireunasta, Itäisen Kirkkokadun laidalta, löydettiin edellisen vuoden tapaan kellarin jäännökset (**Rak2**). Jäännökset koostuivat kahdesta jyrkästä N-S-suuntaisesta seinästä sekä lattiakiveyksestä. Kellarin seinät sijaitsivat 60–100 cm nykyisen katutason alapuolella. Seinät oli muurattu kookkaista lohkokivistä. Osassa näkyi poran jälkiä. Rakennuksen leveys itä–länsi-suunnassa on ollut 6,5 metriä, sisätilan leveys noin 4,5 metriä. Seinien paksuus oli metrin luokkaa ja seiniä oli jäljellä noin metrin korkeudelta. Ks. kartat 2, 6, 10 ja 11.

Kellarin itä- ja länsiseiniä reunusti mukulakivilattia 80 cm leveydeltä. Kivetyn alueen sisäreunoilla oli rivit kookkaampia kiviä, halk. 25 cm. Pienimmät kivet olivat nyrkinkokoisia. Mukulakivet oli aseteltu ohueen kerrokseen likaista hiekkaa, jonka alta tuli jo puhdas hiekka. Keskenmällä kellarin lattialla oli laastia, joka voi olla peräisin purkumassasta, jota kellari oli täynnä. Kellarin lattia oli noin kaksi metriä katutason (5,62–5,52 m mpy) alapuolella syvyydellä 3,63–3,69 m mpy. Kellarinperustus likamaineen ulottui 2,1 m nykyisen katutason alapuolelle. Kellarin sisäosa oli täynnä kookkaita lohkokiviä, tiiltä ja laastia hiekkaan sekoittuneena aivan kellarin lattiatasoon asti. Purkumassa alkoi puolisen metriä nykyisten katukivien, kivenlaskuhiekan ja uudempien täyttömaiden alta.

Länsiseinässä sisäpuolella oli porrasmainen rakenne. Se sijaitsi 90 cm lattiatasoa korkeammalla. Olisiko kellarin sisäseinällä ollut hylly?

Vuoden 2011 tutkimuksissa havaitun pohjoisseinän tai kellarin väliseinän perusteella kellaritila on ollut N-S -suunnassa ainakin 3,5 m pitkä. Kyseessä oli ilmeisesti v. 1819 puretun rakennuksen kellari, jonka huutokauppa mainitaan kirjallisissa lähteissä.

Kuva 38. Kellarin itäseinä ja kuvassa oikealla kellarin sisätila, joka on täynnä lohkokiviä ja purkumassaa. Kaivannon eteläprofiilista näkee, miten kellarin perustus vaikuttaa kaivetun nokisen häiriön läpi (mittaskaalan vasemmalla puolella). Kuvaussuunta etelään. Heini Hämäläinen/HKM.

Löydöt kellarista pussitettiin kahteen ryhmään: kellarin päällä ja sisällä ollut täyttömaa (löydöt 154–201) sekä kellarin pohjalla ollut maannos (löydöt 202–211). Löytöinä kellarin sisältä saatiin mm. Westerwald-keramiikkaa, punasaviastioita, metallisen soljen osa, ikkunalasia, pullolasia sekä monipuolinen valikoima eläinluita. Löydöt viittaavat asuinrakennukseen.

Kuvat 39 ja 40. Kellarin sisältä löytyneet solki KM39256: 202 ja Westerwald-kannun pohjapala KM39256: 158. Mari Karjalainen (solki) ja Heini Hämäläinen/HKM (keramiikka).

Kellarinkin kohdalla ollut tiilinen purkukerros jatkui kellarin itäpuolella päällimmäisenä kerrostumana läpi koko korttelin. Sen päällä oli vain uudet kivenlaskuhiekat. Aivan kellarin itäpuolella oli edellä mainitun purkukerroksen ja alinna olevien luonnollisten kerrosten

välissä laastinsekaista, nokista purkuainesta. Ilmiö oli kaksi metriä leveä ja 25–50 cm paksu. Kellarin perustus oli selkeästi kaivettu tämän aineksen läpi. Kyseessä on siis mahdollisesti kellarin vanhempi häiriö, johon ei liittynyt kuitenkaan kivi- tms. rakenteita. Häiriö voi olla jäännös alueella olleesta vanhemmasta rakennuksesta.

Em. häiriön itäpuolella havaittiin kaivannon eteläprofiilissa erikokoisia kuopanteita, jotka liittyvät todennäköisesti alueen raivaukseen 1800-luvun alussa. Samat laakeat kuopanteet havaittiin vuonna 2011. Niitä ei tälläkään kertaa kaivettu yksiköinä, vaan ne dokumentoitiin kaivannon eteläprofiilista. Kuopanteet olivat halkaisijaltaan 1,5–8,5 m leveitä, kaksi kookkaampaa ja yksi pienempi. Ne sisälsivät erilaisia 1–25 cm paksuja hiiltä, tiiltä, laastimuruja sisältäviä kerroksia. Jotkut kerrokset olivat pelkkää hiiltä. Ne oli kaivettu puhtaaseen maahan ja osa ulottui kaivannon kaivuusyvyyyttä syvemmälle. Kuopanteet eivät sisältäneet juurikaan löytöjä. Ks. kartat 9 ja 10.

Vanhan asuinkorttelin itälaidalla kerrostumat muuttuivat. Katukivien ja uudempien kerrosten alla oli edelleen 1800-luvun alun tumma raivauskerros. Tämän alta noin puolen metrin syvyydeltä alkoi tulla esiin kivikkoa. Sitä oli 4–5 metrin matkalla. Esiin tuli tummanruskea multainen hiekka, jonka seassa oli pienempiä kiviä, tiilenpaloja, laastia, nokea ja löytöjä. Tumman hiekan seassa oli myös kookkaampia kiviä. Kivikko vaikutti aluksi hyvin epämääräiseltä ja pinnasta poistettiin jonkin verran irtokiviä, joiden alla oli sotkuista maata.

Sekavannäköisen kivikon länsilaidasta puhdistettiin esiin kaksi kookkaista kivistä laadittua, vierekkäistä kiviriviä tai kiviseinää, jotka saivat jälkitöissä yhteisnimen **Rak1**. Ne sijaitsivat vain 10–20 cm päässä toisistaan ja olivat siis samansuuntaisia. Ne sijaitsivat kaivantoon nähden poikittain (kartat 3, 8 ja 33).

Kuva 41. Kaivantoa etelästä kuvattuna. Läntisempi kivirakenne (vasemmalla) oli muurattu ja ulottui syvem-

mälle ja viereinen kivirakenne sijaitsi korkeammalla. Mitataskaalan itäpuolella on ojamainen kaivanto, joka sisälsi kiviä ja tummaa maata. Kaivanto kulkee hieman viistosti kivirakenteisiin nähden. Kuvan ottovaiheessa tasosta on poistettu runsaasti kiviä. Kuvaussuunta pohjoiseen. Heini Hämäläinen/HKM.

Nämä kiviseinät tai kivirakenteet sijaitsivat välillä 35–36 m korttelin länsilaidasta. Näissä kivirakenteissa ei ollut porausjälkiä.

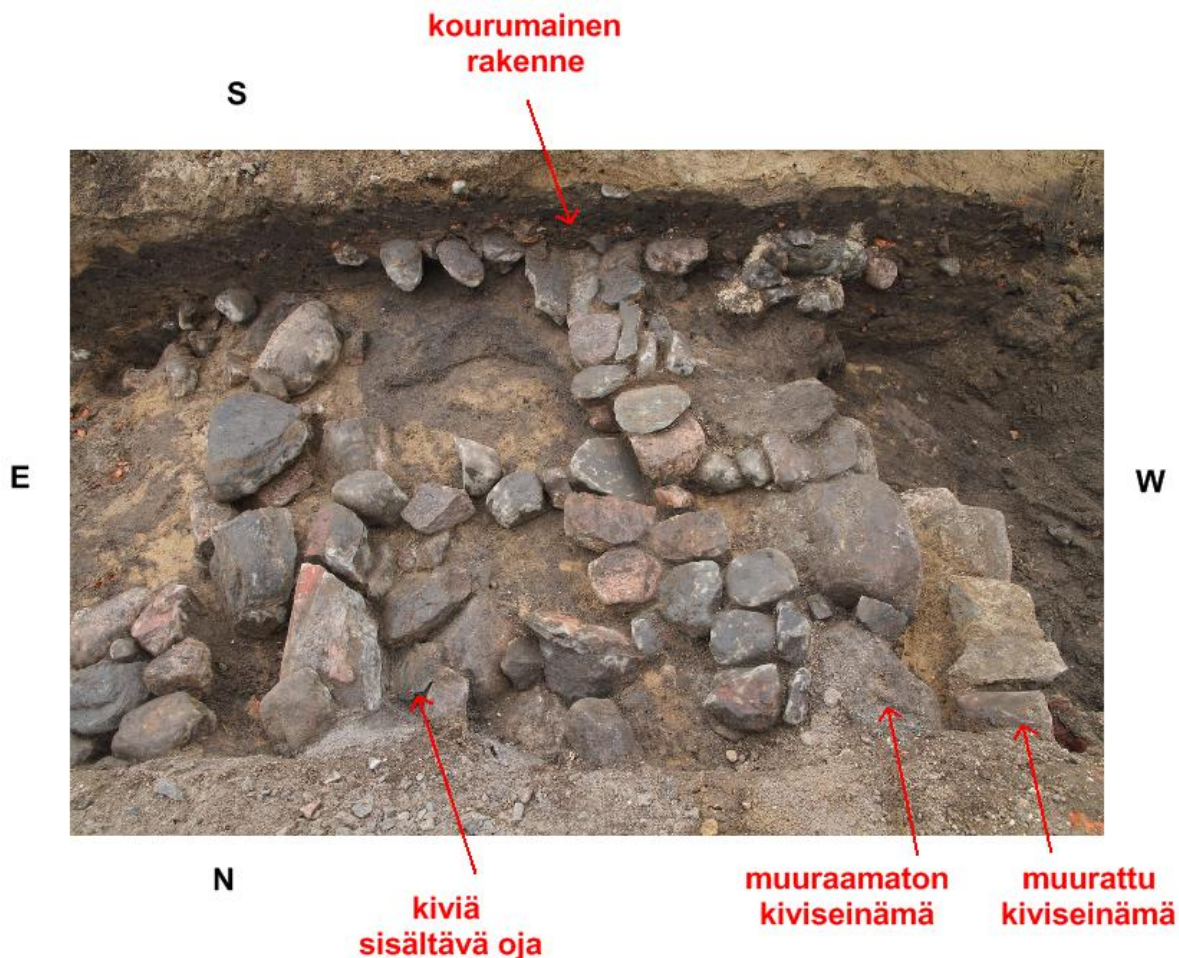
Läntisempi kivirakenne oli muurattu ja se koostui 3–4 kivikerroksesta. Rakenteen kivet olivat kookkaimmillaan noin 50 cm halkaisijaltaan ja rakennetta oli jäljellä noin 80 cm:n korkuinen seinämä. Ruskeaa karkeaa laastia havaittiin erityisesti seinän länsipinnalla. Alin kivikerros dokumentoitiin kaivannon pohjatasosta. Alimpien kivien ympärillä oli ohut kerros nokista hiekkaisista savea. Alimpien kivien alla oli vielä joitakin pienempiä kiviä laastissa ja niiden alla puhdas vaalea hiekka. Kyseessä ei ehkä ole minkään kookkaan rakennuksen kivijalka, koska se ei ole kovin jyrkää verrattuna esim. korttelin länsiosan kellarin perustuskiviin. Rakenteen alapinta oli syvyydellä noin 3,60 m.

Noin 10–15 cm edellä kuvaillun rakenteen itäpuolella oli toinen samansuuntainen kivrivi, joka koostui vain yhdestä kivikerroksesta (löydettyäessä). Näihin kiviin ei liity laastia, mutta kivien alla oli ohut tumma kerros likaista hiekkaa. Kivet oli aseteltu muurattuun kiviseinään liittyvään hieman likaiseen vaaleaan hiekkään. Tätä samaa hiekkaa oli raossa kivrivien välissä. Tulee vaikutelma, että rakenteet olisivat samanikäiset. Itäisempi on ehkä rakennettu tukemaan muurattua seinää. Itäisemmän kivrivin alapinta sijaitsi 70 cm korkeammalla muurattuun kiviseinään verrattuna (ks. kartta 8).

Kivirakenteiden itäpuolella tasossa oli vielä neljän metrin matkalla kivikkoa 1–2 kerroksessa. Kivikko ja siihen liittyvä tumma, tiiltä ja nokea sisältävä maa sijaitsi välillä noin 70–100 cm katutasosta alas.

Heti edellä kuvailtujen kiviseinämien itäpuolella on pienemmistä kivistä laadittu katkonainen kourumainen rakenne (ks. kuva 42). Tämä on hyvin epävarma tulkinta, sillä kivikko kiviseinämien itäpuolella oli hyvin epämääräinen. Kouru ei ollut aivan samansuuntainen kuin kiviseinämät vaan aavistuksen enemmän kaakko–luode-suuntainen.

Kourun kivet ovat samalla korkeudella kuin itäisemmän kiviseinämän pinta. Kivet olivat ~15–25 cm halkaisijaltaan ja niitä oli yhdessä kerroksessa. Kivien alla oli kaivannon eteläosassa muutaman cm paksuinen savikerros. Saven alla oli vielä 10–15 cm nokista, likaista maata, kunnes näytti tulevan kiviseinämää varten kaivetun kuopan vaalea täyttömaa. Muualla 'kourun' kohdalla oli hyvin ohut kerros hiekansekaista savea ja nokista hiekkaa. Kourukivien alla oli siis vaihtelevanpaksuinen, mutta ei kovinkaan paksu savi- tai/ ja likamaakerros. Kyseessä on todennäköisesti kiviseinämiä nuorempi ilmiö ja/ tai pelkkä rakenteeton kivikerros. Voisiko kyseessä olla myöhemmin laadittu kivistä tehty vesikouru, joka johtaa sadevettä pois seinän vierustalta?

Kuva 42. Korttelin itäosan rakenteita. Kuvaussuunta etelään. Heini Hämäläinen/HKM.

Kaivannon pohjoislaidasta 'kourukivien' poiston jälkeen tuli esiin hieman hiiltynettä puuta (kuva 43). Hiiltynyt puu oli vain pari cm paksu ja sitä oli pienellä alueella muuraamattoman kivirivin vieressä. Kivirivi on ollut olemassa kun hiiltynyt puu on kertynyt paikalle. Hiiltynyt puu voi olla peräisin paikalla palaneesta rakennuksesta (1713?) ja 'kourukivet' aseteltu/päätyneet hiiltyneen puun päälle. 'Kouru' näyttää siis olevan kiviseiniä nuorempi ilmiö. Kuvassa 43 kiviä on poistettu runsaasti ja vaalea aavistuksen likainen hiekka on tullut esiin heti kivien alta. Eteläprofiilissa täyttömaata on paksummalti ja siellä kivien alla oli myös savea kuten jo aiemmin mainittiin. Tumma täyttömaa sukeltaa syvemmälle etelään mentäessä (ks. kartta 8 länsiprofiili II).

'Kourun' itäpuolella oli kourun kanssa samansuuntainen ojamainen kaivanto, joka sisälsi erikokoisia kiviä ja tummaa maata. Oja näyttää kaivetun kiviseiniin liittyvään vaaleaan hiekkaan sekä myös puhtaaseen maahan. Se ulottuu lähes 160 cm katutasosta alas ja erottuu hyvin eteläprofiilissa. Sen alapinta on syvyydellä 3,73. Oja vaikuttaa olevan kiviseiniä nuorempi/myöhempi.

Tämä sama oja näkyi vuoden 2011 tutkimuksissa kaivannon profileissa, tällöin pohjoisprofiilissa pohjan syvyys oli noin 3,90. Ojan tumma maa ei sisältänyt juurikaan tiilimurskaa eikä löytöjä.

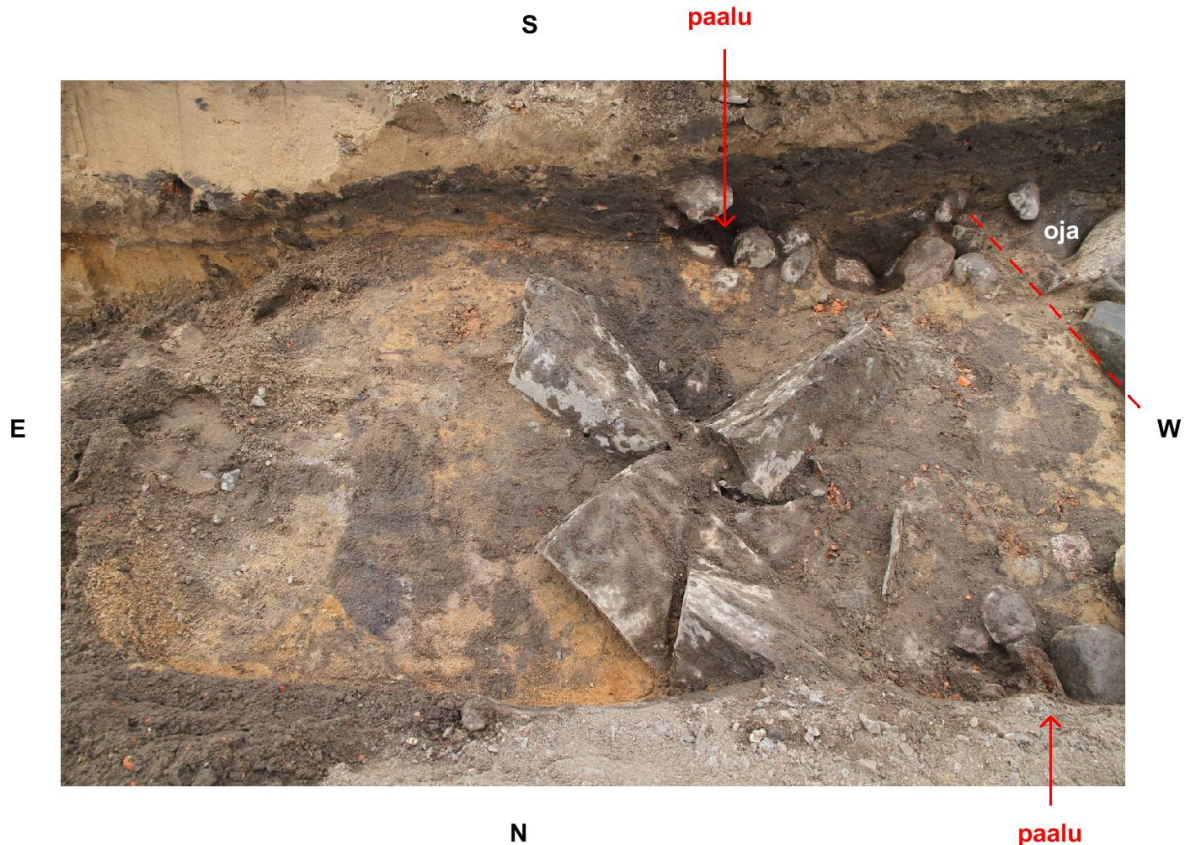

Kuva 43. Kuva lähes samasta kohdasta kuin edellinen kivien poiston jälkeen. Vaalea lähes puhdas maa tulee esiin. Pohjoisnuolen oikealla puolella näkyy hieman hiiltynyttä puuta ohuena kerroksena. Kuvaussuunta etelään. Heini Hämäläinen/HKM

Ojan itäpuolelta kivikon itäosasta väliltä (81–82) 38,5–39 metriä tuli esiin kivillä tuetut puupaalut kaivannon vastakkaisilta laidoilta (kuva 44, kartta 3). Huonokuntoiset paalut olivat muodoltaan lähinnä suorakaiteen muotoiset ja kooltaan noin 8x16 cm. Paalujen etäisyys toisistaan oli 165 cm. Pohjoisprofiilin paalu kaivettiin esille ja sen pohja oli tasossa 3,98 m mpy. Paaluja varten oli kaivettu kuopat ja paaluja oli tuettu pienehköillä kivillä. Paalujen linja on samansuuntainen kuin ojakaivannon eli kaakko-luode. Eteläprofiilin vierustalla olleen paalun kuoppa näkyy hyvin eteläprofiilissa ja sen pohja on korkeudella 3,70.

Viimeisenä ilmiönä kivikon itäosassa (81–82,5 m) oli neljä kookasta lohkokiveä hajallaan (kuva 44). Kivet pötköttivät ohuehkon palokerroksen päällä. Palokerroksen alta tuli heti puhdas hiekka. Kyse on todennäköisesti vuoden 1654 palon jäljistä. Kookkaiden lohkokivien yhteydessä oli tiilen ja laastin sekainen kerros, jota oli myös ojakaivannon päällä. Kivet ja laasti saattavat liittyä samaan rakennukseen, kuin 2011 havaittu tiiliseinä.

Lohkokivien itäpuolelta alkavat yksinkertaiset rakenteettomat kerrostumat, joissa alinna on vuoden 1654 palokerros. Tästä itään ei enää ollut kiviä.

Kuva 44. Isot lohkokivet ja niiden yhteydessä ollut laasti-tiili-sotku saattavat liittyä samaan rakennukseen kuin 2011 havaittu tiiliseinä. Kuvaussuunta etelään. Heini Hämäläinen/HKM.

Muuratun kiviseinän länsipuolelle tehtiin syvä koekuoppa 1, mutta puhdasta maata ei saatu esille. Kadun pinta oli kohdalla 5,31 m mpy ja koekuopan pohja 2,80 m. Koekuopan perusteella näyttää siltä, että lähellä eteläprofiilia on myöhempi häiriö. Koekuopan pohjoisosassa oli kivistä, nokista hiekkaa ja pohjalta tuli osin hiltyneitä puunpaloja. Koekuopan eteläosassa taas oli vaaleampaa hiekkaa, jonka yhteydessä oli kaksi kookasta irrallista kiveä (kuvassa 45 punainen katkoviiva kuvaa maannosten rajaa).

Kuva 45. Muuratun kiviseinän länsipuolelle kaivettu koekuoppa 1 lännestä kuvattuna. Kiviseinässä alinna vielä muutama pienempi kivi laastissa. Nokista kivistä maata oli paksusti rakennuksen sisäpuolella. Vaaleampi hiekka koekuopan eteläosassa johtuu ilmeisesti uudemmmasta kaivelusta, joka on hajottanut kiviseinän. Heini Hämäläinen/HKM.

Kohtaan on kaivettu kuoppa, joka on hajottanut tai katkaissut kiviseinämät. Kuoppa oli täytetty/täyttynyt vaaleammalla hiekalla ja ehkäpä kiviseinämiin kuuluvilla kivillä. Kuoppa näkyy hyvin koekuopan itäprofiilissa. Kuoppa näkyy myös koko kaivannon eteläprofiilissa jyrkästi ja syvälle painuvana likamaana kiviseinämien kohdalla.

Muurattu kiviseinä tulkittiin rakennuksen itseinäksi. Tumma purkujätteen näköinen aines jatkui kaivannon pohjatasossa vielä 4–5 metriä länteen. Tumman ilmiön länsiosassa oli jonkin verran erikokoisia kiviä siellä täällä, mutta ne eivät muodostaneet mitään selkeää seinää. Länsiseinä oli siis hajonnut.

Rakennuksen sisällä oli siis paksu kerros nokista, kivistä maata, joka ulottui lähes metrin seinälinjan alapuolelle. Aines rajautui selvästi muuratun kiviseinän länsipuolelle. Mitään lattiaan viittaavaa rakennetta ei havaittu. Toki se on voinut sijaita syvemmillä kuin mihin pystyttiin kaivamaan. Koekuopan pohja oli syvyydellä 2,80 ja kivinen maannos jatkui.

Rakennuksen sisällä oleva nokinen, kivinen maa voi olla peräisin vuoden 1713 palosta ja/tai myöhemmistä paloista. On mahdollista, että muurattu kiviseinä on 1600-luvun puolelta tai 1700-luvun alusta ja rakennuksen sisäosa myöhemmin täytetty vuoden 1713 palon jätteillä tai torin raivauksen jätteillä 1800-luvun alussa. Näytti selvästi siltä, että kivimuuria ei oltu kaivettu tummaan täyttömaahan vaan paremminkin tumma maa on kertynyt rakennuksen sisään. Muurikivien pienehkö koko saattaa viitata johonkin kevytrakenteiseen rakennukseen.

Vuonna 2011 havaittu tumma kivinen maa osuu hyvin kohdakkain nyt havaitun rakennuksen sisällä olevan tumman maan kanssa. Nämä tummat, pohjattoman syvälle ulottuvat likamaat ovat siis samaa ilmiötä. Vuonna 2011 tummaan maahan kaivettu koekuoppa ulottui syvyydelle 2,44 m eikä puhdas maa tullut vastaan. Horisontaali puu oli syvyydellä 2,50 m eli vielä syvemmillä kuin, mihin päästiin 2012.

Tumman ilmiön tulkittiin tuolloin ajoittuvat korttelin vanhimpaan vaiheeseen. Sen yhteydestä löytyi mm. punasavipadan ja –vadin osia sekä majolika-lautasta. Lautasen valmistus ajoittuu koristelun perusteella välille 1620–50. Heikkinen piti yhtenä vaihtoehtona, että paikalla olisi ollut 1600- ja 1700-luvun alkupuolen kellarillinen rakennus, vaikka silloin ei havaittu rakenteita.

Rakenteen yhteydestä saatiin myös löytöjä. Ensimmäinen löytöyhteys oli koko kivikon kattava tumma sekoittunut purkumassa tason 1 dokumentointitasoon asti (vrt. kartta 3), löytöluettelossa **Pi**=pinta. Toinen löytöyhteys oli muuratun kiviseinän ja ojan välinen maa-aines, löytöluettelossa **Rak1E**. Kolmas löytöyhteys oli rakenteen länsipuoli eli 'rakennuksen' sisäpuoli syvyydellä ~4,0–3,50, löytöluettelossa **Rak1W**.

Kaikista em. yhteyksistä löytyi mm. Westerwald-kannun paloja, majolika-lautasten reunapaloja 1600-luvun alkupuoliskolta⁶⁶ sekä liitupiippuja eri tehtailta, pääasiassa Ruotsista. Tunnistetut tehtaanleimat ovat väliltä 1739–1798.⁶⁷

Rakennuksen sisältä löytyi ruotsalainen kupariraha, ½ äyri vuodelta 1666, punasavipadan osia, reunapalat kahdesta majolika-lautasesta. Osa löydöistä on kärsinyt palossa.

1600–1700-lukujen löytöjä saatiin siis koko kivikon alueelta, mikä kertoo kerrosten sekoittumisesta. Löydöt viittaavat kuitenkin toimintaan myös 1600-luvulla ja vahvistavat ajatusta muuratun rakenteen ajoittumisesta korttelin varhaisimpaan rakennusvaiheeseen 1640–1750. Tällöin rakennus olisi sijainnut korttelin itälaidassa ja korttelin leveys olisi ollut noin 35,5 m.

Vuoden 2011 tutkimuksissa havaittu kaatunut tiiliseinä osuu tumman maan länsireunan kohdalle. Vaikka kaivannot olivat käytännössä aivan vierekkäin, 2012 tutkimuksissa ei saatu havaintoja tiiliseinästä, tiilisestä purkujätteestä kylläkin.

Eri tutkimusvuosien kerrostumissa on havaittavissa samankaltaisuutta rakennuksen kohdalla. Aiemmin on kuvailtu, miten 2011 tulkittiin paikalla olevan kaksi aikatasoa. Vanhempaan ja alempaan liittyi paksu kerros nokista hiekkaa, joka sisälsi palaneita kiviä. Kivien päällä ollut ruskea hiekkakerros erotti edellisen nuoremasta tasosta, johon liittyi horisontaali hiiltynyt puu ja kaatunut tiiliseinä. Samojen kerrostumien katkelmia näkyi eteläprofiilissa 2012 tutkimusvuodelta.

Pääkaivanto kulki 11 metrin matkan Suurtorin alueella. Itäpäästä erkaantui vielä noin 8 metriä pitkä osuus suoraan etelään kohti kaukolämpöputkea, johon uusi asennettava putki oli tarkoitus liittää. Kaivanto oli yläosastaan runsaat kolme metriä leveä ja alaosasta vajaat kaksi metriä leveä.

Suurtorin kohdalla ei havaittu rakenteita eikä mukulakiveystä ja puhdas maa tuli vastaan varsin ylhäällä, 70–90 cm alas katutasosta. Nykykadun täyttömaiden alla oli ohuelti vanhempaa täyttömaata ja alinna vuoden 1654 palokerros. Suurtorin alueelta kirjattiin kerrostumat ylös kolmesta havaintopisteestä (ks. kartta 1 ja kartta 12).

7.1.1. Tutkimusten eläinluuaineisto

Eläinluuaineistoa otettiin talteen asuinkorttelin alueelta valikoiden. Talteen otettiin luita, joista saattoi päätellä eläinten laji- ja ikärakennetta. Eläinluiden osteologisen analyysin on tehnyt jälkitöissä Hanna Kivikero (ks. liite 2) ja tämä teksti perustuu hänen havaintoihinsa.

⁶⁶ Samantyyppisiä paloja on Helsingin Vanhastakaupungista (ajoitus 1550–1640) ja astiat ovat tuontitavaraa Hollannista. Esim. Frits T. Scholten 1993.

⁶⁷ Esim. Olof Forsberg, Tukholma 1739-59 sekä Carl Wettervik, Tukholma 1755-1798.

Eläinluuaineisto on siis otos, joka kuitenkin kertoo alueella ravinnoksi käytetystä lajivalikoimasta ja eläinten ikärakenteesta, mutta myös lemmikkieläimistä. Aineiston 2,3 kg luuta oli valtaosaltaan palamatonta.

Aineiston perusteella ihminen on käyttänyt ravintonaan monipuolisesti niin kotieläimiä ja ruokakarjaa, riistalintuja kuin kalaakin. Aineisto koostuu pääosin kotieläinten luista, kuten nauta, lammas, lammas tai vuohi, sika ja hevonen. Noin puolet luista oli naudän luita niin kappalemäärän kuin painonkin mukaan. Muita kotieläimiä oli yhteensä noin 27 % aineistosta. Aineistossa oli myös kissan luita ja rotan luu.

Riistasta mainittakoon metsäjänis ja runsas määrä kanalintuja. Metsäkanalinnuista tunnistettiin pyy, teeri ja metso ja aineistosta löytyi myös hanhen ja sorsalinnun luu. Kaloista edustettuina olivat hauki, ahven ja särkikalat. Lintujen ja kalojen määrät olivat vähäisiä, mutta tulokseen vaikuttaa todennäköisesti otosmainen talteenottotapa. Maa-ainesta ei myöskään seulottu, jolloin pienikokoinen aineisto on jäänyt huomaamatta. Linnut ja kalat ovat siis määrällisesti todennäköisesti aliedustettuina aineistossa.

Eläinyksilöiden iän perusteella sikoja (nuoria yksilöitä) on pidetty lihan vuoksi. Naudoissa oli sekä nuoria, että yli 5-vuotiaita yksilöitä. Osaa on pidetty lihantuotannon vuoksi ja vanhemmat yksilöt ovat todennäköisesti olleet maidontuottajia. Aineistosta tunnistettiin kaksi lehmää. Naudän luita saatiin kaikista anatomisista osista, joten niitä on saatettu teurastaa paikan päällä. Lampaissa ja vuohissa ei esiintynyt hyvin nuoria yksilöitä, joten lampaita on esimerkiksi saatettu pitää villantuotannon takia. Kotieläimet ovat myös tuottaneet arvokasta lannoitetta pihaviljelyksille.

Pihoilla on myös saatettu pitää lemmikkinä kesyttettyjä hanhia. Mielenkiintoista on myös monipuolinen metsäkanalintujen käyttö alueella. Asuinkorttelin väestö on siis käyttänyt ravinnokseen niin meren antimia, vesilintuja, metsän riistaa kuin monia kotieläinlajejakin. Luiden säilyneisyyden perusteella luujätteet on myös haudattu tunkioon pian käytön jälkeen.

Itäisemmän rakenteen kohdalta löytyi ihmisen reisiluun pää noin 16–23-vuotiaalta yksilöltä. Luussa havaittiin sian tai koira-eläimen pureskelun jälkiä. Luu on todennäköisesti peräisin viereiseltä hautausmaalta, missä lähteiden mukaan vuonna 1741 menehtyneitä Hattujen sodan sotilaita haudattiin mataliin kuoppiin ilman arkkua.⁶⁸ Tällöin eläimet pääsivät tonkimaan ihmisjääniteitä.

Hautausmaalla sijainneesta luukuopasta löytyi ihmisluiden lisäksi muutamia naudän ja sian luita, jotka lienee päätyneet sinne täyttömaiden mukana.

⁶⁸ Pehkonen 2008: 43

7.1.2.Tulkinta

Asuinkorttelin länsilaidalta, Itäisen Kirkkokadun varrelta, löydettiin 1700-luvun kellarin jäännökset. Kellarin seiniä oli pystyssä noin metrin korkeudelta ja seiniä reunusti mukulakivilattia. Kellarin keskellä oli maalattia. Kyseessä oli ilmeisesti v. 1819 puretun rakennuksen kellari, jonka huutokauppa mainitaan kirjallisissa lähteissä. Kellarin itäseinän perustus oli kaivettu jonkin vanhemman likamaan läpi.

Päällimmäisenä kerrostumissa koko korttelin alueella on tumma tiilensotkuinen raivauskerros 1800-luvun alusta. Korttelin keskivaiheilla sijaitsevat laakeat purkumassoja sisältävät kuopanteet liittyvät todennäköisesti myös 1800-luvun alun raivaukseen. Toinen mahdollinen, mutta epätodennäköisempi vaihtoehto on, että kuopanteet liittyvät venäläisten kaiveluun alueella 1713–21. Alueen raivaus ja kuopanteet ovat tuhonneet ja sekoittaneet aiemmat kerrostumat. Kuopanteet on kaivettu aiempien kerrostumien läpi puhtaaseen maahan asti.

Korttelin itälaitaan sijoittuvan ilmiöryppään tulkintaa vaikeuttaa rakenteiden rikkonaisuus, ilmeisesti useassa vaiheessa kaivellut kuopat ja niihin päätyneet täyttömaat sekä sekoittuneet kulttuurikerrokset.

Korttelin leveydeksi arvioitiin välillä 1640–1753 noin 31 m. Havaitsemamme tumma paksu nokinen täyttömaa sekä kiviseinämät sijoittuvat tämän arvion perusteella osin varhaisen Suurtorin puolelle. Muurattu kiviseinä ajoittuu kuitenkin varhaisimpaan korttelivaiheeseen eli välille 1640–~1750. Etäisyys korttelin länsireunan kellarista muurattuun kiviseinään on noin 35,5 m ja rakenteet tarkentaisivat korttelin leveydeksi noin 35,5 m.

Forssell/Avanderin kartoituksen jälkeen 1700-luvun alkupuolelta (~1707-1740-l.) ei ole karttoja alueesta. Toinen tulkintavaihtoehto onkin, että kortteli olisi leventynyt 31 metristä 35,5 metriin 1700-luvun alkupuolella eli kortteli olisi leventynyt juuri rakennuksen leveyden verran jo ennen myöhempiä muutoksia.

Rakennuksen sisäpuolen täyttömaasta löytyi ruotsalainen ¼ äyri vuodelta 1666. Osa löydöistä ajoittuu myös 1600-luvulle, kuten majolika-astioiden palat. Tämä sama tumma täyttömaa ulottui vuoden 2011 tutkimusalueelle ja myös löydettiin 1600-luvun löytömaterialia. Heikkinen (2011) pitikin yhtenä vaihtoehtona, että paikalla olisi ollut 1600- ja 1700-luvun alkupuolen kellarillinen rakennus, vaikka silloin ei havaittu rakenteita. Rakennus on profiilissa ja tasossa näkyvien jälkien perusteella ollut 3,5–5 metriä leveä itä–länsisuunnassa (selkeä länsiseinä puuttuu).

Muurattu kiviseinä on saattanut jatkua pohjoiseen vuoden 2011 kaivannon alueelle, sillä kiviä kaivannossa oli kyllä runsaasti. Jos syvälle ulottuva tumma, kivinen maannos liittyy jollain tavalla rakennuksen sijaintiin, on rakennus jatkunut vain hieman pohjoiseen päin. Nokinen täyttömaa rakennuksen sisällä voi liittyä vuosien 1713–21 välillä tapahtuneeseen

paloon ja venäläisten toimintaan paikalla. Se voi jopa liittyä Senaatintorin raivaukseen 1800-luvun alussa.

Muuratun kiviseinän viereinen matalammalle perustettu kivirivi saattaa olla edellisen tukirakennetta ja samanikäinen tai nuorempi.

Heti kiviseinämien itäpuolella hieman viistosti kulki pienehköistä kivistä muodostunut katkonainen kourumainen rakenne. Tulkinta on epävarma ja voi olla että kyseessä on vain paikalle kasaantunutta kivikkoa. Kyseessä on kiviseinämiä nuorempi ilmiö.

Kourun itäpuolella oleva ojamainen kaivanto sekä paalut on kaivettu puhtaaseen maahan vuoden 1654 palokerroksen läpi. Ne eivät ole korttelin reunan tai kivirivien suuntaisia. Ne voisivat liittyä venäläisten linnoituksen rakenteisiin 1713–21. Linnoitteen valli on kulkenut jonkin verran idempänä samalla tavoin viistosti kaakko–luode-suuntaisesti ja linnoitteen ulkopuolella, suurimmalta osalta linnoitetta, sanotaan olleen paaluvarustuksia, paikoin myös espanjalaisia ratsuja.⁶⁹

Kivitäytteinen oja on kulkenut rakennuksen vieritse eikä ole välttämättä hajoittanut rakennusta. Se vaikuttaa kuitenkin suuntansa puolesta kiviseinää nuoremmalta ilmiöltä.

Viiston ojan, paalujen ja sen itäpuolella sijainneiden kookkaiden lohkokivien päällä oli tiili-laasti-sotkua. Tämä on todennäköisesti purkujätettä samasta rakennuksesta, kuin 2011 löytynyt kaatunut tiiliseinä. Heikkinen arveli tiiliseinän liittyvän päävartiorakennukseen, joka sijaitsi tontin itälaidassa, levennetyssä osassa (31–43,3 m) 1760–90. Myös itäisimmät kookkaat lohkokivet voivat liittyä purettuun päävartioon. Tämä on ollut kaksihuoneinen tiilinen rakennus. Se on sijainnut todennäköisesti hieman pohjoisempana, mutta purkujätettä on saattanut levitä ympäristöön.

Toinen vaihtoehto oli, että ne liittyvät tontin kaakkoisosassa sijainneeseen Etholenin rakennukseen korttelin viimevaiheilta. Tässäkin tapauksessa purkujätteet olisivat joutuneet varsin kauas itse rakennuksesta.

Em. päävartion (1760–90) tieltä purettiin aikaisempi päävartiorakennus, josta jäi vain holvattu kellari. Tämän sijainti ilmaistaan hieman tulkinnanvaraisesti. Se on saattanut sijaita tontilla tai myös korttelin levennetyssä osassa, mutta todennäköisesti muualla. Tämä on ollut kahdeksanhuoneinen rakennus, joten voisi arvella, että siinä on ollut jyrkät perustukset.

Todennäköisimmältä vaihtoehdolta tuntuu, että tiili-laasti-jäänteet ovat päävartiosta ajalta 1760–90. 1800-luvun alussa alue on ollut rakentamaton kartan perusteella. Engelin akvarellin perusteella paikalla on kasvanut puita.

⁶⁹ Hornborg 1950: 14.

Kivinen alue loppuu noin 40 metrin kohdalla, mikä on korttelin leveys korttelin loppuvaiheessa (1790–1819). Korttelin ollessa leveimmillään (43,3 m) 1760–1790 tutkimusalueen kohdalle ei ole jäänyt jälkiä rakenteista.

Päävartio on sijainnut ainakin kahdessa (ellei kolmessa) eri kohdassa korttelin itälaidalla. Sen perustuksiin viittaavia jäänteitä ei havaittu. Voi olla, että rakennus on sijainnut pohjoisemmassa tai että kiinteitä rakenteita ei ole tutkimusalueella säilynyt. Historiallisten karttojen perusteella se on sijainnut pohjois–etelä-suunnassa korttelin keskivaiheilla (ks. esim. kuva 11). Se ei ole ulottunut torin etelälaidan ajoradan kohdalle.

7.2. Arkeologiset havainnot - Läntinen kortteli tontti n:o 2

Kaivannon länsiosa osui hautausmaan kohdalle. Hautausmaa on ollut käytössä 1640-luvulta 1780-luvun loppuun. Asuinkorttelin ja hautausmaan välissä olleen Itäisen Kirkkokadun rakenteista ei saatu havaintoja. Putkikaivannon laajuus hautausmaan kohdalla oli noin 110 m². Kaivannon lounaisosa oli tuhoutunut aiempien putkikaivantojen takia.

Katukiven pinnasta 40–50 cm alaspäin oli uusia Senaatintorin perustuskerroksia. Ylin ehjä hautauskerros tuli noin 60–70 cm katutasen alapuolelta eli syvyydeltä ~5,50 m mpy. Edellä mainittujen välissä oli tummahkoa sekoittunutta hiekkaa, jossa oli runsaasti irtoluita. Tämä viittaa siihen, että ylin hautauskerros tai -kerrokset ovat tuhoutuneet.

Dokumentoituja hautoja oli noin 84 m² alueella. Kaikkiaan paikkatieto saatiin 255 hautaukselle. Hanna Kivikero on tehnyt hautauksista taulukon, josta selviää hautojen suhteet toisiinsa sekä paljon muuta tietoa (liite 8). Hautauskerroksen paksuus vaihteli 0,5–1,5 metrin välillä. Hautojen alla oli kellertävä moreeni tai vaalea hieno hiekka.

Hautauksista otosalueelle osui 44 hautausta ja niitä oli kahdeksassa kerroksessa. Otosalueen vainajat (39 kpl) nostettiin osteologiseen analyysiin. Otosalueen ulkopuolella havaittiin 211 hautausta ja näistä osteologiseen analyysiin nostettiin 21 vainajan luut tai luita. Nämä tutkittiin siksi, että niissä havaittiin kiinnostavia löytöjä. Joitakin hautauksia nostettiin kokonaisuudessaan museon tiloihin ja ne tutkittiin sisätiloissa kaivausten jälkeen. Yhteensä Kati Salo analysoi siis 60 vainajan luita (Liite 1).

Löytöjä saatiin 76 haudasta ja kaikista kahdeksasta kerroksesta. Näitä olivat mm. arkun kahvat, helat ja naulat eli arkkuun liittyvät esineet. Vainajien vaatteisiin ja koruihin liittyviä löytöjä olivat mm. nuppineulat, kuparisekoitteiset metallilangat, spiraalit, pienet kankaiden palat, helmet sekä muutamat napit. Ylipäättään voi sanoa, että tekstiilit olivat säilyneet huonosti. Niitä ei juurikaan havaittu hautauksia tutkittaessa tai puhdistettaessa. Pieniä tekstiilinpaloja oli lähinnä säilynyt nuppineulojen ja metallilankojen yhteydessä. Poikkeuksellinen löytö oli kookas tyynyliinaa muistuttava kirjottu villakangas (KM39256:

305a-ö), joka löytyi vainajan pään alta ja ympäriltä laskostettuna. Tosin sekin oli hajonneena 35 osaan ja osoittautui haastavaksi konservoida. Hautauksiin liittyvät löydöt on koottu taulukoksi (liite 12).

7.2.1. Otosalueen hautojen kuvaus tasoittain (Hanna Kivikero)

Hanna Kivikero on kirjoittanut seuraavan kuvailun otosalueen havainnoista. Hautausmaa-alueelta valittiin siis noin kuusi metriä leveä alue, jolta havaitut hautaukset dokumentoitiin lomakkein, kuvin ja piirroksin ja vainajat nostettiin osteologiseen analyysiin. Alueen leveys oli tässä kohtaa 2–2,5 metriä leveä. Alueelta havaittiin 44 hautausta, joista 8 oli profiiliin jatkuvia hautauksia. Neljä hautaa jätettiin dokumentoimatta, koska ne olivat pahasti tuhoutuneet tai menivät profiiliin (H172, H244, H260, H261). Alueelta nostettiin 39 vainajan luita osteologiseen analyysiin, sillä yksi hauta oli tyhjä.

Hautauksien sijoittumisessa alueelle voitiin karkeasti erottaa kaksi tapaa. Alueen ylimmissä kerroksissa (tasot 1 ja 2) hautaukset olivat länsi–itä-suuntaisia ja vainajia oli haudattu viereen viereen. Hautaukset muodostivat pohjois–etelä-suuntaisia rivejä. Hautojen suunnat mitattiin gooneissa ja tasoissa 1 ja 2 suunnat olivat välillä 88–100 goonia. Otosalueen keskellä oli käytäväksi tulkittu alue vaaleampaa hiekkaa. Tämä ei kuitenkaan ole puhdasta pohjahiekkaa, sillä vaalean hiekan alla oli vielä lukuisia hautauksia.

Vainajat oli asetettu arkkuihin ja pää oli kaikilla muilla paitsi yhdellä vainajalla lännessä. Hautoja ympäröivä maa ja arkkujen sisältä kaivettu täytemaa oli samanlaista, tummanruskeaa hiekkaa, jossa oli paikoitellen pientä tiilimurskaa, liitupiipun paloja ja muutamia yksittäisiä ihmisluun kappaleita. Arkuissa oli lähes poikkeuksetta rautaiset, koristellut kahvat. Kahvat sijaitsivat usein symmetrisesti arkun pitkällä sivuilla. Sekä kahvojen, että arkkujen yhteydestä löydettiin rautanauvoja.

Otosalueen alimmissa kerroksissa (tasot 3–8) hautaukset olivat lomittain toistensa päällä ja selkeitä hautaustasoja oli vaikea havaita. Vainajat oli asetettu arkkuihin, jotka sijoittuivat länsi–itä- ja lounas–koillis-suuntaisesti alueelle. Hautojen suunnat vaihtelivat välillä 60–130 goonia. Haudat olivat ylimpien kerrosten tavoin kaivettu ruskeaan hiekkaan, jossa ylimmistä kerroksista poiketen, oli löytöinä muutamia tiilimurskan paloja. Arkkujen yhteydestä löydetyt metalliesineet olivat lähes yksinomaan nauvoja.

Hautakerroksia yhdistivät niiden sijoittuminen paikoitellen tiiviisti toistensa päälle, joka vaikeutti hautausten ja vainajien erottamista. Arkkujen puumateriaali erottui pääasiassa tummempana läikkänä vainajien alla, itse puuaines oli varsin maatunutta. Tämän seurauksena toistensa päällä olevien arkkujen pohjalankkuja ja kansia oli mahdotonta erottaa toisistaan. Sekaannuksia saattoi syntyä mikäli esimerkiksi stratigrafisesti ylempänä sijaitsevan vainajan ranteen ja sormien luut olivat arkun pohjaan osittain uponneita ja alemman hautauksen sormet samalla kohdalla. Tällöin oli haastavaa tietää kumman

vainajan luita kaivaa esiin tai nostaa ylös, etenkin kun toisinaan alemmasta vainajasta ei kyseisellä hetkellä ollut vielä havaintoa.

Vainajien esiin kaivamisen haasteellisuuteen liittyi myös se, että luuaines oli vaihtelevasti säilynyttä. Ylimmissä kerroksissa luut olivat säilyneet pääasiassa alimpia kerroksia paremmin. Haasteellisinta luiden käsittely oli siinä vaiheessa, kun niitä nostettiin maasta tarkempia tutkimuksia varten. Tässä vaiheessa ulkonäöllisesti hyvin säilynyt luuaines meni nostettaessa usein rikki. Tämä johtui todennäköisesti siitä, että työskentelyajankohtana oli kostea syksy, jolloin luut eivät päässeet kuivumaan ja luontaisesti kovettumaan. Kuivumista yritettiin edesauttaa peittämällä otosalue suodatinkankaalla yön ajaksi, jotta maasta pääsisi haihtumaan kosteutta.

Arkkujen koot vaihtelivat pituudeltaan 60 ja 190 cm välillä ja niistä voitiin pääsääntöisesti havaita kansipuut. Arkkujen muoto oli suurimmassa osassa suorakulmio, usein jalkopäähän kapeneva. Joidenkin arkkujen sivulaudat olivat todennäköisesti levinneet arkun sivuille ja vaikeuttivat näin ollen arkun muodon tulkintaa. Pohjamaahan kaivetut hautakuopat olivat kulmistaan pyöristetyn suorakulmion muotoiset ja hautojen täytemaa oli vaaleaa keskiruskeaa tai kellertävänruskeaa hiekkaa.

Otosalueen 36/44 haudasta saatiin löytöjä (arkunkahvoja, nuppineuloja, kuparisekoitteista metallilankaa tai muita koristeita). Arkunkahvoja ja heloja saatiin pääasiassa ylemmistä kerroksista (arkut riveissä), arkunnaulojen määrä vähenee alempiin kerroksiin tultaessa. Kuparisekoitteisia koristeita oli keskimäärin enemmän kerroksissa 2–5.

Hautojen kuvaus tasoittain

Otosalueen **tasossa 1** oli metrien 15–17 kohdalla kaksi hautaa, joiden arkkujen rajoja oli pinnassa vaikea erottaa toisistaan (kartta 22). Etelämpänä sijaitseva hauta 1 oli kokonsa puolesta aikuiselle kuuluva. Kyseessä oli 35–64-vuotias mies. Arkku oli laskettu hautaan siten, että vainajan pää oli muista poiketen idässä. Kallon oikealta puolelta löytyi syherölle kieputellun kuparisekoitteisen kapean liuskan kappaleita (alanumero :226). Haudasta löytyi myös pallopäinen nuppineula (:225). Vainaja oli asetettu arkkuun kädet vartalon sivuilla ja kaivettaessa luusto oli hyvässä kunnossa. Luiden ylösnostamista vaikeutti haudan 8 sijainti suoraan haudan 1 alla, paikoitellen n.1 cm päässä toisistaan. Haudan 1 arkussa oli 6 rautaista kahvaa heloineen, kolme kummallakin pitkällä sivulla. Kahvoja ei otettu talteen.

Haudan 1 pohjoispuolella oli hauta 6, joka oli kooltaan pienempi. Arkusta oli jäljellä sen vasen kylki, jossa oli kaksi koristeltua kahvaa pitkällä sivulla ja yksi kummassakin päädyssä. Vainajan luustosta oli jäljellä ainoastaan kallon osia, ylimpiä kylkiluita ja olkaluun yläosa. Kyseessä on noin 1,5-vuotias lapsi. Vainajan kylkiluiden ja olkaluun kohdalta otettiin talteen nuppineuloja (käärinliinan kiinnitysneuloja) ja pään alueelta kuparisekoitteisten metallilankojen katkelmia (päähän aseteltu koriste) jotka ovat takertuneena arkun puuhun ja vainajan hiuksiin sekä vihreäksi kuparikorroosioksi (=silpuksi) muuttuneen koristeen osia kylkiluiden kohdalta (:233–236) .

Haudan 6 pohjoispuolella oli aikuisen vainajan jäänteitä, joista voitiin tunnistaa oikealle puolelle kuuluvat lapaluu, olkaluu, lantion osa, reisiluun kaula ja pohjeluun osa. Vasemmalta puolelta oli jäljellä kyynärluuta. Em. luita ei ole piirretty tasokarttaan. Luut olivat lähes päällekkäin alla olevan haudan 9 vainajan luiden kanssa.

Metrien 17 ja 18 kohdalla oli käytäväksi tulkittu hieman vaaleampi hiekka-alue. Metrien 18–20 kohdalla oli neljän arkun rivi, joista hautojen 3 ja 4 arkkurakenteita oli vaikea erottaa toisistaan. Erottamista hankaloitti se, että arkkujen reunapuut ja kansi olivat painuneet kasaan ja levinneet sivuille. Lisäksi puumateriaali oli pitkälti maatonut. Haudan 4 päällä oli sen päällä olleen haudan jäänteitä, joista voitiin tunnistaa sääriluut, oikean puolen kyynär- ja värttinäluun osia ja lapsen kallo. Tason 1 pinnalla oli siis jäänteitä pahoin rikkoontuneista haudoista.

Tasossa 2 (kartta 23) oli metrien 15 ja 17 välillä neljä hautaa (haudat 7–9 ja 38), joiden arkut olivat vähintään 170 cm pitkiä. Eteläisimmässä haudassa 38 (30–34-vuotias mies) arkun kahvat havaittiin vainajan päältä. Tämä voi johtua reunalautojen romahtamisesta arkun sisäpuolelle. Nauloja dokumentoitiin arkun jalkopäästä runsaasti. Vainaja oli arkussa kädet vartalon sivuilla ja luuston kunto oli kaivettaessa hyvä. Arkun oikea kylki jäi osittain eteläprofiiliin.

Haudan 38 pohjoispuolella oli hauta 7 (35–64-vuotias nainen). Vainaja oli asetettu arkkuun kädet lantion päällä. Luusto oli paikoitellen hyvin maatonut. Putkiluiden päistä ei ollut juuri mitään jäljellä, samoin ranteen, kämmenen ja sormien luut olivat osittain hävinneet. Maatumisprosessit olivat heikentäneet lantion luustoa ja kallosta takaraivo oli kokonaan poissa.

Haudan 7 pohjoispuolella oli hauta 8, jonka vainaja oli haudattu niin ikään kädet lantion päällä (35–64-vuotias mies). Vainajan luut olivat kaivettaessa hyvässä kunnossa. Arkunnauloja dokumentoitiin runsaasti arkun kummaltakin lyhyeltä sivulta.

Hauta 9 (35–64-vuotias nainen?) sijaitsi haudan 8 pohjoispuolella. Vainajan kädet oli asetettu vartalon viereen. Lantion luut olivat osittain maatonut, jonka lisäksi vainajan kylkiluut olivat hauraat. Oikean käden ranteen, kämmenen ja sormen luut olivat heikosti erotettavissa, samoin nilkan ja jalan luut. Yksi arkun kahva havaittiin vainajan vasemman olan kohdalla (:249). Tämän lisäksi pohjeluun vierestä löytyi pronssineula (:247). Lisäksi vainajan pääläen kohdalla oli nuppineula sekä jäänteitä kuparisekoitteisesta koristeesta hiuksiin ja päänahkaan takertuneena.

Myös tasossa 2 sijaitsi metrien 17 ja 18 välissä käytäväksi tulkittu vaaleamman hiekan alue. Metrien 18 ja 20 välissä sijaitsivat jo edellisessä tasossa näkyvät haudat 2–5, joiden arkut olivat hautaa 3 lukuun ottamatta yli 180 cm pitkiä. Lähinnä eteläprofiilia sijaitsi hauta 2 (35–64-vuotias mies). Vainajan kädet oli asetettu vartalon sivuille, joskin oikea käsi oli oikean lonkka- ja reisiluun päällä. Vainajan kallo oli osissa ja painunut sisään, jonka lisäksi

leukaluu oli murentunut. Vartalon kummallakin puolella oli olkanivelen pää, lapaluun pää ja solisluun lapaluuhun kiinnittyvä osa maatunut hajalle. Samoin oli käynyt polvinivelen kohdille. Oikean kyynär- ja värttinäluun ranteen puolimainen pää ja vasemman olkaluun, värttinäluun ja kyynärluun kohta oli myös maatunut hauraaseen kuntoon. Näiden lisäksi kylkiluut ja nikamat olivat hyvin hauraita. Arkunkahvoja havaittiin olkaluiden ja reisien kohdilta ja arkun jalkopäästä, mutta niitä ei otettu talteen.

Hauta 3 (noin 11-vuotias nuori) sijaitsi haudan 2 pohjoispuolella. Arkun vasen kylki oli vajonnut toista puolta alemmas. Vainajan oikea käsi oli taittuneena lantion päällä ja vasen suorana vasemman reisiluun alla. Kallo oli murskaantunut osiin ja painunut kasaan. Putkiluiden päät olivat lähes maatuneet, luiden pinta oli lisäksi pienissä osissa (hyvin fragmentoitunutta). Lonkkaluut olivat paikoitellen maatuneet, jonka lisäksi kylkiluut murenivat helposti ja nikamien sienimäinen rakenne (spongiosa) oli näkyvissä. Tämän lisäksi nikamia puuttui paikoitellen.

Haudan 3 pohjoispuolella oli hauta 4 (18–44-vuotias nainen). Arkkuun asetetulla vainajalla oli kädet vartalon vierellä. Kaivettaessa vainajan luusto vaikutti hyväkuntoiselta. Lantio hajosi osittain yläpuolella olevaa kalloa ylös kaivettaessa. Tämän lisäksi oikea polvilumpio oli hajonnut ja sääriluut hajonneet osiin.

Haudan 4 ja alueen pohjoisprofiilin välissä oli hauta 5 (35–64-vuotias mies?). Vainajalla oli kädet asetettuna lonkkaluiden päälle. Kallo oli osittain painunut kasaan ja nikamat olivat hieman maatuneet. Arkunkahvoja oli säären, reiden ja olkapään korkeudella ja arkun pääpuolen lyhyellä sivulla. Kahvoja ei otettu talteen.

Tasosta 3 (kartta 24) tutkittiin 5 hautaa, joista metrien 16–17 kohdalla oli haudan 18 jäänteet (aikuinen). Arkusta ja vainajasta oli jäljellä jalkopäätä. Arkku havaittiin poikkeuksellisesti pohjois–etelä-suuntaisena. Vainajan reisiluut olivat heikosti erotettavissa n. 36 mm paksuisena kerroksena. Vainajan ja arkun loput ovat joko muiden hautojen katkaisemia tai heikon säilyvyyden takia arkku ja luiden jäänteet on epähuomiossa kaivettu pois ylempiä hautoja kaivettaessa.

Metrien 17–19 kohdalla on kolme alle 170 cm pitkää hautaa. Hauta 19 sijaitsee pohjoisprofiilin läheisyydessä (12–15-vuotias nuori). Arkku oli kellahtanut viistosti vasemmalle kyljelleen. Vainajan kallo oli kääntynyt hiukan oikealle puolelle. Kallon ohimon ja päälaen päällä oli brokadinauha, jossa metallilangan korroosiotuotteet ovat tehneet nauhasta vihreän. Nauhan ja hiusten välissä on ollut toista tekstiiliä: harvaan kudottua palttinasidosta. Jälkimäinen on todennäköisesti hautavaatetta (:260). Vasemman reiden kohdalla oli uudempi, pyöreä n. 10 cm halkaisijaltaan oleva soralla täytetty häiriö. Kyseessä saattaa olla esim. puiselle ristille tehdyn kuopan täyttömaa. Vainajan kallo oli hajonnut osiin, muutoin luusto oli hyvin haurasta ja lähes kokonaan maatunutta. Arkun pohjasta saattoi erottaa oikean käsivarren luita, paikoitellen selkärankaa ja ristiluuta, reisien varsia ja vasemman olka- ja sääriluun varsia. Oikean käsivarren asennosta päätellen kädet ovat olleet suorana vainajan vartalon sivuilla.

Hauta 21 sijaitsi eteläprofiilin läheisyydessä. Arkku oli pituudeltaan 70 cm, joten se on todennäköisesti pienen lapsen hauta. Luista oli jäljellä ainoastaan puun pinnassa ohut rasvainen orgaaninen kerros. Luista ei voitu erottaa edes vainajan hahmoa. Arkun reunoista löydettiin neljä naulaa.

Hauta 20 (40–50-vuotias mies?) sijaitsi haudan 21 pohjoispuolella. Vainajan kallo oli osissa ja painunut alas, solisluesta oli ainoastaan hahmot jäljellä. Selkäranka oli paikoitellen säilynyt heikossa kunnossa ja kylkiluista oli orgaaninen maatunut kerros jäljellä. Värttinä- ja kyynärluut olivat heikosti säilyneet ranteenpuoleisesta päästä. Alaraajat olivat muutoin säilyneet, paitsi polviniveliä kohdat olivat osittain rikkoutuneet. Nilkan ja jalan luut olivat osittain maatuneet. Vainajan kädet oli asetettu vatsan päälle kämmenet päällekkäin.

Hauta 22 (noin 1-vuotias) sijaitsi metrien 18–19 välissä. Arkku oli 80 cm pitkä ja vainajasta oli jäljellä ainoastaan kallo, joka oli hajonnut osiin ja painunut arkkurakennetta vasten. Kallon päälakea päällä oli pronssispiraaleita, nuppineuloja ja kuidulla päällystettyjä kuparisekoitteisia lankoja, joista osa oli takertunut hiuksiin kiinni. Kyse on jonkinlaisesta päähän asetetusta koristeesta. Vainajan keskivartalon kohdalta saatiin koriste, jossa spiraalilankoja keskeltä yhteen sitoen oli muodostettu koriste (:263).

Hauta 23 sijaitsi haudan 22 eteläpuolella metrien 19–21 välissä. Tämä pahasti tuhoutunut hauta hävisi kerroksen jälkeen. Seuraavassa tasossa paremmin esiin tulevan haudan 66 arkun yläreunat näkyivät jo tasossa 3. Tämä eteläprofiiliin osin jäävä hauta tulkittiin aluksi omaksi haudakseen (H44).

Tasossa 4 (kartta 25) haudat menivät aiempia tasoja selkeämmin toistensa alle limittäin. Tasosta tutkittiin viisi hautaa. Haudat 41 ja 42 näkyvät jo tässä tasossa, mutta ovat kaivettu esiin vasta alemmissa tasoissa. Hauta 66 (20–30-vuotias nainen???) on lähes kokonaan profiilissa metrien 19–21 välillä. Vainajasta dokumentoitiin profiilin ulkopuolelta kallo, lähes maatuneet niskanikamat, vasen solisluu ja vasemman yläraajan luut. Yläraajan luut halkeilivat ja olivat osittain maatuneet.

Hauta 174 (15–25-vuotias nainen??) sijaitsi metrien 15 ja 17 välillä. Arkun koko oli 42 x 205 cm. Vainaja oli pitkälle maatunut ja hautausta selvitettäessä keskivartalo kaivettiin epähuomiossa pois. Jäljelle jääneistä osista kallo oli hajonnut kappaleiksi ja osittain maatunut. Kaulan nikamat, alaraajat ja yläraajojen ranteen puoleiset päät olivat lähes kokonaan maatuneet.

Hauta 43 (noin 15-vuotias) jatkui osittain pohjoisprofiiliin metrien 17–19 välillä. Haudan vasen puoli on lisäksi saattanut mennä sekaisin päällä olevan haudan 19 (taso 3) vainajan kanssa (12–15-vuotias nuori). Haudan 19 vainaja oli vinottain vasemmalla kyljellään. Kylkiluut osuivat haudan 43 vainajan kylkiluiden kanssa anatomisesti oikean näköisesti päällekkäin. Haudan 43 arkkurakenteet olivat pitkälti maatuneet, eivätkä auttaneet hautausten tulkinnessa. Vainajan kallon päälake ja takaraivo olivat osissa. Vainajalta voitiin

dokumentoida vain oikea puoli. Putkiluiden päät olivat maatuneet, reisiluu oli maatonut. Lonkkaluu oli paikoitellen säilynyt huonokuntoisena. Kylkiluut olivat kohtalaisen hyvässä kunnossa. Vainajan oikea käsi oli rintakehän päälle taittunut.

Haudan 43 eteläpuolelta kaivettiin esiin hauta 40, jonka arkku oli 160 cm pitkä (30–40-vuotias nainen?). Vainajan oikean käden asennon perusteella kädet ovat olleet vatsan päälle aseteltuina. Vainajan kallo oli säilynyt ehjänä vasenta ohimoa lukuun ottamatta. Oikean puolen raajat ovat osittain säilyneet lapaluu ja solisluu mukaan lukien. Nikamat ovat pitkälti maatuneet, lannenikamat ovat näistä parhaimmassa kunnossa. Lonkkaluut ja alaraajan luut ovat osittain maatuneet.

Hautojen 66 ja 40 välistä löytyy metrien 19 ja 20 kohdalta hauta 61 (0–0,5-vuotias). Vainajasta oli jäljellä osissa ollut kallo, osa olkaluista, joitain kylkiluun paloja ja rintakehän osuudelta nikamia. Näiden lisäksi haudasta löytyi osa alaraajan luuta.

Hauta 39 (50–70-vuotias nainen?) sijoittuu eteläprofiilin liepeille metrien 17 ja 19 välille. Arkku oli pituudeltaan 166 cm. Vainajan luut olivat lähes maatuneet ja niistä voitiin pääasiassa havaita vain ohuet kerrokset. Luun jäänteiden perusteella vainajan kädet ovat olleet vatsan päälle taitettuna.

Tasossa 5 (kartta 26) on näkyvissä osittain haudat 42 (30–44-vuotias nainen) ja 68 (4–6-vuotias lapsi), jotka on dokumentoitu tasoon 6. Näiden haustausten välissä näkyy jo puhdas pohjahiekka. Hauta 67 (aikuinen) jää osittain eteläprofiiliin. Vainajasta on näkyvillä suurelta osin profiiliin jäävä kallo, vasemman olkaluun varsi ja saman puolen kyynär- ja värttinäluun ranteen puoleiset päät. Kämmen- ja jalkapöydän luita on lisäksi säilyneenä. Säilyneiden käsivarren luiden perusteella voidaan päätellä, että vainajan kädet ovat olleet lantion päälle taitettuina.

Hauta 212 (30–40-vuotias nainen) sijaitsi metrien 15 ja 17 välillä eteläprofiilin puolella kaivausalueella. Arkun pituus oli 174 cm. Takymetrillä mitattu vainajan pituus oli 154 cm.⁷⁰ Vainajan kallo oli oikealta ohimolta painunut sisään ja hajonnut kappaleiksi. Muut vartalon osat olivat ohuita, lähes maatuneita levyjä. Vainajan vasen käsi lepäsi vasemman puolen lantion päällä suorassa, oikean käden ollessa taitettuna vatsan päälle.

Haudan 212 pohjoispuolella metrien 15 ja 16 kohdalla havaittiin hyvin maatonut kallo. Vainajan kallo oli painunut kasaan ja mennyt osiin. Arkun kantta ja pohjaa ei voitu erottaa toisistaan. Jälkitöissä havaittiin, että kallo (hauta 211:ksi nimetty) kuuluikin syvemmältä samasta kohtaa esiin tulevaan hautaan 230. Arkun pohjaksi tulkittu olikin arkun kansi ja kun tämä poistettiin, tuli esiin enemmän saman vainajan luita. Kyseessä oli 20–30-vuotias mies. Tämä vainaja on stratigrafisesti sijoitettu tasoon 6.

⁷⁰ Vainajista mitattiin takymetrillä pisteet kallon lakipisteestä, arvioidun kantaluun kohdalta sekä olkapäistä. Vainajan pituuden mittaaminen takymetrillä kenttäolosuhteissa kallosta kantaluuhun ei anna totuudenmukaista pituutta, sillä kantaluun kohtaa voi olla vaikea arvioida huonokuntoisesta vainajasta. Vainaja saattaa myös olla sellaisessa asennossa, että pituutta ei saada mitattua.

Hauta 173 (18–44-vuotias mies) sijaitsi metrien 15 ja 17 välillä haudan 230 pohjoispuolella. Arkku oli 177 cm pitkä ja kellahtanut oikealle kyljelle. Takymetrillä mitattu vainajan pituus oli 161 cm. Vainaja oli pääosin hyväkuntoisen näköinen, vain keskivartalo ja jalat olivat lähes maatuneet ja yläraajojen putkiluut olivat hajonneet kappaleiksi. Vainajan kädet oli asetettu lantion päälle siten, että kädet menivät ristiin.

Hauta 171 sijoittuu metrien 16 ja 17 välille eteläprofiiliin lähettyville. Arkku on n. 75 cm pitkä. Tämä 3–4-vuotias lapsi oli pääosin maatonut. Kallo oli hauras ja vain osittain säilynyt (mm. hampaat).

Hauta 41 sijaitsee metrien 19–21 kohdalla, haudan 67 pohjoispuolella. Arkun pituus oli vajaat 165 cm. 20–30-vuotiaan mies (?) vainajan luut olivat huonossa kunnossa, joko täysin tai osittain maatuneet. Kallo, oikean puolen yläraajan luut ja lannenikamat olivat osittain maatuneet. Oikean puolen olkaluu ja muutama kylkiluu olivat osittain maatuneita, samoin lonkat ja alaraajan luut. Sääriluut olivat lähes kokonaan maatuneina. Nilkan ja jalan luista ei ollut juuri mitään havaittavissa. Säilyneiden käsivarrenluiden perusteella vainajan oikea käsi on ollut vatsan päälle taivutettuna ja oikean lantion päälle.

Haudan 41 pohjoispuolen hauta 64 oli reilut 70 cm pitkä, noin 1,5-vuotias lapsi. Hautaus oli runsaasti koristeltu (:285–288). Arkun kannen päältä tuli esiin kaareva kuparisekoitteen metallilangan pala (:285a). Nuppineuloja, spiraalin katkelmia ja kuidulla päällystettyjä metallilankoja löydettiin pään alueelta osin hiuksiin takertuneena (:285) ja nuppineuloja saatiin myös vainajan reisien ja säärien alueelta (:286). Nuppineuloja löydettiin oikean rintakehän alaosasta, oikean reiden oikealta puolelta ja arkun jalkopäästä vainajan oikean säären oikealta puolelta. Vainajan kallo oli hyvin säilynyt. Rintakehästä oli jäljellä muutamia lähes kokonaan maatuneita kylkiluun osia ja oikean puolen solisluuta. Olkaluut ja selkäranka oli hahmotettavissa. Oikean puolen reisiluun varsi oli osittain säilynyt ja vainajan sääriluista olivat ääriviivat näkyvissä. Vainajan vasen käsi oli vatsan päälle taittunut ja oikea lantion päälle.

Hauta 65 (30–40-vuotias nainen???) sijoittuu osittain pohjoisprofiiliin 17 ja 19 metrin väliin. Arkun pituus oli 165 cm. Vainajan kallo oli vasemmalta ohimolta rikki. Vasemman puolen yläraajat jäivät profiiliin kättä lukuun ottamatta. Oikean puolen yläraajat olivat osittain maatuneet, samoin reidet. Selkäranka, kädet, lantio, sääret ja jalat olivat lähes kokonaan maatuneet. Vainajan kädet olivat vatsan päälle taitetut.

Tasossa 6 (kartta 27) oli seitsemän hautaa, joista osa oli luonnolliseen pohjahiekkaan kaivettuja. Kaksi haudoista oli niin maatonut tai rikkoontunut, ettei niistä saatu materiaalia analyysiin. Eteläprofiilissa metrien 17–19 välillä oli 80 cm pitkä hauta. Arkussa olleesta vainajasta oli hyvin vähän jäljellä. Kallon luut olivat lähes kokonaan maatuneet. Muutoin jäljellä olivat vain selkärangan, olkavarsien, vasemman reisiluun ja sääriluun hahmot. Hauta 172 oli myös eteläprofiilissa metrien 15 ja 17 välillä. Haudasta ei ollut juuri mitään jäljellä, arkun kokoa ei voitu arvioida. Tämän johdosta se ei ole tasokartalla.

Hauta 229 (20–30-vuotias nainen) sijaitsi metrien 15 ja 17 välillä pohjoisprofiilin liepeillä. Arkun pituus oli 184 cm. Takymetrillä mitattu vainajan pituus oli 154 cm. Kati Salon tekemä pituusarvio on 159 cm, mikä varmasti on luotettavampi. Vainajan luut näyttivät kaivettaessa olevan hyväkuntoisia, kallo oli painunut kasaan ja osia kallosta puuttui. Kylkiluut olivat lievästi maatuneet. Vainajan kädet oli asetettu vatsan päälle siten, että kämmenet olivat todennäköisesti päällekkäin.

Hauta 230 sijaitsi metrien 14 ja 16 välissä, haudan 229 eteläpuolella. Kyseessä oli 20–30-vuotias mies. Arkku oli 171 cm pitkä. Takymetrillä mitattu vainajan pituus oli 150 cm. Kati Salon tekemä pituusarvio on 167 cm. Vainaja oli pääasiassa hyväkuntoisen näköinen. Kallo oli hyvin maatunut, rintakehä, nikamat ja lantio olivat lähes maatuneet.

Hauta 42 (30–44-vuotias nainen) sijaitsi metrien 17 ja 19 välissä. Arkku oli pituudeltaan 160 cm. Kati Salon tekemä pituusarvio on 172 cm. Vainajan kallo oli osittain hajonnut ja pinnassa oli maatumisen merkkejä. Oikea olkaluu oli osittain maatunut ja saman puolen kyynär- ja varttinäluista oli jäljellä ranteen puoleiset päät, joita ei maatumisen takia voinut erottaa toisistaan. Oikean puolen kämmen- ja sormenluista muutama oli lähes hyvässä kunnossa. Vasemman puolen olkavarsi oli lähes kokonaan maatunut. Lonkkaluut olivat muihin luihin nähden paremmin säilyneet, reisiluut olivat säilyneet. Sääri- ja pohjeluut olivat lähes kokonaan maatuneet ja jalan luista ei ollut juuri mitään jäljellä.

Hauta 69 (1,5–2-vuotias lapsi) on kaivettu niin ikään metrien 17 ja 19 välille. Pituutta arkulla oli 105 cm. Vainajasta on hyvin vähän jäljellä: kallo on lähes kokonaan maatunut, samoin reisi- ja sääriluut. Vainajan hiusten yhteydestä saatiin 4 nuppineulan katkelmaa ja arkun keskeltä langoista muodostettu pieni rusetti.

Hauta 70 (0–1-vuotias) oli metrien 19 ja 20 välissä pohjoisprofiilin vieressä. Arkku oli pieni, vain 60 cm pitkä. Lähes maatuneen kallon luiden päällä oli hiuksia ja muutama nuppineulan katkelma. Kylkiluista, oikeasta olkavarresta, lantiosta ja jaloista oli jäljellä ainoastaan ääriviivat.

Otosalueen itäpuoliskolla (metrejä 17–20) tasojen 6 ja 7 välillä oli noin 30 cm täyttömaata, joka poistettiin koneellisesti.

Tasossa 7 (kartta 28) tutkittiin neljän haudan jäänteet, jotka oli osittain kaivettu luonnolliseen pohjahiekkaan. Hauta 237 (35–64-vuotias nainen) sijaitsi metrien 14 ja 16 välillä otosalueen keskivaiheilla. Arkun pituus oli 156 cm. Takymetrillä mitattu vainajan pituus oli 145 cm. Kati Salon tekemä pituusarvio on noin 155 cm. Vainajan rintakehä oli lähes kokonaan maatunut ja sitä oli paikoitellen vaikea erottaa arkusta. Kallon lisäksi jalkojen luut olivat ulkonäöllisesti hyvässä kunnossa. Vainajan oikea käsivarsi oli osittain maatunut ja suoraksi ojennettuna lantion vierellä. Vainajan pään yhteydestä löydettiin jäänteitä koristeesta: mahdollisesti kuidulla päällystettyä metallilankaa ja vihreää möykkymäistä kuparikorroosiota.

Hauta 238 (noin 12-vuotias) oli haudan 237 eteläpuolella metrien 14 ja 16 kohdalla. Arkun mallia ja kokoa ei voitu määrittää kunnolla, sillä puumateriaali oli pahoin sekoittunut alla olevan haudan 257 arkun kanssa. Vainajasta oli kallon lisäksi jäljellä vasemman puolen käsivarsi ja reisiluu, jotka olivat osittain maatuneet ja vaurioituneet.

Hauta 243 (aikuinen) sijaitsi metrien 16 ja 17 kohdalla. Vainajasta ei löydetty muuta kuin jalat, mahdollisesti sen takia, että päällä oleva hauta 229 oli rikkonut haudan päädyn. Vainajan oikea sääriluu oli hyvässä kunnossa ja ikäarvio on tehty sen perusteella.

Hauta 244 sijaitsi metrien 16 ja 17 välillä eteläprofiilissa. Vainajasta oli pientä orgaanista jäännettä havaittavissa ja arkku oli lähes täysin maatunut. Vainajasta ei saatu materiaalia osteologiseen analyysiin. Arkku voitiin havaita vain osittain ja sen kokoa ei voitu täysin arvioida.

Haudan H238 eteläpuolella eteläprofiilissa oli H260, joka osui vain osittain otosalueelle ollen välillä 13,5-15,5 m. Hautauksesta ei ollut jäljellä paljoa muuta kuin arkun puuta. Hautaus oli valtaosaltaan profiilin sisällä. Siitä kaivettiin ensin esiin jalkopää ja myöhemmin yläosa. Huonokuntoisten jalkojen luiden asennosta päätellen se vaikutti olevan pää idässä.

Taso 8 (kartta 29) oli viimeinen dokumentoitu taso, jossa oli kolmen haudan jäänteet. Haudat oli kaivettu luonnolliseen pohjahiekkaan. Hauta 149 (18–44-vuotias mies?) on kaivettu metrien 19 ja 21 välille ja sijoittuu osittain eteläprofiiliin. Pituutta arkulla on 175 cm. Takymetrillä mitattu vainajan pituus oli 151 cm. Vainajan kallo oli pahasti haljennut ja alaleuasta oli säilynyt vain osa. Rintakehä ja selkäranka olivat maatuneet, samoin lantion alue. Raajojen luut olivat paikoitellen halkeilleet, mutta näyttivät hyväkuntoisilta. Luut hajosivat helposti nostettaessa. Ilman lämpötila (muutama miinusaste) on saattanut vaikuttaa luiden heikentyneeseen kuntoon. Vainajan kädet olivat rintakehän päällä ristiin asetettuina.

Hauta 150 (20–30-vuotias nainen?) on haudan 149 pohjoispuolella metrien 18 ja 20 välillä. Arkku oli pohjamaahan kaivetussa hautakuopassa. Pituutta arkulla on 172 cm. Takymetrillä mitattu vainajan pituus oli 151 cm. Vainajan kallo ja reisiluut olivat ulkonäöllisesti parhaimmassa kunnossa. Ylävartalo oli osittain maatunut ja luut halkeilleet. Myös sääriluut olivat vain osittain säilyneet ja halkeilivat. Vainajan kädet oli asetettu vatsan päälle.

Hauta 257 (noin 15-vuotias) oli pohjamaahan kaivettuna metrien 14 ja 16 välissä. Arkku oli 166 cm pitkä. Takymetrillä mitattu vainajan pituus oli 146 cm. Vainajan kallo, oikea käsivarsi ja vasen alaraaja olivat osittain maatuneet. Vasemman puolen käsivarsi näytti olevan kohtalaisen hyvässä kunnossa, oikean puolen alaraaja puolestaan lähes kokonaan maatunut. Yleisilmeeltään vainajan vasen puoli näytti olevan vähemmän maatunut kuin oikea puoli. Vainajan kädet olivat vatsan päälle ristiin taitettuina. Vainajan hiuksiin ja

päänahkaan oli takertunut vihreää (kuparikorroosio) koristesilppua jäänteinä päähän asetellusta koristeesta. Olisiko kyseessä nuori nainen?

Tämän eteläpuolella oli ruskeaa hiekkaa sisältävä hautakuoppa H261, joka meni eteläprofiiliin. Kuopassa ei havaittu edes puuta. Tämän alla oli vaalea puhdas siltti.

7.2.2. Otosalueen itä- ja länsipuoli

Otosalueen ulkopuolelta paikkatieto saatiin 211 hautaukselle. Näistä 21 vainajan luut analysoitiin. Tutkittujen joukossa oli hautauksia, joissa samasta hautauksesta löytyi kahden yksilön luita. Kyseessä oli todennäköisesti sekoittunut hautakonteksti, mutta nämä vainajat on laskettu mukaan kokonaislukuun. Kaikki vainajat oli haudattu arkuissa. Vainajat lepäsivät päät lännessä yhtä poikkeusta lukuun ottamatta (H187). Vainajien luuaineisto oli vaihtelevasti säilynyttä. Arkut erottuivat pääasiassa hyvin tummanruskeana maatumena alueena. Puuaines oli yleensä vain 1–2 cm paksua varsin maatunutta.

Kuva 46. Vainaja H187 tasossa 2 oli haudattu pää itään päin. Ylävartalo oli varsin maatunut. Kuva pohjoisesta. Heini Hämäläinen/HKM.

Arkkujen kannet olivat romahtaneet hiekan painosta ja painautuneet vainajaa ja arkun pohjaa vasten. Välillä oli mahdotonta erottaa kantta ja pohjaa tai päällä olevan arkun pohjaa alla olevan kannesta, varsinkin jos vielä vainajan jäänteet olivat huonossa kunnossa. Arkuista otettiin kolme puunäytettä, jotka tutkija Santeri Vanhanen analysoi. Kaksi puunäytettä osoitti arkkujen olevan mäntyä ja kolmas tunnistettiin havupuuksi, mahdollisesti myös mäntyä. Hautausten ruskea täyttömaa erottui hieman vaaleammasta ympäröivästä maannoksesta.

Hautojen ajoittaminen on haasteellista. Hautauksia ei ole ajoitettu millään luonnontieteellisillä ajoitusmenetelmillä. Dokumentoinnin edetessä pyrittiin puhdistamaan esille jotakuinkin samalla korkeustasolla olevat hautaukset. Myös jälkitöissä hautaukset

visualisoitiin tasokartoille korkeuden perusteella noin 10–20 cm paksuihin 'tekniisiin tasoihin'. Tasot eivät välttämättä kuvasta tiettyjä kronologisesti eteneviä aikatasoja. Esimerkiksi välillä 6–9 metriä alin haudaus on tasossa 5 (haudaus voi hyvinkin olla 1640-luvulta), kun muualla päästiin tasoon 8. Teknisesti samalla tasolla sijaitsevat hautaukset voivat olla hyvinkin eri-ikäisiä. Osa haudauksista oli myös rikkoontunut siten, että uudempi haudaus oli kaivettu vanhemman läpi. Pällekkäin sijaitsevista ehjistä haudauksista luonnollisesti alimmat ovat vanhimpia ja päällimmäiset nuorimpia.

Haudausmaan rakenne otosalueen ulkopuolella oli samankaltainen kuin otosalueella. Hautausmaan rakenne muuttui hieman, kun tasoissa edettiin syvemmälle. Tasossa 1 ja 2 hautaukset olivat itä-länsi- tai lähes itä-länsi-suunnassa. Joitakin oli koillinen-lounas-suuntaisesti. Hautausmaan rakenne tai hautojen sijoittelu on säännöllisempää. Hautauksia vaikuttaa olevan kaksi pohjois-etelä-suuntaista rivistöä lähekkäin ja sen jälkeen hieman tyhjää, (käytävä?) kunnes tulevat seuraavat kaksi pohjois-etelä-suuntaista rivistöä. Tätä samaa rakennetta on vielä olemassa tasossa 2. Kartalla 37 ovat esillä tasot 1–2. Arkun kahvoja löytyy näistä kerroksista.

Kuva 47. Taso 2 välillä 25–29 metriä. Pohjoisprofiilin lähellä pilkottaa puhdas lajittunut hiekka. Pohjoisnuolen itäpuolella haudat H49–H53 tummassa täyttöhiekassa. Niiden länsipuolella haudat H46 ja H47. Kuvaussuunta pohjoiseen. Heini Hämäläinen/HKM.

Näiden tasojen haudat täyttävät jo kaivannon alan tiiviisti. Eli syvyydellä 5,40– 5,0 hautauksia voi sanoa olevan vieri vieressä. Ehjien hautausten päällä olleet irtoluut kertovat kuitenkin, että taso 1 ei välttämättä ole haudausmaan päällimmäinen haudauskerros.

Tasossa 3 oli hieman vähemmän hautoja ja kaikki haudat eivät olleet enää täsmällisesti kaivannon suuntaisia. Selkeitä hautaustasoja oli vaikea havaita. Arkut sijaitsivat itä-länsi- ja lounas-koillis-suuntaisesti ja lomittain toistensa päällä. Arkkujen kahvat vähenivät ja arkuista saatiin lähes yksinomaan nauvoja.

Erityisesti tasosta 4 eteenpäin hautausten suunnissa oli enemmän vaihtelua ja hautaukset sijaitsivat 'sattumanvaraisemmin'. Ne sijaitsivat limittäin ja lomittain toistensa päällä eikä selkeää riveihin asettelua enää ollut. Hautojen suunnat vaihtelivat välillä koillinen-lounas ja lähes kaakko-luode. Kartalla 36 on esitetty tasot 3–5. Näiden kerrosten haudat kattavat alaa myös varsin hyvin. Pällekkäisyys ja lomittaisuus näkyy hyvin kartalla.

Syvämmällä, tasosta 6 alaspäin hautaukset harvenivat. Alimpien kerrosten hautauksia oli kaivettu lajittuneen hiekan ja moreenin läpi vaaleaan hienoon hiekkaan. Kun kaikki hautaukset oli tutkittu, oli pohjalla lähinnä vaaleaa puhdasta hienoa hiekkaa tai moreeniläikkä, joissa oli hautakuoppia. Kartalla 35 on kuvattuna tasot 6–8. Hautaukset sijaitsivat enemmän ryppäinä. Voisiko kyse olla sukuhautoista? Kaivannossa näkyy alueita, missä hautauksia ei ole lainkaan. Hautausmaan keskiakseli (pohjois-etelä-suunnassa) osuu peruslinjan 10 metrin kohdalle. Tasoissa 5–8 ei ole hautauksia välillä 6–10 metriä, mutta ylemmissä tasoissa tähänkin alueelle on tehty hautauksia.

Karttatarkastelun perusteella hautausmaa on ollut varsin 'täynnä', kun kartalla on näkyvillä tasot 3–8. Voisiko tämä olla se tilanne tai vaihe, jolloin hiekkaa on tuotu lisää? Kuten jo mainittiin, hautaukset tasoissa 1 ja 2 on selvästi järjestetty tiiviisiin suoriin riveihin koko alan hyödyntäen. Täyttömaa muuttuu myös hieman tummemmaksi ja arkkuihin ilmaantuvat kahvat.

Välillä 13–16 metriä oli hautauksia kahdeksassa kerroksessa. Erityisesti syvämmällä arkut olivat rikkoneet pahasti toisiaan ja eri yksilöiden luita oli vaikea erottaa toisistaan kenttätyövaiheessa. Hautauksia oli käytännössä aivan päällekkäin. Välillä 14,5–16 metriä on tasoissa 5–8 hautoja käytännössä samassa hautakuopassa. Kyseessä saattaisi olla sukuhauta, jota on käytetty pitkään.

Kyseessä ovat otosalueen haudat: tasossa 5 haudat H212 (20–30-vuotias nainen) ja H173 (18–44 v mies), tasossa 6 haudat H229 (20–30-vuotias nainen) ja H230 (20–30-vuotias mies), tasossa 7 haudat H237 (35–64-vuotias nainen) ja H238 (noin 12-vuotias) sekä tasossa 8 H257 (noin 15-vuotias). Voisivatko vierekkäiset vainajat olla pariskunta tai verisukulaisia? Tätä olisi kiinnostavaa tutkia dna- analyseilla.

Heti otosalueen länsipuolella välillä 13–15 m alkoi tasossa 6 tulla esiin laaja tumma läikkä. Sitä puhdistettaessa alkoi tulla esiin useita hautauksia, jotka on sijoitettu tasoon 7. Hautaukset olivat pahasti hajonneet ja yksilöitä oli hyvin vaikea erotella toisistaan. Tässä kohtaa vaikutti olevan kuusi hautausta, kaksi vainajaa haudattuna pää itään päin. Pahasti hajonneen H251:n sääret ja lantio olivat ainakin sellaisessa asennossa, että jalkopää olisi ollut lännessä. Samoin saman tason osin otosalueelle ulottuvan H260:n alaraajojen

asennon perusteella se vaikuttaa haudatun pää itään päin. Tosin vainajasta ei ollut juuri mitään jäljellä ja se osui enimmäkseen eteläprofiiliin. Voisiko kyseessä olla esim. kiireellä haudattuja nälkävuosien uhreja?

Kartalla 34 on kuvattuna kaikki hautausasot. Peruslinjan väleillä 13–16 m ja 27–32 m on erityisen paljon hautoja päällekkäin. Kartta havainnollistaa myös hyvin dokumentointityön haastavuuden. Hautausmaan kohdalla kaivannon itäpäässä päällimmäisen haudan pinta -> alimman pohja oli 5,36–4,36 m. Samat luvut kaivannon länsipäästä ovat 5,40–4,14 m ja otosalueen kohdalla 5,36–4,24 m. Hautausten pintataso oli lähes sama koko alueella, mutta pohjataso laski hieman länteen/lounaaseen. Alue vaikuttaa todella 'tasoitetun' Senaatintoria tehdessä.

Jos tarkastellaan putkikaivannon sijoittumista koko hautausmaan alueelle, kaivanto painottuu hautausmaan itäosaan ja pohjois–etelä-suunnassa melko etelään.

Hautauskerros paksunee hautausmaan keskiakselia kohden. Vuoden 2011 tutkimuksissa havaittiin, että hautaukset ulottuvat syvimmälle keskiosassa ja reunoilla hautauskerros on ohuempi. Vuoden 2012 tutkimusten tulokset ovat näin samansuuntaisia.

Kuva 48. Metrit 21–32 tasossa 4. Haudat erottuvat paremmin pohjahiekasta. Haudat sijaitsevat ryppäinä limittäin ja lomittain ja kuvat alareunassa oli useita pahasti hajonneita hautoja. Kuva idästä. Heini Hämäläinen/HKM.

Otosalueen länsipuolelta tuli esiin etelä-profiiliin ulottuva kaarevapohjainen luukuoppa. Se sijaitsi välillä 10,5–13,5 m ja se oli kaivettu lähes kaikkien hautauskerrosten läpi. Se näkyi heti päällimmäisessä tasossa anomaliana. Luukuopan alla sijaitsi joitakin hautoja erityisen syvällä. Luukuopan alla oli hautaus tasossa 4,04 m mpy ja puhdas maa tuli vastaa syvyydellä 3,86 m. Kadun pinta oli tässä kohtaa 6,0 m, joten kuopan pohja ulottui katutasosta 2,14 m alaspäin.

Tutkimusten aikana Hanna Kivikero kävi läpi luukuopan aineksen ja laski kuopan vainajien minimiyksilömäärän alaleukojen perusteella, joka oli 54 yksilöä. Luut olivat muuhun luuaineistoon nähden paremmassa kunnossa. Luut oli mahdollisesti kerätty kirkon alta tai hautakammioista hautausmaan käytön loppupuolella, koska kuoppa ulottui pintaan saakka. Luukuopasta löytyi myös muuta esineistöä, mitä liene päätynyt sinne ympäröivästä kulttuurimaasta. Kuopasta löytyi mm. veitsen terä ruotoineen, liitupiipun osia, ikkunalasiasia ja eläinten luita (:336–350). Vuoden 2011 tutkimuksissa löytynyt samantyyppinen luukuoppa sijaitsee tästä vain noin 2,5 m koilliseen eli luukuopat ovat varsin lähekkäin.

Viimeisenä alueena dokumentoitiin läntisin pohjois–etelä-suuntainen osuus aiemmin kuvailuin menetelmin. Myös täällä oli ehjien hautojen pinnalla 'sekoittunut kerros', joka sisälsi runsaasti irtoluita ja irtolöytönä saatiin mm. pronssinen sormustin (:213) Tämän 'länsisiiven' eteläpäätyyn jätettiin kaivamaton alue, 'kynnys', jota käytettiin portaana. Kaistale sisälsi kaksi hautausta. Näitä ei aikataulusyistä ehditty dokumentoida lainkaan. Länsisiiven pohjalle jäi kaksi tummaa hiekkaläikkää, jotka ovat jäänteitä haudoista (H263, H262). Luita ei havaittu tai ne olivat täysin maatuneet. Nämä sijaitsivat putken asennussyvyyttä syvemmällä ja jäivät koskemattomana kaukolämpöputkien alapuolelle.

Länsisiiven hautauskerros oli paikoitellen 140 cm paksu ja kaivannon pohja ulottui alimmillaan syvyydelle 4,14 m. Länsisiiven eteläosan länsipuolella sijaitsi vuoden 2002 valvottu putkikaivanto, jonka pohjalla havaittiin hautaus (ks. sivut 40–41). Vainajan kallo oli korkeudella 4,31 m, mikä sopii hyvin näiden tutkimusten havaintoihin.

Pääkaivannon ja länsisiiven kulmauksessa eteläprofiilissa hautaukset ulottuivat vain noin 80 cm syvyydelle katukivestä. Tässä kohtaa oli näkyvässä palokerrosta, jonka alla oli puhdas lajittunut hiekka. Voisiko kyseessä olla vuoden 1654 palokerros, joka näkyisi myös hautausmaan kohdalla?

7.2.3. Hautausmaan löytöaineisto

Erilaisia löytöjä saatiin kaikkiaan 76 haudasta. Arkun kahvojen, helojen ja naulojen lisäksi haudoista saatiin vainajien vaatetukseen ja koristamiseen liittyviä löytöjä, kuten nuppineuloja, koristeita, koruja ja tekstiilin paloja. Löydölliset hautaukset on koottu taulukoksi (liite 12). Otosalueelta poimittiin talteen arkun kahvat ja naulat, mutta muualta alueelta nämä karsittiin pois jo kenttätyövaiheessa. Ne eivät siis sisälly yllä mainittuun

lukuun. Nuppineuloja, koruja, tekstiilejä ja muita löytöjä otettiin talteen koko alueelta. Rautanaulat ja kahvat ovat siis aliedustettuja aineistossa, sillä nauloja oli kaikkien hautojen yhteydessä.

Vainajien lukumäärät/löydölliset haudat tasoittain ovat:

	hautamäärä	löydöllisiä	otosalueen hautojen määrä
Taso 1	45	13	2
Taso 2	45	18	8
Taso 3	27	14	5
Taso 4	51	11	6
Taso 5	32	8	7
Taso 6	25	7	6
Taso 7	23	2	4
Taso 8	7	3	3
<hr/>			
Yht.	255	76	41

Arkun kahvoja ja heloja havaittiin erityisesti päällimmäisistä kerroksista, mutta ne vähenivät jo tasossa 3. Vain 9 hyväkuntoista kahvaa ja/tai helaa tallennettiin kokoelmiin, sillä samankaltaisia kahvoja ja heloja on saatu aiemmista tutkimuksista alueelta. Poistetut löydöt on luetteloitu liitteeksi 10.

Jos arkkujen nauloja ja kahvoja ei huomioida, niin runsaimmin saatiin nuppineuloja. Niitä löytyi 30 haudasta ja tämän lisäksi yhdestä haudasta löydettiin kookkaampi nuppipäinen neula (pituus 69 mm), pikemminkin koruneula (:314). Nuppineuloja löydettiin eri puolilta hautausta, mm. hiusten, pään, vartalon, alaraajojen ja arkun laitojen yhteydestä. Nuppineuloilla on kiinnitetty päähineen tai kuolinpuvun osia yhteen tai ne ovat olleet kiinnittämässä pääkoristetta tai kankaan laskoksia. Ehjien nuppineulojen pituus oli 27–30 mm, mutta valtaosa oli katkelmia. Konservattori Sari Pouta arveli nuppineulojen materiaalin olevan hopean ja kuparin sekoitetta.⁷¹ Väritään nuppineulat ovat vihertäviä, mikä viittaisi kupariin. Nuppineuloja sisältävistä haudoista löydettiin usein myös kuparisekoitteesta tehtyjä koristeita, kuten ohutta metallilankaa, kuidulla päällystettyä metallilankaa, spiraalin katkelmia tai pientä metallisilppua. Erilaisia kuparisekoitekoristeita saatiin 24 haudasta. Koristeet ovat todennäköisesti liittyneet vainajan kuolinpukuun tai ovat olleet irrallisena koruna esimerkiksi vainajan pään ympärille aseteltuna tai arkun päällä.

⁷¹ Vrt. esim. Lipkin & Kuokkanen 2011: 151–153. Hautavaatteiden kiinnityksessä käytetyt neulat ovat pronssisia yhtä hopeista lukuun ottamatta, pituus 22–29 mm. Sanna Lipkin ja Tiina Kuokkanen ovat kirjoittaneet artikkelin Oulun tuomiokirkon kirkkomaan kammio- ja multahautojen aineistosta. Hautaukset ajoittuvat 1600- ja 1700-luvuille. Artikkelissa esitellään vuonna 1996 tutkittujen hautausten esinelöytöjä, jotka koostuivat suurimmaksi osaksi tekstiilien jäännöksistä, neuloista sekä hiuskoristeista.

Kahdessa pienokaisen haudassa oli koristeena pidemmät kaarevat pronssilangat. Hautaa H190 koristi kolme pidempää pronssilankaa tai -varrasta, jotka oli päällystetty kasvikuidulla sekä pronssisia korun osia. Pisin päätä koristanut varras oli 103 mm. Kyseessä lienee jonkinlainen päätä koristanut seppäle tai koriste. Haudasta H193 löydettiin kolme pidempää varrasta, joista kaksi oli päällystetty kasvikuidulla. Kolmas hieno varras oli 183 mm pitkä.

Kuvat 49 ja 50. Pitkät kaarevat pronssivartaat ovat koristeena haudoissa H190 (vasemmalla) sekä H193. Heini Hämäläinen/HKM.

Haudoista saatiin kaksi rahaa, molemmat ruotsalaisia $\frac{1}{8}$ kupariäyreyä vuodelta 1667. Toinen löytyi haudasta H13 tasosta 2. Kyseessä oli vastasyntyneen haudaus aivan hautausmaan itälaidalla. Toinen raha saatiin haudasta H102 tasosta 6. Raha löytyi vainajan pään vasemmalta puolelta laskosteltuna olleen villakankaan päältä. Raha on saattanut olla symbolinen maksu matkalla tuonpuoleiseen.⁷² Tapa ei selvästikään ole ollut yleinen. Rahat antavat kuitenkin relatiivisen ajoituksen *terminus post quem*, jolloin hauta ei voi olla rahan lyöntivuotta 1667 vanhempi. Rahan käyttöön haudan ajoittamisessa kannattaa kuitenkin suhtautua varauksella.

⁷² <http://kalmistopiiri.wordpress.com/2010/04/04/maksuvaline-koru-symboli-rahat-haudoissa/>.

Myös esim. Porvoon tuomiokirkon kirkkomaan pelastuskaivauksissa (Lagerstedt 2007) löydettiin muutamia rahoja 1700-luvun alkupuolelta. Tutkitut haudat ajoittuivat 1600–1700-luvuille. Haudoista saatiin löytönä myös pitkiä pronssisia lankoja lapsivainajan kallon ympäriltä, jotka tulkittiin jäänteiksi hautajaisseppeleestä. Samankaltaisia koristeita tallennettiin myös Senaatintorin hautauksista.

Tekstiilinpaloja tai lankoja saatiin yhteensä 23 kpl. Säilyneiden tekstiilien määrä oli vähäinen ja säilyneet palat olivat silkkiä, villaa tai sisälsivät metallilankaa. Mahdollisesti valtaosa hautatekstiileistä on ollut pellavaa, joka ei ole säilynyt. Tekstiileistä neljä on brokadinauhoja kolmesta eri haudasta. Kaikki saatiin vainajan pään alueelta. Kaksi nauhoista oli Leena Tomanterän ja Pia Klaavun tutkittavana ja ne tunnistettiin hopeasilkkibrokadeiksi.

Brokadinauhojen lisäksi kuolinpuvuksi tulkittuja tekstiilin paloja saatiin kymmenestä haudasta: mm. soljen yhteydessä säilynyt pala villaista kinnasneulossukkaa ja metallilangasta nyplätty pitsi. Tekstiilejä löytyi yleensä hyvin pieniä paloja nuppineulojen tai metallilankojen yhteydessä säilyneenä. Osa oli täysin mineralisoituneita. Näiden lisäksi löytyi 9 kpl muita tekstiilejä tai lankoja. Näitä olivat mm. kirjottu tyynyliinanomainen villakangas vainajan pään alta sekä langoista muodostettu pieni rusetti.

Brokadinauhan katkelmia saatiin kolmesta haudasta (H19, H202 kahta eri nauhaa, H229.) **H19** on 12–15-vuotiaaksi arvioidun vainajan hautaus kerroksesta 3 otosalueelta. Pään alueelta löydettiin mineralisoitunutta brokadinauhaa. Nauhan ja hiusten välistä löytyi myös toista tekstiiliä. Se oli ohutta harvaan kudottua palttinasidoksista tekstiiliä, jonka kangaslaatua ei ole määritetty. Ohut kangas on todennäköisesti myssystä tai kuolinpuvusta ja brokadinauha on ollut myssyn koristeena. Hiusten yhteydestä löytyi myös pieni pala kolmatta tekstiiliä, mutta se voi olla samaa kuin brokadinauha, eli tällöin haudasta olisi vain kahta tekstiiliä: brokadinauhaa ja todennäköisesti myssyyn tai kuolinpukuun liittyvää palttinasidoksista tekstiiliä.

H202 on itäprofiiliin menevä hauta kaivannon länsiosassa tasossa 3. Vainajasta osui tutkimusalueelle vain pää. Kaivettaessa kiinnitettiin huomiota vaaleisiin helmiin täyttömaassa ja pää nostettiin maa-aineksen mukana talteen. Sisätiloissa tutkittaessa paljastui mielenkiintoinen kokonaisuus.

Kyseessä oli Kati Salon arvion mukaan noin 15-vuotias henkilö. Haudan yhteydestä löytyi myös toisen vainajan hampaita. Ne ovat kuuluneet noin 3–4-vuotiaalle henkilölle. Ei ole varmuutta siitä, oliko pienokainen haudattu samaan hautaan. On mahdollista, että pienokaisen hampaat ovat joutuneet nuoren naisen haudan yhteyteen, jos jälkimmäisen kaivaminen on sotkenut maa-aineksia.

Nuorella naisella oli irtohiuksista tehty nuttura päässään. Kartiomainen nuttura oli kiinnitetty muotoonsa brokadinauhalla, joka oli ilmeisesti nutturan sisällä olevien kuparisekoitteisten metallilankojen vuoksi mineralisoitunut vihertäväksi. Brokadinauhan pinnalle oli kiinnitetty aitoja helmiä, joista 7 oli vielä paikoillaan ja 8 löytyi irrallaan. Yhteensä siis 15 helmeä. Brokadinauhan ja helmien ympärille oli kiedottu toista tekstiiliä: harvasidoksista palttinaa. Tällaista on löytynyt monista haudoista esim. nuppineulojen ympärillä säilyneenä. Kyseessä saattaa olla kuolinpuku.

Kuva 51. Helmillä koristeltu nuttura haudasta H202. Nuttura on tallennettu sellaisenaan kokoelmiin. Sari Pouta /HKM

Hiekan yhteydestä löytyi katkelma toista palttinasidoksista brokadinauhaa, hopeasilkki-brokadia (Tomanterä 23.5.2013). Tämä on ilmeisesti eri nauhaa kuin mitä on nutturassa. Jälkimmäiseen brokadinauhaan oli takertunut pieni pala toista tekstiiliä. Se on tunnistettu kaksisäikeiseksi kehrätyksi silkiksi, joka todennäköisesti on ollut värjättyä. Tämä silkkan kankaan pala saattaa olla samaa kangasta kuin nutturan brokadinauhan ympärille kiedottu toinen kangas, harvasidoksinen palttina. Kyse on todennäköisesti kuolinpuvun tekstiilistä.

Pieni silkiksi tunnistettu tekstiili on hyvin samankaltaista kuin mitä on löytynyt muista haudoista esim. nuppineulojen ympärillä säilyneenä (esim. H53, H55, H92).

Nuppineulat ovat olleet kiinnittämässä kuolinpuvun laskoksia tai kuolinpuvun osia yhteen, joten nuppineulojen yhteydessä säilyneet tekstiilinpalat ovat todennäköisesti kuolinpuvusta eli jonkinlaisista käärinliinoista, joihin vainaja on ollut puettuna haudatessa.

Vainajan hiusten seasta löytyi jäänteitä kupari- tai kuparisekoitelangasta tehdystä koristeesta. Haudan yhteydestä löytyi myös kuusi valkoista lasihelmeä (:325) ja kolme punaista fasetoitua lasihelmeä (8x6x4 mm) aitojen helmien lisäksi. *Kyseessä oli siis poikkeuksellisen hienoilla teksteillä ja koruilla varusteltu nuori vainaja.*

H229 Vainaja on otosalueelta kerroksesta 6 ja se on arvioitu 20–30-vuotiaaksi naiseksi. Brokadinauha löytyi vainajan pään alueelta ja kuuluu todennäköisesti päähineeseen, ehkä jonkinlaiseen myssyyn. Nauha on valmistettu kehrätystä, värjäämättömästä silkkilangasta ja hopealangasta. Nauha on noin 22 mm leveä ja siinä on kuviointia.

Kuvat 52. Brokadinauhaa
haudasta H229. Sari
Pouta/HKM.

Löydettäessä nauhassa oli puuta (arkun kannesta tai pohjasta) ja hiuksia kiinni. Ilmeisesti arkun pohja/päätypuun ja nauhan väliin on takertunut limittäisiä puulastuja. Puulastuja on havaittu muistakin haudoista haudan pehmikkeenä.

Valtaosa vainajista lienee haudattu yksinkertaisessa pellavasta valmistetussa kuolinpuvussa tai käärinliinassa. Kuolinpuvuksi tulkittuja tekstiilin paloja löytyi yleensä nuppineulojen tai metallilankojen yhteydessä säilyneenä. Useissa tapauksissa kangas oli samankaltaista palttinasiidoksista kangasta, joka joissakin tapauksissa tunnistettiin silkiksi. Kyseessä on todennäköisesti kuolinpuvun tai käärinliinan osia, joita neulat ovat olleet kiinnittämässä. Silkki on ollut villaa arvokkaampi materiaali. Kertovatko silkkilöydöt kaivausalueen vainajien keskinäisistä varakkuuseroista?

Vainajien pukemisesta mainittakoon, että 1600-luvun lopulle vainajat puettiin vanhan perinteen mukaisesti juhla-asuun. 1600-luvun lopulla/1700-luvun alussa on siirrytty oikean puvun käytöstä käärinliinoihin eli vainajan verhoiluun kankaalla. Samoihin aikoihin pellava alkoi syrjäyttää silkin kuolinpuvun materiaalina. Lasten kuolinpuvuissa tapahtuu sama kehitys kuin aikuisten puvuissa.⁷³

1600-luvun lopun/1700-luvun hauta-asut olivat yksinkertaisia kaapuja, kankaasta leikeltynä vainajan päälle aseteltuja paloja, jotka on kiinnitetty paikoilleen nuppineuloilla. 1700-luvulla ei enää ommeltu pukumaisia kuolinasuja, vaan kuolinpuku muuttui *'kauniisti järjestetyksi verhoasetelmaksi'*. Kankaiden eri palat, laskokset ja hihat, sekä aikuisten että lasten-

⁷³ Pylkkänen 1955: 3, 25, 29, 36. Riitta Pylkkänen on tutkinut Turun tuomiokirkon lattian alaisten hautojen sekä hautaholvien vainajien vaatetusta. Hautaukset ajoittuvat 1600- ja 1700-luvuille ja valtaosa alla mainituista asuista on kuulunut pappis- ja porvarissäätyisille! 1600-luvun säilyneistä tekstiileistä valtaosa oli silkkiä, mm. päähineitä, käsineitä, sukkia ja tossuja. Pellavaiset alusasut olivat lähes tyystin hävinneet.

puvuissa, kiinnitettiin nuppineuloilla.⁷⁴ Tekstiilejä löytyi niin pieniä paloja, että on mahdollista sanoa, onko kyseessä normaali vainajan vaateparsi vai pelkkä käärinliina. Seuraavassa muutama esimerkki tekstiililöydöistä.

Hauta H55 on 0–1-vuotiaan vainajan hautaus kaivannon itäosasta tasosta 3. Vainajan hiusten yhteydestä löytyi nuppineuloja, joista muutama oli säilyttänyt tekstiiliä ympärillään. Kyseessä on palttinasidoksinen kuolinpuku, mahdollisesti silkki.

*Kuva 53.
Mikroskoopin läpi otettu kuva,
jossa on kuolinpuvun tekstiiliä
nuppineulan ympärillä
haudasta H55. Sari
Pouta/HKM.*

*Kuva 54. Kuidulla yhteen
niputettuja metallilankoja
haudasta H55. Sari Pouta/ HKM.*

Vainajan pään alueelta löytyi myös kuparilankoja, joita oli sidottu nipuiksi jollain kuidulla tai langalla. Näitä löytyi useista haudoista koristeena. Spiraalinkatkelmia löytyi myös.

Samasta hautauksesta vainajan arkun päältä kallon kohdalta löytyi lisää kuidulla yhteen sidottuja kuparilankanippuja sekä pieniä nuppineuloja (kuva 54). Kuparilangat ovat eri paksuisia ja osa kierrettyjä. Nipuissa on noin 10 lankaa. Kyseessä on ilmeisesti ollut arkun päälle aseteltu koriste, joka on kiinnitetty paikoilleen nuppineuloilla. Tässäkin haudassa oli lastuja pehmikkeenä ainakin pään alla. Mainittakoon myös hauta H7, missä vainajan

⁷⁴ Pyökkänen 1955: 15–18

olkapään kohdalta otettiin talteen pehmikettä, joka sisälsi untuvia/höyheniä ja pellavarivettä.⁷⁵

Hauta H92 on pienokaisena kuolleen vainajan hautaus tasosta 4. Kaivettaessa sen huomattiin sisältävän kuparin vihreäksi värjäämää tekstiiliä. Hautaus nostettiin kokonaisuena ja kaivettiin laboratorioissa. Vainajan luiden päällä havaittiin kahta tekstiiliä, joista ylempi sisälsi kuparia ja oli mineralisoitunut ja vihreä. Tämän päällä kulki irrallaan kierteisiä lankoja. Kierteisten lankojen alla (lähempänä vainajaa) on toinen tekstiili, palttinasidoksinen silkki kuolinpuvusta. Vainajan arkun päätypuiden välistä löytyi myös kangasta, joka sijaintinsa puolesta voisi olla arkun vuorikangasta (kuva 55). Se oli kuparin vihreäksi mineralisoimaa tekstiiliä, jota ei ole määritetty. Arkun päätypuussa oli kiinni punaista vahaa, jolla vuorikangas on kiinnitetty. Sitä havaittiin useissa haudoissa ja siitä on otettu näyte talteen.

Kuva 55. Haudan H92 jalkopään päätypuut, joiden välissä havaittiin vihreäksi mineralisoitunutta vuorikangasta. Päätypuussa oli kiinni punaista vahaa, jota on käytetty vuorikankaan kiinnitykseen. Sari Pouta/HKM.

Haudasta H47 oli jäljellä vain alavartalo. Jalkaterien yhteydestä löytyi nahkanpaloja, kuparisekoitteiset soljet ja tekstiiliä (kuva alla, tilanne ennen konservointia).⁷⁶ Pieni tekstiilinpala oli säilynyt solkeen painautuneena ja se on todennäköisesti villasukan palanen, tehty kinnasneulostekniikalla. Nahkanpaloissa näkyy ompeleiden jälkiä ja ne saattavat olla kengästä. Toinen samanlainen solki löytyi nahkojen seasta. Tämän soljen yhteydestä ei löytynyt tekstiiliä. Hauta oli sotkeentunut eivätkä löydöt olleet alkuperäisellä paikallaan. Näiden lisäksi jalkojen yhteydestä löytyi hioinkivi, joka saattaa viitata vainajan

⁷⁵ 1700-luvun alussa lastuja ja pellavarivettä on käytetty arkun pehmikkeenä Turun tuomiokirkon alle haudattujen vainajien arkuissa. Pylkkänen 1955: 25. Oulun tuomiokirkon kirkkomaan löydöissä arkun sisustukseen viittaa eräästä kammiohaudasta löytynyt höyhen- ja untuvatukko, joka lienee pään alla olleesta tyynystä. Lipkin & Kuokkanen 2011: 151.

⁷⁶ Lipkin & Kuokkanen 2011: 159. Kupariseos soljissa on ollut edullisempi materiaali verrattuna hopeaan, joka on soljissa ollut arvokas materiaali.

ammattiin. Vainaja vaikutti haudatun sukat jalassa ja mahdollisesti soljelliset nahkakengät jalassaan. Soljet (toinen kielellinen) saattavat olla myös pussihousujen lahkeiden soljet tai säärystimien soljet, mutta näissä tapauksissa solkiin kuuluneet mahdolliset nahka- tai tekstiilinauhat olisivat maatuneet.

Kuvat 56 ja 57. H9 arkunkahva heloineen (:249) sekä haudan H47 löytöjä (:271–:274). Mari Karjalainen (kahva) ja Sari Pouta (soljet) /HKM.

Kookkain tekstiililöydöistä oli vainajan H102 pään alla ja ympärillä laskosteltuna ollut kirjottu villakangas. Kankaan päällä, vainajan kallon vasemmalla puolella, oli löydettäessä ruotsalainen kupariraha, 1/6 äyri vuodelta 1667. Lisäksi kankaan taitoksista löytyi kaksi kahdeksansivuseksi fasetoitua kelta-vihreä-ruskehtavaa helmeä, ilmeisesti lasia(?). Tekstiili on pussimainen tekstiili/päänpielusliina, joka muistuttaa tyynyliinaa. Sen yhteydessä ei havaittu 'tyynyn täytettä'.

Kaksi vastakkaista palaa oli ommeltu reunoista yhteen. Kangas oli huonokuntoinen ja hajonnut 35 osaan. Kookkain pala on kooltaan noin 48x30 cm. Kankaan reunoja kiertää kirjatut koristevyöhykkeet, joita on vaihdellen 3–5. Kuviot ovat kiehkuroita, havuaihetta ja apilanlehtiä tehtynä kolmella erivärisellä langalla (sininen, punainen, vaalea). Apilanlehdet on 'täytetty' kirjailemalla ne punertavalla langalla. Kangas ja kirjonta ovat kansanomaisia eli kyseessä on "kotikutoinen" käsityö.

Kuvat 58–60. Yksityiskohtia kirjailun villakankaan kuvioista. Sari Pouta/HKM.

Varsin liikuttava löytö saatiin haudasta H69 kerroksesta 6. 1,5–2-vuotiaan vainajan arkkua koristi rusetin muotoon solmittu lankavyvyhti. Pylkkänen mainitsee rusettien olleen muotia 1650–60-luvuilla ainakin yläluokan piirissä.⁷⁷

Kaivannon länsiosassa tasossa kolme oli samalla syvyydellä (4,94–5,08) kolme vierekkäistä vainajaa, H206, H207 ja H208. Kahdella reunimmaisella oli helmet kaulallaan. Vainajalla H206 oli lasi- ja gagaattihelmiä 33 kpl ja vainajalla H208 lasihelmiä 23 kpl. Mainittakoon, että näiden hautausten alla on hautauksia vain tasossa 4. Gagaattihelmien käyttö ajoittuu keskiajalta ainakin 1700-luvulle.

Aiemmin esitellyn helmillä koristellun vainajan H202 lisäksi lasi- ja gagaattihelmiä saatiin haudoista H62 (kaksi lasihelmeä), H102 (kaksi lasihelmeä) ja H103 (47 lasi- ja gagaattihelmeä). Haudasta H102 saatiin myös edellä mainittu kirjottu villakangas sekä ruotsalainen ⅓ kupariäyri vuodelta 1667. Haudat H102 ja H103 sijaitsevat tasossa 6. Haudan H102 alla on vain yksi haudaus. Kaikki helmiä sisältävät hautaukset ovat lähes alimpia hautauksia kyseisessä kohdassa.⁷⁸

⁷⁷ Pylkkänen 1955: 25.

⁷⁸ Pylkkänen 1955: 35. Vuoden 1686 kirkkojärjestys puuttui hautajaiskäytäntöjen turhaan ylellisyyteen. Ylellisyysasetukset ohjeistivat, että arkkua ei saanut enää korista ja ruumiin pukemisessa ei saanut enää käyttää hopeaa, kultaa, pitsiä, jalokiviä, käätyjä eikä helmiä.

Kuvat 61 ja 62. Haudan H55 löytöjä: nuppineuloja ja metallilankoja, joita on niputettu yhteen kiertämällä niiden ympärille kuitua tai lankaa. Em. kuitua ei tunnistettu. Mikroskooppikuva haudan H167 löydöstä (:315), missä on kuidulla yhteen niputettuja metallilankoja. Nippujen päissä on lenkkisolmut! Tällaisia metallilankanippuja, jotka oli päällystetty tai niputettu yhteen kasvikuidulla tai langalla, löytyi varsin monista haudoista. Sari Pouta (neulat) ja Heini Hämäläinen (mikroskooppikuva) /HKM.

Edellä mainittujen löytöryhmien lisäksi löydöt haudoista olivat vähäisiä, lähinnä satunnaisia nappeja.

Löydöistä syntyi vaikutelma, että erityisesti lasten hautoihin on laitettu runsaasti koristeita. Vai ovatko ne vain säilyneet paremmin? Koristeellisista lasten haudoista mainittakoon esimerkiksi H22, H53, H55, H64, H190, H193. Nämä haudat sijoittuvat tasoihin 2–5. Pienokaisten hautauksia vaikutti olevan kaikissa tasoissa eri puolilla tutkimusaluetta. Niitä oli aikuisten hautojen yhteydessä, mutta toisinaan myös pieninä ryppäinä joissakin kohtaa.

Joidenkin hautojen kohdalla tuli vaikutelma, että pienokainen oli haudattu aikuisen haudan päälle asetettuna. Jotkin haudat näyttivät nimittäin siltä, että pienempi arkku olisi romahtanut puun maatuessa isomman arkun sisään (esim. H78 ja H82). Pienin havaittu arkuksi tulkittu ilmiö, joka näkyi lähinnä tummana läikkänä hiekassa, oli selvästi vastasyntyntä pienempi. Kastamattomat (lapset, jotka kuolevat kohdussa tai synnytyksessä) haudattiin myös 1500-luvun lopulta eteenpäin hautausmaahan eikä heille enää osoitettu mitään erityistä paikkaa⁷⁹, kuten aiemmin oli ollut tapana.

Kaivausten edetessä dokumentointia pyrittiin nopeuttamaan mittaamalla myös otosalueen arkut ja vainajat takymetrillä paikoilleen. Eli vainajien 'pituus' eli takymetripisteet kallon laesta ja kantaluusta, mitattiin takymetrillä ja samalle vainajalle määritettiin pituusarvio myös osteologisessa analyysissä. Näitä kahdella tavalla saatuja pituusarvioita vertailtaessa voidaan havaita, että takymetrillä maastossa mitatut vainajien pituudet ovat säännönmukaisesti lyhyempiä kuin, mikä on Kati Salon arvio vainajan pituudesta osteologisen analyysin perusteella. Erot vaihtelevat 5–17 cm:iin.

⁷⁹ Rimpiläinen 1971: 161.

Tämä on sikäli ymmärrettävää, koska vainaja ei välttämättä ole suorassa asennossa arkussa, kallo on saattanut retkahtaa sivulle tai vainajan huonokuntoisista jäännöksistä ei saada luotettavaa pituutta mitattua. Takymetrin mittaustulokset kertovatkin parhaiten hautausten sijainnit, suunnat ja korkeussuhteet toisiinsa verrattuna ja auttavat vainajasta otetun digikuvan asemoinnissa jälkitöissä. Vaikuttaa siltä, että takymetrillä mittaamalla ei saa luotettavaa arviota vainajan pituudesta.

Joissain tapauksissa myös arkku on mitattu lyhyemmäksi kuin mikä on vainajan pituusarvio. Tämä voi johtua siitä, että arkku on hajonnut eikä sen pituus enää vastaa alkuperäistä pituutta.

Kirjallisten lähteiden mukaan hautausmaan alueelle olisi sen ahtauden ja täyttymisen johdosta tuotu ainakin kaksi uutta hiekkakerrosta, jotta vainajia on pystytty hautaamaan lisää. Lähteiden mukaan vuoden 1710 ruttoon haudatut täyttivät hautausmaan, jolloin hiekkaa tuotiin kerros lisää. Tässä vaiheessa hautausmaan ala oli siis kattavasti käytössä. Myös 1740-luvulla hiekkaa on mahdollisesti tuotu lisää hautausmaalle. Tosin eräs lähde ilmaisee asian kuvailulla *'paikoitellen ruumiit oli haudattu kolmeen kerrokseen'*, mikä viittaisi siihen, että kolmea hiekkakerrosta ei olisi koko hautausmaan alueella. Näistä kirjallisten lähteiden tiedoista oli hyvin haastavaa saada konkreettisia todisteita.

Hautausmaan pinnan kuvailtiin kohonneen useita kyynäriä ympäröivien katutasojen yläpuolelle. Aiempia katutasoja on myös vaikea arvioida, sillä Läntisen ja Itäisen Kirkkokadun rakenteita ei havaittu. Maata on siis kuorittu alueelta pois.

Hautausmaan rakenteessa ja hautojen täyttömaan värissä tapahtui kuitenkin pieni muutos tason 2 jälkeen. Kahdessa päällimmäisessä kerroksessa vainajat olivat varsin säännöllisissä riveissä vierä vieressä ja täyttömaa oli aavistuksen tummempaa. Kaivannon eteläprofiilissa näkyy välillä 60–90 cm alas katutasosta raja, jonka yläpuolella hiekkaa on aavistuksen tummempaa, sävyero on tosin hyvin pieni. Tämä sama raja havaittiin jo vuoden 2011 tutkimuksissa. Syvemmällä vainajat oli haudattu enemmän limittäin ja lomittain ja täyttömaa oli vaaleampaa. Kyse voi olla siitäkin, että alue on vain pyritty ottamaan tehokkaammin käyttöön. Jonkinlainen muutos tässä on kuitenkin tapahtunut.

Mikäli tulkitsemamme muutos kuvastaa hiekan lisäämistä alueelle ruttoon menehtyneiden täytettyä hautausmaan, olisivat alemmat hautaukset ajalta 1640–1710 ja suurin piirtein tasojen 1 ja 2 vainajat olisi haudattu 1710-luvun jälkeen. Hautauksia ei ole ajoitettu ja vähäisten löytöjen perusteella on varsin haastavaa rekonstruoida kronologisia hautaustasoja, joten tulkinta on hyvin epävarma.

Joka tapauksessa yksi hiekkakerros on sisältänyt useita hautauskerroksia. Aikojen kuluessa samaan kohtaan tai lähes samaan kohtaan on ehditty haudata useita vainajia, kunnes uusi hiekkakerros on tuotu paikalle. Muutoinhan hautauskerroksia olisi vain kolme ja niiden välillä selkeä hiekkakerros.

Kirkkojärjestys antoi ohjeita hautaamiseen ja vainajien pukemiseen ja 1600-luvun lopulla ohjeistettiin karsimaan turhaa koristelua ja mm. helmien käyttö kiellettiin. Toki tämänkin jälkeen on vainajia saatettu koristaa ja haudata vainajia heidän käytössä olleessa asussaan pelkkien käärinliinojen sijaan.⁸⁰ Tutkimuksemme helmillä koristellut vainajat sijaitsevat kuitenkin tasoissa 3–6 ja näiden tasojen vainajat olisi mahdollisesti haudattu ennen uuden hiekkakerroksen tuomista alueelle. Tämä on kuitenkin varsin epävarma tulkinta, sillä emme varmuudella pystyneet erottamaan mahdollisia eri hiekkakerroksia. Missään kohtaa hautausmaata ei näkynyt paksumpaa haudatonta kerrosta, vaan kaikki haudat olivat korkeussuhteessa hyvin lähellä toisiaan.

7.2.4. Hautausmaan makrofossiili- ja puulajinäytteet

Tutkimusten aikana otettiin kahdeksan maanäytettä ja kolme puunäytettä. Maanäytteitä otettiin vainajien vatsan kohdalta ja tavoitteena oli saada tietoa vainajien käyttämästä ravinnosta. Puunäytteet otettiin arkuista haudoista H6, H10 ja H41. Makrofossiilinäytteet ja puulajit analysoi Santeri Vanhanen Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen laboratoriotiloissa (ks. Liite 3).

Puunäytteistä kaksi todettiin männyksi (H6, H10) ja kolmas havupuuksi (H41), mahdollisesti myös mäntyä. Maanäytteitä otettiin otosalueen haudoista H1, H3, H4, H7, H8, H38, H40, ja H64. Haudat sijaitsevat tasoissa 1–5.

Näytteistä saatiin hyvin vähän hiiltyneitä (3 kpl) tai hiiltymättömiä siemeniä (12 kpl). Aineistosta löytyi saran pullakko, mahdollinen käpysuomu, siemeniä jauhosavikalta, hullukaalilta ja orvokilta. Jauhosavikka ja hullukaali ovat yleisiä ihmisen seuralaislajeja ja joutomaiden kasveja, joita on todennäköisesti kasvanut alueella ja sitä kautta päätynyt hautojen täyttömaihin. Viidestä haudasta saatiin kuusen neulasen fragmentteja, mutta niitäkin vain 27 kpl (esim. H64, taso 5). Vanhasen arvion mukaan niitä ei voi varmuudella yhdistää hautoihin. Nämä vähäiset neulaset ovat todennäköisesti päätyneet hautaan alueen kulttuurimaasta.

Sen sijaan näytteissä oli selvästi materiaalia arkusta ja vainajien hauta-asun koristeista tai koruista, kuten puuta, tiiltä, lasia, rautaa, metallilangan ja –spiraalin katkelmia ja karvaa (ihmislähtöistä). Maanäytteillä ei siis pystytty selvittämään vainajien ravintoa, vaan ne kertoivat lähinnä alueen kulttuurikasveista, joita oli päätynyt hautojen täyttömaahan. Aineistoa säilytetään Helsingin kaupunginmuseon kokoelmissa.

8 TUTKIMUSTEN TULOKSET

⁸⁰ Lipkin&Kuokkanen 2011: 155–161.

Vuoden 2012 syystalvella Senaatintorin etelälaidalle asennettiin uudet kaukolämpöputket ja tämän yhteydessä suoritettiin Helsingin kaupunginmuseon toimesta arkeologiset pelastuskaivaukset. Tutkimuksiin johti syyskuussa tapahtunut kaukolämpöputken rikkoontuminen torin kaakkoisosassa. Uusien putkien asentaminen edellytti arkeologisia tutkimuksia, sillä kaivannon alueella on sijainnut Helsingin Vironniemen vanha historiallinen kaupunkialue 1640–1820-luvuilla.

Torin eteläosaan kaivettiin vajaat 100 metriä pitkä, 2–2,5 m leveä ja noin 1,5 m syvä itä-länsi-suuntainen kaivanto, josta erkani kolme lyhyempää kaivantoa etelään. Kaivannon itäosa osui Senaatintorin keskivaiheilla olleen asuinkorttelin alueelle sekä hieman myös tämän itäpuolella sijainneen vanhan Suurtorin alueelle. Suurtorin kohdalla ei havaittu vanhaa torikiveystä. Vanhat kerrostumat olivat ohuita ja suorina. Nykyisen katukiveyksen alla oli lähinnä torin tasoituskerroksia ja alinna nokikerros jälkenä vuoden 1654 palosta.

Asuinkortteli on alkujaan ollut yksityisten porvarien omistuksessa. Se hankittiin kruunulle 1753. Korttelissa on sijainnut mm. päävartio ja komendantin tontti. Korttelin eteläosa on kuitenkin palautunut yksityiskäyttöön 1760-luvulla. Korttelin muoto ja pinta-ala ovat myös vaihdelleet aikojen kuluessa. Varhaisvaiheessa se oli suorakaiteen muotoinen ja noin 31 metriä leveä vuosien 1696/1707 kartan perusteella. Havaitsemamme rakenne viittaisi siihen, että vuosien 1696/1707 kartoituksen jälkeen 1700-luvun alkupuolella kortteli on leventynyt 4–5 metriä, mutta tältä ajalta ei ole karttoja. Korttelin rakenteessa tapahtui taas muutoksia 1750- tai 60-luvulla. Leveimmillään korttelin etelälaita on ollut 43,3 m leveä. Ennen Senaatintorin tasoittamista se on ollut E:n muotoinen ilman e:n keskisakaraa ja leveys on ollut noin 40,6 m.

Asuinkorttelin länsilaidalta havaittiin kellarin jäännökset. Kellari oli itä-länsi-suunnassa kuusi metriä leveä ulkomitoiltaan. Kellarin jykeviä lohkokivistä muurattuja seiniä oli jäljellä noin metrin korkeudelta. Kellarin lattialla seinustoja kiersi vajaan metrin leveä mukulakiveys, jonka alta tuli pian puhdas hiekka. Kyseessä on jo aiemmissakin tutkimuksissa havaittu rakennus, joka on purettu vuonna 1819 Senaatintorin raivauksen yhteydessä. Kellarin sisällä ja päällä oli paksu kerros rakennuksen ja torin raivauksessa syntyneitä purkumassaa, joka sisälsi löytöjä. Tämä tumma purkumassa/raivauskerros jatkui itään ulottuen vaihtelevan paksuisena koko korttelin matkalle.

Korttelin itälaidalla havaittiin katkelma muurattua kiviseinää. Tämän länsipuolella oli hyvin tumma, nokinen, pohjattoman syvälle ulottuva löytöjä sisältävä maannos. Se tulkittiin rakennuksen sisäosaksi, vaikka selkeää länsiseinää tai lattiaa ei havaittukaan. Rakennus ajoittunee korttelin varhaisvaiheeseen eli 1640–~1750 ja havaintojen perusteella se voisi olla 3,5–5 metriä leveä. Täyttömaasta saatiin 1600- ja 1700-lukujen löytömateriaalia. Kivien koon perusteella se ei ole kuulunut mihinkään kookkaaseen rakennukseen. Jos kyseessä on rakennus, tällöin korttelin leveys olisi ollut 1640–~1750 35,5 metriä. Toinen vaihtoehto on, että kortteli on leventynyt 1700-luvun alkupuolella rakennuksen leveyden verran 31 metristä 35,5 metriin ja rakennus ajoittuisi näin ollen 1700-luvun alkupuolelle. Korttelin rakenteessa tapahtui sitten taas muutoksia 1750- tai 60-luvulla.

Heti muuratun kiviseinän itäpuolella sijaitseva matalammalle perustettu kivirivi, joka saattaa olla edellisen tukirakennetta tai nuorempi ilmiö. Tämän kivirivin itäpuolella kulki kaakko-luode-suuntaisesti kivillä täytetty ojainen kaivanto ja heti tämän itäpuolella sijaitsevat kaksi pienehköä puupaalua samansuuntaisesti. Ilmiöt kulkivat siis viistosti korttelin reunaan nähden. Oja ja paalut saattavat liittyä venäläisten linnoituksen rakenteisiin (1713–21), joita on sijainnut alueella. Oja ja paalut vaikuttavat joka tapauksessa nuoremmilta ilmiöiltä kuin muurattu kiviseinä.

Ojan, paalujen ja näiden itäpuolella sijainneiden muutaman irrallisen lohkokiven päällä oli tiili-laasti-sotkua. Tiili-laastijäänteet voivat olla peräisin puretusta päävartiosta ajalta 1760–90. 1800-luvun alussa alue on ollut rakentamaton kartan perusteella. Vuoden 2011 tutkimuksissa hieman tästä pohjoiseen havaittu kaatunut tiiliseinänkatkelma on todennäköisesti purkujätettä päävartiosta. Kivet ja ilmiöt loppuvat noin 40 metrin kohdalla, mikä on korttelin leveys korttelin loppuvaiheessa (1790–1819).

Länsilaidan kellarin ja itälaidan rakenteiden välillä tontin 'sisäosissa' sijaitsevat laakeita purkumassoja sisältäviä kuopanteita. Ne oli kaivettu puhtaaseen maahan saakka ja liittyvät todennäköisesti 1800-luvun alun torin raivaukseen. Kuopanteet sisälsivät vaihtelevan paksuisia nokea, tiiltä ja laastia sisältäviä tummia maannoksia, mutta löytöjä ei juuri havaittu. Toinen mahdollinen, mutta epätodennäköisempi vaihtoehto on, että kuopanteet liittyvät venäläisten kaiveluun alueella 1713–21. Alueen raivaus ja kuopanteet ovat tuhonneet ja sekoittaneet alueen aiemmat kulttuurikerrostumat. Rakenteita, kulttuurikerroksia ja löytöjä oli korttelin alueella säilyneenä siis varsin vähän.

Asuinkorttelin ja hautausmaan välissä olleen Itäisen Kirkkokadun rakenteita ei havaittu. Senaatintorin länsiosassa sijainnut hautausmaa oli käytössä ~1640–1790. Hautausmaa on ulottunut Unioninkadun idemmän kaistan keskivaiheilta Sofiankadun linjalle. Putkikaivanto sijoittuu hautausmaan eteläosaan, jonne on haudattu alemmien yhteiskuntaluokkien edustajia.

Hautausmaan alueelta saatiin havaintoja 255 haudasta kahdeksassa kerroksessa. Dokumentoituja hautoja oli noin 84 m² alueella. Hautausmaa tutkittiin lähes kauttaaltaan puhtaaseen pohjamaahan saakka. Valtaosa vainajista haudattiin tutkimusten aikana syvemmälle hautausmaan alueelle: luukuopan kohdalle sekä kohtaan ~26–28 metriä.

Vainajat oli haudattu arkuissa, itä-länsi-suunnassa, päät lännessä muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Arkut olivat varsin maatuneet ja vainajat olivat vaihtelevasti säilyneitä. Kahdessa päällimmäisessä kerroksessa vainajat olivat varsin säännöllisissä suorissa riveissä. Syvemmälle mentäessä haustausten suunnat ja sijoittelu on vaihtelevampaa. Hautauskerroksen paksuus vaihteli 0,5–1,5 metrin välillä.

Hautausmaan alueelta valittiin noin 12 neliön alue, joka tutkittiin lomakkein ja piirroksin taso tasolta ja 39 vainajan luita nostettiin osteologiseen analyysiin. Otoksen arveltiin kuvastavan tarpeeksi hyvin tutkittavan hautausmaa-alueen vainajien paleodemografista

jakaumaa. Vainajien osteologisen analyysin ja raportin analyysistä teki arkeologi FM Kati Salo. Vainajien osteologinen analyysi on liitteenä 1.

Myös otosalueen ulkopuolelta nostettiin joitakin vainajia tutkittavaksi, niin että kaikkiaan 60 vainajan luita on analysoitu. Otosalueen ulkopuolelta hautaukset dokumentoitiin digikuvaamalla ja mittaamalla vainajat ja arkut takymetrillä paikoilleen.

Osteologisen analyysin tavoite oli kerätä vainajista perustietoa, kuten tehdä määrittely sukupuolesta ja kuoliniästä, laskea pituusarvio sekä mm. tunnistaa luustosta sairaudet. Tutkituista vainajista noin kaksi kolmasosaa määriteltiin aikuiseksi. Noin kolmasosa oli kuollut lapsena. Aikuisista miehiä ja naisia oli aineistossa suurin piirtein yhtä paljon. Nuorin oli kuollut keskosena ja vanhin oli 50–70-vuotiaaksi arvioitu nainen. Tutkimuksissa selvisi myös, että vainajat olivat noin kymmenen cm nykyhelsinkiläisiä lyhyempiä. Naiset olivat keskimäärin 156 cm ja miehet 172 cm pitkiä.

Yleisimmät havaitut sairaudet olivat hammassairaudet, nivelmuutokset ja puutostaudit. Hampaissa esiintyi reikiintymistä ja hammaskiveä. Myös ientulehduksesta saatiin viitteitä. Luustossa ja hampaissa oli myös merkkejä puutostaudeista. Joillakin vainajilla oli merkkejä raudanpuuteanemiasta sekä C-vitamiinin puutostaudista eli keripukista.

Joskus hampaat kertovat muistakin elämäntavoista. Kolmen miesvainajan hampaisiin oli kulunut painauma kohtaan, jossa henkilö on pitänyt valkosavesta valmistettua tupakkapiippua eli ns. liitupiippua suussaan.

Analysoitujen vainajien luuaineistoa säilytetään Helsingin kaupunginmuseon kokoelmissa niin kauan kuin tutkimustarvetta esiintyy. Raportin valmistuessa luuaineistoa on kahdessa jatkotutkimuksessa. Kahden noin kolmevuotiaan vainajan, H14 ja H16, hampaita on tutkittavana Durhamin yliopistossa Englannissa. Kyseessä on Durham:in ja Helsingin yliopiston yhteistyötutkimushanke, jossa ovat mukana Dr. Janet Montgomery, FM Maria Lahtinen ja FM, tohtorikoulutettava Kati Salo. Tutkimuksen tarkoituksena on tutkia stabiileja ja mahdollisesti myös epästabiileja isotooppeja hampaista.

Vainajalla H1, joka on määritetty noin 35–64-vuotiaaksi mieheksi, havaittiin kalkkeutuneen keuhkopussin jäännöksiä, joka saattaa viitata esimerkiksi tuberkuloosiin. Tämä näyte on tutkittavana Saksassa Tübingenin yliopiston muinais-DNA laboratoriossa. Näyte on mukana FM Kerttu Majanderin väitöskirjan aineistossa. Majanderin tutkimuksen tarkoitus on eristää ja tutkia muinaisten tartuntatautien aiheuttajien DNA:ta.

Löydöt haudoista olivat vähäisiä. Löytöjä saatiin 76 haudasta ja kaikista kahdeksasta kerroksesta. Kuolinpuvuista kertovat vain muutamat vähälukuisen tekstiilinpalat, jotka ovat paremmin säilyviä eläinkuituja, kuten villaa ja silkkiä. Nämäkin ovat pääasiassa säilyneet nuppineulojen ja kuparisekoitteisten esineiden yhteydessä. Tekstiileinä saatiin mm. katkelmia muutamasta hopealangasta ja silkistä valmistetusta brokadinauhasta. Talteen otettiin myös jotakin paloja vainajan käärinliinaksi tulkittuja palttinasidoksisia silkkikankaan

paloja. Kookkain tekstiili oli vainajan pään alla ollut tyynyliinanomainen kirjottu villakangas. Todennäköisesti valtaosa vainajista on haudattu pellavaisessa käärinliinassa, joka on maatonut täysin.

Kuolinpukujen kiinnitykseen liittyvät lukuisat pienet nuppineulat, jotka ovat mahdollisesti kuparin ja hopean sekoitetta. Haudoista saatiin myös kuparisekoitekoristeita, kuten metallilankoja, kuidulla päällystettyjä metallilankanippuja ja pronssispiraaleita. Osa on saattanut kuulua kuolinpukuun tai olla irrallaan koristeena haudassa.

Haudoista saatiin löytöinä myös gagaatti- ja lasihelmiä, aitoja helmiä sekä kaksi ruotsalaista ½ äyriä vuodelta 1667. Hautauksista tuli vaikutelma, että erityisesti lapsivainajat ovat saaneet koruja tai koristeita hautaansa. Aineistosta erottui yksi runsain kuruin varustettu noin 15-vuotias vainaja. Hänellä oli irtohiuksista tehty nuttura, jonka yhteydestä saatiin hopeasilkkibrokadinauhaa aidoin helmin koristeltuna. Pään yhteydestä saatiin myös toista brokadinauhaa, kuolinpukuun kuuluvaa silkkikangasta sekä valkoisia ja punaisia lasihelmiä. Valitettavasti vain vainajan pää osui tutkimusalueelle, joten emme saaneet tietoa muusta asusta.

Kirjallisten lähteiden mukaan hautausmaan alueelle olisi sen täyttymisen takia tuotu kaksi uutta hiekkakerrosta, jotta vainajia on pystytty hautaamaan lisää. Näistä uusista hiekkakerroksista ei saatu varmoja havaintoja. Kuitenkin tasojen 1 ja 2 vainajat on haudattu säännöllisempiin riveihin aivan vierä viereen ja näissä kerroksissa hautojen täyttömaa on oli aavistuksen tummempaa. Alemmissa tasoissa 3–8 vainajat oli haudattu enemmän limittäin ja lomittain ja täyttömaa oli vaaleampaa. Kyse voi olla siitä, että alue on loppuvaiheessa vain pyritty ottamaan tehokkaammin käyttöön. Jonkinlainen muutos tässä on kuitenkin tapahtunut. Löytöjä hautausmaalta saatiin niin vähän, että hautausasojen ajoittaminen niiden avulla on varsin haastavaa.

Joka tapauksessa kirjallisissa lähteissä mainittuihin hiekkakerrokseen on haudattu kuhunkin useita vainajakerroksia. Arkut ovat toistensa päällä paikoitelleen niin, että niiden välissä ei ole edes hiekkakerrosta.

Kirjallisten lähteiden perusteella hautausmaa on kohonnut useita kyynäriä ympäröiviä katuja korkeammalle. Maata on Senaatintoria tehtäessä kuorittu alueelta niin, että Itäisen ja Läntisen Kirkkokadun rakenteista ei saatu havaintoja. Katujen korkeustaso on siis vaikea arvioida. Katutasojen yläpuolella hautausmaan kohdalla olleet maannokset on näin ollen myös kuorittu pois. Todennäköisesti päällimmäinen tai päällimmäiset hautauskerrokset ovat tuhoutuneet Senaatintorin tasoitustöissä, mihin viittaa runsas irtoluiden määrä päällimmäisen hautausasojen päällä. On vaikea arvioida, sisältääkö kuorittu tai tasoitettu maannos useita hautauskerroksia, koska emme saaneet selvää todistetta alueelle tuoduista uusista hiekkakerroksista. Dokumentoimamme ylin hautauskerros ei siis välttämättä ajoitu hautausmaan käytön viimevaiheisiin.

Kirjallisen lähteen perusteella kirkkomaan koko on ollut noin 2850 neliötä.⁸¹ Arkeologisen valvonnan aluetta kertyi vuosina 2011 ja 2012 188 neliötä hautausmaan kohdalta. Kirkkomaasta olisi siis tutkittu noin 6,5 %.

Tutkimusten myötä saimme uutta kiinnostavaa tietoa alueen aiemmasta maankäytöstä, rakenteista, esineellisestä kulttuurista sekä helsinkiläisten elämästä ja kuolemasta 1600- ja 1700-luvuilla.

8.1. Jatkotutkimusmahdollisuudet

Alueen suuren arkeologisen tutkimusarvon ja alueen kulttuurihistoriallisen arvon takia on toivottavaa, että se säilyisi mahdollisimman koskemattomana tuleville sukupolville. Valtaosa alueesta on vielä tutkimatonta. Alueetta on mahdollista tutkia erilaisin kajoamattomin prospektointimenetelmin.

Syksyllä 2013 yliopiston työryhmä teki maatutkausta hautausmaan kohdalla. Maatutkattu alue oli noin 25x25 metrin kokoinen ja osui Ulrikan kirkon eteläisen sakaran kohdalle ja sen eteläpuolelle kirkkomaalle. Helsingin yliopiston opiskelija Eva Gustavsson on tekemässä Pro gradu -tutkielmaa maatutkauksessa saadusta aineistosta. Pro gradu -tutkielma valmistuu loppuvuonna 2014.

Meille on kaivausten myötä kertynyt tutkimusaineistoa ja tietoa esim. hautausmaan rakenteesta, joihin maatutkauksen tuloksia voi vertailla. Hautausmaan kohdalta voisi olla mahdollista paikantaa hautakammioita, jos ne ovat säilyneet. Tulevaisuudessa koko tori kannattaisi maatutkata. On mahdollista, että asuinkorttelin puolella on jäljellä enemmänkin rakenteita tai kellarinpohjia. Rakennusten paikantaminen olisi todella mielenkiintoista. Erityisesti päävartion, jonka paikka on kirjallisten lähteiden perusteella vaihdellut tontin leveyden vaihdellessa. Myös tontin leveydestä olisi kiinnostavaa saada lisätietoa. Maatutkaus antaisi ennakkotietoa mahdollisia tulevia pelastuskaivauksia ajatellen.

Senaatintorin alueella on edelleen huomattava tieteellinen tutkimusarvo siitäkin huolimatta, että alueen tasoitus 1800-luvun alussa sekä myöhemmät putki- ja kaapelikaivannot ovat tuhonneet jonkin verran kulttuurikerroksia. Tutkimusten yhteydessä tallennettu tekstiili- ja luuaineisto tarjoaa myös monia kiinnostavia jatkotutkimusmahdollisuuksia. Esimerkiksi luuaineistosta tai hampaista eristetyn muinais-DNA avulla voidaan tarkastella vainajien välistä geneettistä vaihtelua ja arvioida vainajien välisiä geneettisiä sukulaisuus-suhteita ja alkuperää.

Hiuksista, hampaista tai luista voidaan tutkia stabiileja isotooppeja. Stabiili-isotooppitutkimukset voivat valottaa vainajan ruokavalion koostumusta ja kertoa onko

⁸¹ Möller 1956: 8. Kirkkomaan etelä- ja pohjoissivujen mainitaan olleen 77 kynnärää pitkät (45,7 m) ja itä- ja länsisivut olivat 105 kynnärää (62,37 m). Tällöin kirkkomaan koko olisi noin 2850 neliömetriä.

henkilö syönyt merellistä ravintoa, makeanveden ravintoa vai kasvisravintoa. Tutkimukset voivat kertoa myös elinolosuhteista. Tutkimuksissa tallennettu analysoitu ihmislouaineisto saattaa olla tutkimuksellisesti arvokas, sillä tutkimusmenetelmät kehittyvät jatkuvasti ja mahdollistavat vastaamisen muuttuviin tutkimuskysymyksiin. Aineiston tutkimuspotentiaalini lisäksi tällaiset kohteet ovat arvokkaita myös kulttuurihistoriallisina opetuskohteina.

9. SELVITYS KONSERVOINNISTA

Helsingin Energia kustansi löytöaineiston konservoinnin. Konservointi tapahtui Helsingin kaupunginmuseon tiloissa Sofiankatu 4:ssä. Tutkimuksissa saatiin kaikkiaan 109 alanumeroa löytöjä/löytökokonaisuutta, jotka vaativat konservointia. (Kaikkiaan löytöjä saatiin 350 alanumeron verran.) Eniten saatiin kuparisekoitteisia metallilankoja, koristeita ja nuppineuloja, 66 alanumeroa. Rautaesineitä valikoitui konservointiin 17 kpl. Tekstiilejä ja lankoja on 13 alanumerossa. Näihin liittyi usein metallilankaa tai neuloja. Samasta yhteydestä saattoi löytyä paloja eri tekstiileistä. Loput konservaattorin läpi käymät materiaalit olivat mm. kuparirahoja, hiuksia, nahkaa, kasvikuittua ja puulastuja, joista osa vain puhdistettiin.

Konservaattori Sari Pouta työskenteli 7,5 kk välillä 19.1.–15.12.2013. Hän konservoi tekstiilejä, nahkoja ja kuparisekoitteisia metalleja. Rungas aineisto käytiin ensin läpi yhdessä konservaattorin kanssa ja sen jälkeen aineistosta valittiin hienoimmat ja tärkeimmät löydöt, joihin konservoinnissa panostettiin. Näitä olivat mm. tekstiilit sekä esineet, kuten rahat, napit, soljet ja pitkät kupariset/pronssiset koristeneulat. Aineistossa oli runsaasti mm. lyhyitä huonokuntoisia nuppineulojen katkelmia ja pientä kuparisekoitteisten korujen silppua. Nämä lähinnä puhdistettiin ja pakattiin säilytystä varten. Lyhyet neulan- spiraalin- ja metallilankojen katkelmat otettiin talteen näytteinä. Sari Pouta on myös pakannut louaineiston säilytystä varten.

Konservoinnin aluksi käytiin myös läpi tutkimuksissa saadut rautaesineet, jotka koostuivat pääasiassa nauloista, arkun kahvoista ja heloista. Konservoitavat esineet valittiin sillä perusteella, miten ne parhaiten täydentävät museon kokoelmia. Valintaan vaikutti myös esineen kunto. Vain pieni osa rautalöydöistä konservoitiin, loput luettelointiin poistettujen löytöjen luetteloon ja esineet kuvattiin.

Raudoista valittiin konservoitavaksi joitakin arkunkahvoja, saranan osia, koukku jne. ja ne pakattiin ne odottamaan myöhempää konservointia. Rautojen konservoinnin aloitti tukityöllistettynä Mari Karjalainen 30.9.2013 (8 kk). Hän jatkaa konservointia Helsingin Energian rahoituksella 2 kk kesällä 2014. Kaikki tutkimusten rautaesineet on konservoitu tämän ajan puitteissa. Löytöjä säilytetään Helsingin kaupunginmuseon kokoelmakeskuksessa.

LÄHTEET

ARKISTOT

Helsingin kaupunginarkisto (HKA)

Berndt Aminoffin kokoelma
Tonttistoriallinen kortisto

Helsingin kaupunginmuseo (HKM)

Kuva-arkisto

PAINAMATON KIRJALLISUUS JA RAPORTIT

Heikkinen Markku 1997: Helsinki, Valtioneuvoston linna 1995-96.

Historiallisen ajan kaupunkikaivauksen kaivauskertomus. **18.7.1997.**

HKM/Kulttuuriympäristöyksikkö.

Heikkinen Markku 2005: Helsinki, Aleksanterinkatu, Fabianinkatu, Senaatintori lounaisnurkka ja kaakkoisnurkka, Sofiankatu, Yliopistonkatu, Yliopiston päärakennuksen pohjoinen sisäpiha, Kirkkokatu, Mikonkatu-Yliopistonkatu-Vuorikatu, Mariankatu ja Eteläesplanadi. Historiallisen ajan (1640-) kaupunkialueen katualueilla tehtyjen maarakennustöiden arkeologinen valvontakertomus 1997–1998, 2001–2003 ja 2004–2005. **26.10.2005.**

HKM/Kulttuuriympäristöyksikkö.

Heikkinen Markku 2011: Helsinki, Senaatintori 2011 – historiallisen ajan (1640–) kaupunkialueella tehdyn kaukojäähdytysputkistojen kaivamisen arkeologinen valvontakertomus 2011. HKM/Kulttuuriympäristöyksikkö.

Lagerstedt, John 2007: Porvoon tuomiokirkon kirkkomaan - arkeologinen kaivaus. MV/Rho Mökkönen, Teemu 2002: Helsinki – Helsingfors. Kaupunkiarkeologinen inventointi.

Vaasa- ja suurvalta-ajan kaupunkiarkeologinen inventointiprojekti. Museovirasto. Rakennushistorian osasto.

Ranta, Helena 1986: Selostus Helsingin Senaatintorin valaisinpylväiden perustustöistä 20.5.–8.5.1986. HKM/Kulttuuriympäristöyksikkö.

KIRJALLISUUS

Hornborg, Eirik 1950: Ajanjakso 1721–1809. Helsingin kaupungin historia II. Helsinki.

Hornborg, Eirik 1950b: Ajanjakso 1809–1875. Helsingin kaupungin historia III. Helsinki.

Impola, Sirkka 1987: Vanhan kirkon varjossa. Ulrikan kirkkomaalta Vanhaan kirkkopuistoon. Uudenmaan kirjapaino 1987.

- Klinge, Matti 2012: Pääkaupunki – Helsinki ja Suomen valtio 1808–1863. Keuruu 2012.
- Kostet, Juhani 1995: Cartographia urbium Finnicae – Suomen kaupunkien kaupunkikartografia 1600-luvulla ja 1700-luvun alussa.
- Lindberg, Carolus – Rein, Gabriel 1950: Asemakaavoittelu ja rakennustoiminta. - Helsingin kaupungin historia III:1. Ajanjakso 1809–1875. Helsinki.
- Möller, Sylvi 1956: Vanhankirkon puisto. Helsinki-Seuran julkaisu. Helsinki 1956.
- Möller, Sylvi 1968: Ulrika Eleonoran kirkko. *Helsinki-Seuran vuosikirja*. Helsinki 1968.
- Pehkonen, Marja 2008: Hauraita muistoja Helsingin hautausmailta. *Narinkka 2008*. Helsingin kaupungin museo.
- Pykkänen, Riitta 1955: 1600-luvun kuolinpukuja Turun tuomiokirkkomuseossa. *Turun kaupungin Historiallinen Museo. Vuosijulkaisu 17–18, 1953–54*. Turku.
- Pykkänen, Riitta 1984: Kaksi pukuhistoriallista tutkielmaa. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja. Helsinki.
- Rimpiläinen, Olavi 1971: Läntisen perinteen mukainen hautauskäytäntö Suomessa ennen isoavihaa. *Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia n:o 84*. Helsinki 1971.
- Salonen, Kati & Schalin Mona Arkkitehdit Oy 2011: Torikorttelit – katu- ja torialueiden päällysteet, rakennushistorian selvitys. *Helsingin kaupungin rakennusviraston julkaisut 2011:2/ Katu- ja puisto-osasto*.
- Stenius, Olof 1969: Helsingin asemakaavahistoriallinen kartasto. Pro Helsingfors säätiö. Helsinki.
- Suolahti, Eino E. 1950: Ensimmäinen Vironniemen Helsinki - Helsingin kaupungin historia I. Helsinki.

SÄHKÖISET LÄHTEET

Lipkin Sanna & Kuokkanen Tiina 2011: Hauta-asut elämän kuvaajina, s. 149–163. https://www.academia.edu/1994556/Hauta-asut_elaman_kuvaajina_-_Oulun_Tuomiokirkon_kuolinpuvuista

<http://kalmistopiiri.wordpress.com/2010/04/04/maksuvaline-koru-symboli-rahat-haudoissa/>.